

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE KADIN EMEĞİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eylem TOPAY

Danışman

Prof. Dr. Orhan ŞİMŞEK

Şubat, 2026

BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ

Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Kadın Emeğinin Sektörel Dağılımı” başlıklı bu çalışmayı;

☐ Baştan sona kadar danışmanım Prof. Dr. Orhan Şimşek ’in sorumluluğunda tamamladığımı, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metin içerisinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı taahhüt ederim.

☐ Turnitin benzerlik programından alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranının % 13 olduğunu beyan ederim.

Aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Artvin Çoruh Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin... ay süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

...../...../20.....

Eylem TOPAY

ORCID NO: 0000-0001-9649-4364

İmza

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE’DE KADIN EMEĞİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

Eylem Topay
ORCID NO: 0000-0001-9649-4364

Başkan : Prof. Dr. Orhan ŞİMŞEK

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Fatma NALBANT

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Hasan Tahsin YÖYEN

ONAY:

Bu Yüksek Lisans Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından 12/01/2026 tarihinde oybirliği/oyçokluğu ile uygun görülmüş ve kabul edilmiştir.

.../.../.....

Prof. Dr. Kerem COŞKUN

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

“Türkiye’de Kadın Emeğinin Sektörel Dağılımı” konusunda yapılan bu çalışma; Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Tez konusunun belirlenmesinden yazım sürecinin tamamlanmasına kadar her aşamada bilgi, deneyim ve yönlendirmeleriyle bana rehberlik eden danışmanım Sayın Prof. Dr. Orhan ŞİMŞEK’e teşekkür ederim. Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde ve tezin yazım aşamasında yardımlarını esirgemeyen aynı zamanda tez savunma sürecimde sunumuma katılarak değerli görüşlerini benimle paylaşan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Fatma NALBANT’a teşekkür ederim. Tez savunma sürecimde sunumuma katılarak değerli görüşlerini paylaşan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Hasan Tahsin YÖYEN’e teşekkür ederim.

Tez sürecinde manevi desteğini esirgemeyen ve her an yanımda olan sevgili aileme özellikle Kıymetli Annem Nazmiye FİŞENK’e teşekkür ederim.

Tez sürecinin en zor ve en öğretici anlarına eşlik eden, gülüşüyle yoluma ışık olan; bana sabrı, sevgiyi ve yeniden başlamayı öğreten oğlum Ali’ye sevgilerle...

EYLEM TOPAY

Artvin – 2026

İÇİNDEKİLER

KISALTMA DİZİNİ	VII
ŞEKİL LİSTESİ	VIII
TABLO LİSTESİ.....	IX
ÖZET	X
ABSTRACT	XI
1 GİRİŞ	1
2 FEMİNİZM ÇERÇEVESİNDE KADIN EMEĞİ	3
2.1 Feminizm Kavramı.....	3
2.2 Feminizmin Evrelerinin Kadın Emeğine Bakışı.....	5
2.2.1 I. Feminist Dalga ve Kadın Emeği.....	5
2.2.2 II. Feminist Dalga ve Kadın Emeği	7
2.2.3. III. Feminist Dalga ve Kadın Emeği	8
2.3 Farklı Feminist Düşünce Akımlarının Kadın Emeğine Bakışı	10
2.3.1. Liberal Feminizmde Kadın Emeği.....	11
2.3.2 Marksist/Sosyalist Feminizmde Kadın Emeği.....	12
2.3.4 Radikal Feminizmde Kadın Emeği	14
2.3.5 Kültürel Feminizmde Kadın Emeği	15
3 KADIN EMEĞİNİN SERMAYE'YE EKLEMLENMESİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ	17
3.1 Sanayi Devrimi ve Kadın İşgücü	17
3.2 I. Dünya Savaşı Sonrası Kadın İşgücü	21
3.3 II. Dünya Savaşı Sonrasında Kadın İşgücü	22
3.4 Osmanlı Döneminde Kadın Emeği.....	25
3.4.1 Tarım Sektöründe Kadın Emeği	28
3.4.2 Sanayi Sektöründe Kadın Emeği	29
3.4.3 Sağlık Sektöründe Kadın Emeği	30
3.4.4 Finans Sektöründe Kadın Emeği	31
3.5 Cumhuriyet Döneminde Kadının Sosyal Konumu	32
3.6 Cumhuriyet Döneminde Kadın Emeği	35
3.6.1 Tarım ve Dokumacılık Sektöründe Kadın Emeği.....	36

3.6.2 Sağlık Sektöründe Kadın Emeği.....	37
3.6.3 Kamu Sektöründe Kadın Emeği	39
3.7 1950-1980 Dönemi Türkiye’de Kadın Emeği.....	40
3.7.1 Çalışan Kadınların Niceliği	42
3.7.2 1950-1980 Döneminde Kadın Emeğinin Sektörel Durumu	45
3.7.3 Çalışan Kadınları Ücret Durumu	51
4 TÜRKİYE’DE KADIN İSTİHDAMINI ETKİLEYEN FKTÖRLER	53
4.1 1980 Sonrası Türkiye’de Kadın Emeğinin Genel Görünümü	53
4.2 Ekonomik Faktörler ve Kadın Emeği.....	54
4.2.1 Neoliberal Politikalar ve Yapısal Uyum Programları.....	54
4.2.2 Tarım Sektördeki Dönüşüm ve Hızlı Kentleşme	58
4.2.3 Sanayisizleşme ve Hizmet Sektörüne Yönelim	59
4.2.4 Küreselleşme ve Kadın İşgücü.....	61
4.3 Sosyo-Demografik Faktörler ve Kadın Emeği.....	63
4.3.1 Eğitim.....	63
4.3.2 Yaş	65
4.3.3 Medeni Durumu	67
4.4 Sosyokültürel Faktörler ve Kadın Emeği.....	69
5 SONUÇ VE ÖNERİLER	71
KAYNAKLAR.....	75
İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI	82

KISALTMA DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
ILO	International Labour Organization
İKO	İşgücüne Katılama Oranı
PTT	Posta ve Telgraf Teşkilatı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 3. 1 Sanayi Devrimi ve kadın.....	18
Şekil 3. 2 Tekstilde çalışan kadınlar.....	19
Şekil 3. 3 Chilwell'deki ulusal mermi dolum fabrikasındaki patlamanın görüntüsü.....	22
Şekil 3. 4 Mücadeledeki kız kardeşler: İzlanda 1975 grevdeki kadınlar.	24
Şekil 3. 5 Osmanlı bankasında kadın personel sayısı.....	31
Şekil 3 6 1930'larda Konya Ziraat Şubesinde muhasebe makinesi kullanan kadın çalışan.	39
Şekil 3.7 1960 ve 1980 yılları tarım ve tarım dışı istihdam oranı	46

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 3.1 İllere göre kadın ve erkeğin aldığı ücret (kuruş)	28
Tablo 3.2 1913- 1915 Sanayi sayım sonuçlarına göre erkek ve kadın işçilerin aldıkları ücret (kuruş).....	29
Tablo 3.3 Teşvik-i sanayi kanunu kapsamına giren kuruluşlarda işçi ve ustabaşılar içinde kadınlar	35
Tablo 3.4 Türkiye’de kadın ve ebe hemşirelerin sayısı (1930-2000).....	38
Tablo 3.5 Kadın ve erkek işgücüne katılım oranı 1955-1980 (%)	43
Tablo 3.6 Kadınların işgücüne katılma oranları ile işgücü içerisindeki oranı (1955-1965) +15.....	44
Tablo 3.7 Türkiye de cinsiyet ve ekonomik sektörlere göre istihdam dağılımı 1955-2000 (%).....	47
Tablo 3.8 Kadın istihdamının mesleki dağılımı 1970 (%)	48
Tablo 3.9 Kamu görevlilerinin cinsiyete göre dağılımı 1963-1977	50
Tablo 3.10 Erkek ve kadın işçi ücretleri ortalama günlük kazanç TL.....	52
Tablo 4.1 Cinsiyete göre istihdam ve istihdam oranları 1988-2004 (+15).....	55
Tablo 4.2 Cinsiyete göre istihdam ve istihdam oranları 2005-2024 (+15).....	57
Tablo 4.3 Sektöre göre İstihdam ve İstihdam Oranları 1988- 2000 (+15)	59
Tablo 4.4 Sektöre göre istihdam ve istihdam oranları 2005-2024 (+15)	60
Tablo 4.5 Eğitim durumu ve yıllara göre kadınların işgücüne katılım oranı 1988-2023	64
Tablo 4.6 Yıllara ve yaşa göre kadın istihdamı 1988-2023.....	66
Tablo 4.7 İşgücüne katılan kadınların medeni durum dağılımı (%).....	68

Türkiye’de Kadın Emeğinin Sektörel Dağılımı

Eylem TOPAY

Türkiye’de kadın emeğinin sektörel dağılımı, tarihsel dönemlerde yaşanan toplumsal ve ekonomik dönüşümlerin etkisiyle önemli değişimler göstermiştir. Bu tez çalışması, söz konusu dönüşümler bağlamında kadınların işgücüne katılım biçimlerini ve emek piyasasındaki konumlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma literatür tarama yöntemi kullanılarak yürütülmüş, kadın emeğinin sektörel dağılımına ilişkin ulusal ve uluslararası çalışmalar ve akademik yayınlar tarihsel dönemler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kuramsal çerçeve olarak feminist iktisat yaklaşımlarından yararlanılmış olup; kadın emeğini belirleyen sosyoekonomik, sosyokültürel ve politik faktörler bütüncül bir şekilde ele alınmıştır. Bulgular Türkiye’de kadın emeğinin tarım sektöründe yoğunlaştığını, 1980 yılı sonrasında ise özellikle hizmet sektöründe artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. 2000’li yıllarda ücretli istihdamın artış göstermesine rağmen kadınların emek piyasasındaki görünürlüğü düşük kalmış, kayıt dışılık, ücret eşitsizliği ve cinsiyete dayalı iş bölümü kadın emeğinin niteliğini belirlemeye devam etmiştir. Sonuç olarak bu çalışma, Türkiye’de kadın emeğinin sektörel dağılımının ekonomik dönüşümlerle çeşitlendiğini ancak toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin kadınların emek piyasasındaki konumunu belirleyici olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Emeği, Kadın İşgücü, İstihdam, Sektörel Dağılım, Toplumsal Cinsiyet

ABSTRACT

Sectoral Distribution of Women's Labor in Türkiye

Eylem Topay

The sectoral distribution of women's labor in Türkiye has undergone significant changes under the influence of social and economic transformations throughout history. This study aims to analyze the patterns of women's labor force participation and their position in the labor market within the context of these transformations. The research was conducted using a literature review method, and national and international studies and academic publications on the sectoral distribution of women's labor were evaluated within the context of historical periods. Feminist economic approaches were utilized as the theoretical framework, and the socio-economic, socio-cultural, and political factors determining women's labor were holistically addressed. The findings reveal that women's labor in Türkiye is concentrated in the agricultural sector and increased, particularly in the service sector, after 1980. Despite the increase in paid employment in the 2000s, women's visibility in the labor market remained low, and informality, wage inequality, and the gender-based division of labor continued to shape the nature of women's labor. In conclusion, the study demonstrates that the sectoral distribution of women's labor in Türkiye has diversified with economic transformations, but gender-based inequalities continue to determine women's position in the labor market.

Keywords: Employment, Gender. Sectoral Distribution, Women's Labor, Women's Labor Force

1

GİRİŞ

Bir ülkenin en temel öncü politikalarından biri istihdamın güçlendirilmesidir. Dengeli ve sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için tüm üretim faktörlerinin sürece dâhil olması ve maksimum verimlilik ile işlenmesi gerekmektedir. Dünya nüfusunun yarısını oluşturan ve sürdürülebilir kalkınmanın önemli unsurlarından biri olan kadınların emek piyasasında yer alma oranı ülkelere göre farklılık gösterirken, genel olarak emek piyasasında kadın işgücünün erkek işgücüne oranla daha düşük seyrettiği bilinmektedir. Bu durum günümüz dünyası için de böyledir. 18. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi, toplumsal yapı ve emek piyasasında köklü dönüşümlere yol açarak kadınların çalışma yaşamına katılımını artırmıştır. Kapitalistleşen ülkelerde artan işgücü ihtiyacıyla birlikte kadın emeği fabrikalarda yoğun biçimde ve erkeklere kıyasla daha düşük ücretlere istihdam edilmiş; kadınları ikincil ve ucuz işgücü olarak konumlandırmıştır.

1970’li yıllardan günümüze kadar kadın emeğine ilişkin çalışmalar önemli ölçüde artmış ve kadın istihdamının gelişimi feminist yazarlar dışında emek piyasasını analiz eden araştırmacıların da ilgisini çekmiştir. Hartmann (1979) patriyarkanın kadınları ikincil işgücüne ittiğini ve ücret eşitsizliğini vurgularken, Elson (1999) kadın emeğinin makroekonomik politikalardan nasıl etkilendiğini ifade etmektedir. Folbre (2021) ise bakım emeğinin görünmezliği ile kadınların toplumsal yeniden üretim yükünü tartışmaktadır. Türkiye bağlamında ise kadın istihdamının tarihsel gelişimini dönemler üzerinden ele alan çalışmalar mevcuttur (Özer & Biçerli, 2003; Gençtürk, 2022; İnce, 2010; Yılmaz, 2015; Yılmaz, 2010). Bu çalışmalar, kadın emeğinin toplumsal ve sektörel dağılımının bireysel tercihlerden ziyade, ekonomik, politik ve kültürel faktörler tarafından şekillendiğini göstermektedir. Kadın istihdamına ilişkin çalışmalar çoğunlukla yaş, eğitim durumu ve doğurganlık gibi değişkenler üzerinden yürütülmektedir. Bununla birlikte kadınların işgücü piyasasına katılımını etkileyen faktörler ekonomik, toplumsal ve sektörel dinamiklerin bir arada değerlendirilmesini gerektirir. Literatürde, toplumsal cinsiyet rolleri, aile içi iş bölümü, bireysel tercihler, yaş, eğitim düzeyi ve sosyal değerler gibi değişkenlerin kadınların emek piyasasındaki konumunu belirlediği yaygın biçimde vurgulanmaktadır (Standing, 1989; Dedeoğlu, 2000). Emek piyasasındaki farklılaşmaları anlamak için sektörel dağılımın incelenmesi önemlidir. Kadın emeğinin özellikle hizmet sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir (Toksöz, 2012).

Türkiye’de kadın emeğinin tarihsel gelişimi ve dönemler içerisindeki sektörel dağılımı üzerine literatürde çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (İnce, 2010; Tire, 2021; Gençtürk, 2022). Bu çalışmalar genel olarak kadın emeğinin istihdama katılımını etkileyen faktörlerin nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Ancak literatürde kadın emeğinin tarihselliği ile sektörel dönüşümünü birlikte ele alan çalışmalar sınırlıdır (Schultz, 2009; Topçuoğlu, 2012; Aşkın, 2015; Charmes, 2019). Bu noktada kadın emeğinin tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümün hem toplumsal cinsiyet perspektifi hem de sektörel dağılım bağlamında birlikte incelenmesi, aynı zamanda literatürde parçalı biçimde ele alınan çalışmaların bütüncül bir çerçevede değerlendirilmesi bu çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır.

Bu kapsamda tez çalışması literatür tarama yöntemine dayalı olarak hazırlanmıştır. Literatür tarama yönteminin tercih edilmesinin nedeni ise bu yöntemin kadın emeğine ilişkin geniş kapsamlı tarama olanağı sağlıyor olması ve kendi içinde geniş bir biçimde değerlendirilebiliyor olmasıdır (Koroğlu, 2015; Snyder, 2019; Yıldız, 2022).

Tez çalışması giriş ve üç ana bölüm olmak üzere dört bölüm hâlinde hazırlanmıştır. Tez çalışmasının ikinci bölümünde, kadın emeği kavramı feminist kuramlar çerçevesinde ele alınmakta ve farklı feminist akımların kadın emeğini toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden nasıl değerlendirildiğine yer verilmektedir.

Üçüncü bölümde, kadın emeğinin sermayeye eklemlenmesi tarihsel bir perspektifle ele alınmakta ve Sanayi Devrimi’nin kadın emeğini nasıl dönüştürdüğü ve sektörel açıdan hangi noktaya taşıdığı incelenmektedir. Bu bölümde ilk olarak Avrupa’da kadın emeğinin sermaye ile kurduğu ilişki ele alınmakta, ardından Türkiye’de kadın emeğinin Osmanlı döneminden 1980’lere ve günümüze uzanan tarihsel gelişimi incelenmektedir.

Dördüncü bölümde, Türkiye’de kadın emeğinin sektörel dağılımı değerlendirilirken, kadınların istihdama katılımını sınırlayan ekonomik, sosyokültürel ve sosyo-demografik faktörlerin, sektörel tercihler üzerindeki belirleyici rolü ele alınmaktadır. Bu çerçevede kadın emeğinin hangi sektörlerde yoğunlaştığı ve bu yoğunlaşmanın arasındaki yapısal dinamikler ortaya konulmaktadır.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise, kadın emeğinin tarihsel dönüşümleri boyunca toplumsal cinsiyet rolleri, ekonomik faktörler ve sektörel dağılım arasındaki ilişkinin belirginleştiğinin; Türkiye’de kadın emeğinin bu çok boyutlu dinamikler çerçevesinde şekillendiğinin ortaya konulduğu genel bir değerlendirmeye yer verilmektedir.

FEMİNİZM ÇERÇEVESİNDE KADIN EMEĞİ

Kadın emeği, 1980’lerde ikinci dalga feminizmin yükselişiyle birlikte feminist hareket içinde kimi zaman tartışma konusu, kimi zaman ise bir politika alanı olarak ortaya çıkmıştır. Ataerkil iş bölümüne yönelik eleştiriler, ev içi emeğin görünürlüğü ve kadınların çalışma yaşamındaki eşitlik talepleri özellikle 2000’li yıllardan itibaren kadın örgütlerinin kampanyaları ve platformlar aracılığıyla canlılığını korumuş ve günümüze kadar aktarılmıştır (Arı, 2023: 337). 1980’lerde Türkiye’de yükselen ikinci dalga feminist hareket; öncelikle beden, cinsellik, ev içi şiddet gibi daha önce değinilmemiş özel alan feminizm çizgisinde ilerlerken kadın emeği meselesini daha çok patriarkal ve ev içi emek üzerinden ele almıştır. Bu dönemlerde büyük kentlerde kadınlar daha fazla ücretli çalışmaya dâhil olurken, ev içindeki rollerinde hiçbir değişiklik olmadığı, geleneksel kadın rollerinin devam ettiği, bu bağlamda ev içi emeğin erkeklere yarar sağladığı fakat kadınların emeğinin sömürüldüğü konusu tartışılmıştır (Davutoğlu, 2017: 160).

Bu bağlamda hazırlanan alt bölümün temel amacı; feminizm ve feminist akımların ortaya çıkışı, gelişimi ve birbirinden farklılaşan yaklaşımlarını incelemektir. Ayrıca bu yaklaşımların odağına sektörel alandaki kadın emeğinin nasıl girdiğini, bu emeğin nasıl şekillendiğini ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin ne tür dönüşümler geçirdiğini farklı ekoller üzerinden ortaya koymak hedeflenmektedir. Böylece çalışmanın kavramsal ve kuramsal arka planın izlekleri açığa çıkarılacaktır.

2.1 Feminizm Kavramı

Feminizm, köken olarak Latince’de kadın anlamını taşıyan “femina” kelimesinden türemiştir. Türk Dil Kurumuna göre (TDK, 2025) ise feminizm, “toplumda kadının haklarını çoğaltma, erkeğinkiler düzeyine çıkarma, eşitlik sağlama amacını güden düşünce akımı; kadın hareketi” anlamına gelmektedir. Feminist yaklaşım, 18. yüzyılda ortaya çıkan ve kadınların cinsiyetlerinden dolayı karşı karşıya kaldıkları zorlukları, baskıları inceleyen, bunun yanı sıra kadınların dilleri, dinleri ırkları sebebiyle yaşadıkları sorunları da ele alan bir yaklaşımdır (Taş, 2016: 165). 18. yüzyılın sonlarına doğru aydınlanma çağında ortaya çıkan feminist yaklaşım, kadınların ve erkeklerin aynı sosyal,

ekonomik ve siyasi haklara sahip olmaları gerektiğini savunmuş aynı zamanda kadın ve erkeğin aralarındaki bu ayrımcılığın cinsiyet farklılıklarından kaynaklandığını ileri sürmüştür (Sezer, 2018: 17). Feminizm tarih boyunca yalnızca siyasi eşitlik arayışıyla değil, aynı zamanda kadın emeğinin değersizleştirilmesine karşı bir mücadele biçimiyle de var olmuştur. Kapitalist üretim ilişkileri içinde kadın emeğinin hem ev içi hem de ücretli işgücü piyasasında görünmez kılınması feminist teorinin önemli tartışma başlıklarından birini oluşturmaktadır. Engels, *Ailenin Özel Mülkiyeti ve Devletin Kökeni* adlı eserinde, kadının tarihsel olarak üretim sürecinden dışlandığını ve bu durumun ataerkil yapıyı güçlendirdiğini ifade etmiştir (Engels, 1884). Bu düşünce daha sonraki feminist kuşaklarca genişletilmiş ve özellikle Silvia Federici tarafından ev içi emeğin kapitalist sistemdeki işleyişi yeniden değerlendirilmiştir. Federici, *Ev içi emeğe ücret* (Wages Against Housework) adlı çalışmasında ev içi emeğin görünmez bir üretim biçimi olduğunu ve kadınların yeniden üretim sürecinde kapitalist düzenin sürekliliğini sağladığını dile getirmiştir (Federici, 1975: 5). Bu bağlamda feminizm, kadın emeğini yalnızca ekonomik bir kategori değil, aynı zamanda ideolojik bir sömürü biçimi olarak da değerlendirmektedir.

Feminizm, hem erkek egemen ideolojinin hem de kapitalist üretim biçimlerinin eleştirisini içeren bir kuram olarak gelişmiştir. Hooks, feminizmi “cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeyi hedefleyen” bir hareket olarak tanımlamakta; bu mücadelenin kadınların ekonomik, kültürel ve toplumsal emeğini görünür kılmakla doğrudan ilişkili olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla feminizm, yalnızca eşit haklar mücadelesi değil; aynı zamanda kadın emeğinin değerinin tanınması ve ataerkil yeniden üretim mekanizmalarının sorgulanması anlamına gelmektedir (Hooks, 2012: 13).

Tarih boyunca kadınlar üzerinde baskılanan ataerkil toplumsal yapıya karşı mücadele, 1960’lı yıllardan günümüze kadar farklı dönüşümler geçirmiştir. Kadınlar ile erkeklerin aynı sosyal haklara sahip olmasını savunan bu kuram, cinsiyetler arasındaki doğal görünümü reddederek kadınların hayatını zorlaştıran unsurları sorgulamaktadır. Tarih boyunca kadın emeğine ilişkin yapılan tüm çalışmalar da “patriyarka” kavramını merkezine almıştır. Erkek egemen bir toplumsal düzende kadının konumuna ilişkin pek çok soru ortaya çıkmaktadır: *Kadınlar ve erkekler karşılaştırıldığında neden hep kadınlar dezavantajlı durumdadır? Kadının sermayedeki yeri nedir? Sermayeye nasıl eklemlenmiştir? Kadın-erkek arasındaki eşitsizlik giderilebilmiş midir? Eğer giderildiyse*

kadın istihdamına yönelik artış ne derecededir ve kadınların üzerindeki etkileri nelerdir? (Walby, 2020: 16). Dolayısıyla feminizm, kadınların toplumsal ve ekonomik eşitliğini savunmanın ötesine geçerek emeğin cinsiyetlendirilmiş doğasını eleştiren bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda, feminizmin tarihsel evrelerinin kadın emeğine nasıl yaklaştığını incelemek, konunun bütünlüğü açısından önem taşımaktadır.

2.2 Feminizmin Evrelerinin Kadın Emeğine Bakışı

Feminist düşüncenin tarihsel gelişimi dönemsel, toplumsal ve siyasal koşullar doğrultusunda farklı yönelimler kazanmıştır. Tarih boyunca feminist kuşaklar farklı yaklaşımlar geliştirmiş olsalar da temelde ortak talepler, eşit işe eşit ücret, kadın ve erkeğin ev içinde ve ebeveynlikte ortak sorumluluklara sahip olması gibi eşitlikçi ilkler etrafında şekillenmiştir (Hooks, 2012: 13). Feminizmi ortaya çıkaran akımlar tek bir teoriye ya da akıma sığdırılamadığı gibi, tarihî dönüşümler ve feminizmin evreleri de tek bir tanıma sığdırılamamıştır. Bu nedenle, dönemin şartlarının gerekliliği üzerine farklı hipotezler geliştirilmiştir (Akbaş, 2020: 4).

Feminist hareket; küresel olarak kabul edilmiş birinci dalga, ikinci dalga ve üçüncü dalga olmak üzere üç kronolojik dalgadan oluşmaktadır. Bu üç feminist dalga 19. yüzyıl ile 21. yüzyıl arasını kapsamaktadır. Dönemsel olarak kadınların talepleri, içinde bulundukları siyasal, ekonomik ve kültürel koşullara bağlı olarak farklılaşmaktadır (Taş, 2016: 166). Bu farklılaşmalar ile birlikte Feminist hareketin gelişimi, okullar üzerinden olduğu gibi dalgalar üzerinden de sınıflandırılmıştır. Bir bütünlük sağlamak amacıyla bu bölümde bir taraftan feminist dalgaların diğer taraftan ise feminist okulların kısa bir tanıtımı, çalışmanın bu evresi açısından kıymetlidir.

2.2.1 I. Feminist Dalga ve Kadın Emeği

Birinci dalga Feminizm, 1848’li yılların sonları ile 1920’li yılların başlarında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da ortaya çıkan kadın hareketlerini ifade etmektedir. Amerika Bağımsızlık Bildirisi ve Fransa’nın İnsan Hakları Bildirisi’nde kadın ve kadın emeğine yeteri kadar değinilmediğini düşünen feminist gruplar, sosyal ve siyasi alanda bir dizi talepte bulunmuşlardır (Taş, 2016: 169). Özellikle bu dönem, kadınların hukuksal ve siyasal eşitlik talepleri etrafında şekillenmiştir. Bu taleplere bakıldığında, oy hakkı, eğitim ve mülkiyet hakları ön plana çıkmıştır (Akbaş, 2020: 5). Sanayi Devrimi sonrası kadın emeğinin toplumsal üretim sürecinde görünür hâle gelme çabası bu taleplerin

temelini oluşturmaktadır. Bu süreçte kadınlar ev içi rollerinden çıkarak ücretli emek piyasasına katılmışlar; fakat nitelsiz ve güvencesiz işlerde çalışmışlardır. Ücretli emek piyasası kadınlara yeni bir bağımsızlık alanı oluştururken, kadın işi-erkek işi ayrımının kurumsallaşması, kadın emeğinin toplumsal değerinin görece azalmasına ve ikincil emeğe dönüşmesine neden olmuştur (Cingöz, 2021: 125).

Birinci dalga feministler, kadınların konumunu yalnızca ekonomik olarak değil aynı zamanda siyasal eşitsizlik biçiminde de değerlendirmişlerdir. İnsanın yaşamını sürdürmesi için gerekli olan, doğuştan gelen; içine doğulan toplum, coğrafya, ırk, ülke fark etmeksizin en temel hak ve hürriyetlerin cinsiyet ayrımı gözetmeden her bireye verilmesini savunan feminist teorisyenler, her şeyden önce kadının da bir insan olduğunu ve en az erkekler kadar temel hak ve hürriyetlere sahip olmaları gerektiğini vurgulamışlardır (Taş, 2016: 169). Kadınların birer birey ve ülkenin vatandaşı olarak erkekler ile aynı doğal haklara sahip olmalarını savunan doğal haklar düşüncesine dayanan feministler, kadınların ev içindeki rolleri dışında da hareket etme özgürlüklerinin olması gerektiğini savunmuşlardır (Hooks, 2012: 18). Ayrıca birinci dalga feministler, kadınların yalnızca siyasi haklarına değil ekonomik bağımsızlıklarına da vurgu yapmıştır. Mary Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* (A Vindication of the Rights of Woman) eserinde, kadınların eğitimsiz bırakılmasının onları erkeklere bağımlı hâle getirdiğini vurgulayarak, kadın emeğinin özgürleşmesinin ön koşulu olarak değerlendirmiştir (Wollstonecraft, 2002). Eğitim hakkı, çalışma koşulları, iş olanakları ve ücret eşitliği gibi taleplerinin ancak yasal düzeyde seçme ve seçilme hakkını kazanmalarıyla mümkün olacağının farkında olan kadınlar, uzun bir mücadele sonrasında amaçlarına ulaşmış ve 1928'de bu hakları elde ederek kamusal alanda erkeklerle yasal eşitliği sağlamışlardır¹ (Gömceli, 2019: 102).

Türkiye bağlamında ise birinci dalga feminizmle eşzamanlı olarak Osmanlı modernleşmesi sürecinde kadın emeği ve eğitimi üzerine tartışmalar gündeme gelmiştir. 19. yüzyıl ortalarından itibaren, kadınların hem eğitim hem de ekonomik anlamda görünürlük kazanmaları mümkün hâle gelmiştir. Osmanlı'da Tanzimat ile başlayan anayasal süreç, kadınların hukuki haklar elde edebilmelerinin önünü açmıştır. Sorunlarını yüksek sesle söyleyebiliyor olmalarının sonucu ve toplumsal hayata katılmalarının ilk

¹ Nalbant ve Korkmaz (2019) tarafından yapılan çalışmada feminist teori çerçevesinde Türkiye özelinde kadınların siyasal temsili, istihdamı ve eğitim alanlarındaki mevcut konumu, istatistiksel veriler ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

adımı olarak eğitim hakkını kazanmışlardır. Aynı zamanda bu dönemde kurulan cemiyetler toplumsal farkındalık yaratma açısından önemli rol oynamışlardır. Osmanlı bağlamında birinci dalga feministler, yalnızca siyasi haklarla sınırlı kalmayıp hem kamusal alanda hem de ekonomik anlamda boyutlarını gündeme getirerek sonraki dönem feminist hareketlere kuramsal bir zemin hazırlamışlardır (Çalışkan, 2022: 325).

Birinci feminist dalga, ataerkil toplumsal düzene karşı direnmiş ve toplumun kadınların statüsü hakkındaki düşüncelerini değiştirmesini amaçlamıştır. Ağır çalışma koşullarının kadınlar üzerindeki etkisi, eşit ücret talebi, kadınların cinsel obje olarak görülmesinin engellenmesi, eğitim hakkı, yasaların yeniden yapılandırılması ve düzenlenmesi, kurumların cinsiyetçi yaklaşımlarının önüne geçilmesi, kadın haklarının güvenceye alınması gibi girişimler bu dönemin amaçları arasında yer almıştır (Çetinsığ & Aksoy, 2020: 209).

2.2.2 II. Feminist Dalga ve Kadın Emeği

İkinci dalga feminizm, yaklaşık olarak 1960'lı yıllardan başlayarak 1980'li yıllara kadar sürmüş ve birinci dalga feminizmden farklı olarak yalnızca siyasi haklara değil, kadınların politik ve kültürel konumunu belirginleştirmeye yönelik çalışmalarda da bulunmuştur (Thornham, 1971: 1). Bu dönemde kadın emeği açısından iki büyük gelişme öne çıkmaktadır. Ücretli emek piyasasında artan kadın katılımı ve ev içi emeğin görünürlüğünün artması, kadınların ücretli işgücüne katılımları artsa da bu katılım çoğunlukla pembe yakalı işler, düşük ücret ve esnek çalışma koşullarıyla birlikte gerçekleşmiştir. Bu durum kadınların çalışmaya başlaması bağlamında bir kazanım gibi görünse de ekonomik güçlenme açısından bir eşitlik anlamına gelmemiştir. Kabeer'e (2008) göre kadınların örgütlenme kapasitesi, ihtiyaçlarının, çıkarlarının ve haklarının etrafında organize olabilmeleri, kadınların ücretli çalışma hayatında var olmaları dönüştürücü potansiyel açısından önemlidir (Kabeer, 2008: 3).

Bu dönemde kadınlara tanınan eğitim hakkı, oy hakkı, çalışma hakkı gibi bazı hakların verilmiş olması kamusal alandaki sorunları kısmen çözmüş olsa da ev içi alandaki sorunlara çözüm bulunamamıştır. Tarih boyunca, "kadınlar güçsüzdür, korunmalıdır, kadının yeri evidir" gibi söylemler ve aynı zamanda ev içi emeğin bağlayıcılığı, kadınları sınırlandırmaya devam etmiştir. Kadına miras kalan ev işi görmek, çocuk doğurmak ve yemek pişirmek onu ev hayatı ile sınırlandırırken erkeğin çalışıyor olması, dolayısıyla dış dünya ile teması ve bu durumun böyle devam ediyor olması, toplumsal baskının kadın

üzerinde statü problemine dönüşmesine yol açmıştır (Çetinsığ & Aksoy, 2020: 209). İkinci dalga feminizmde çocuk bakımı, ev işi gibi ücretsiz emeğin değeri üzerine yapılan tartışmalarda emeğin hem cinsiyet eşitliği açısından hem de ekonomik politikalar açısından göz önünde bulundurulması gerektiği ifade edilmektedir. Bu anlamda kadın emeği iki boyutlu ele alınmıştır: Bir yandan ücretli emeğin görünür kılınması, diğer yandan ise ücretli işgücü piyasasında var olma çabası (Folbre, 2021: 6-12).

1960'lı yıllarda Batı'da gerçekleşen yeni teknolojik gelişmelerin içinde kadınların güvenli doğum yapmalarını sağlayacak teknolojik yöntemler de geliştirilmişti ancak kadınlar bu teknolojik gelişmeler ve üretilen yeni alternatif yöntemlere ulaşmakta zorluk yaşamaktaydılar. Kadın grupları bu yöntemlerin tüm kadınlara sunulmasını istiyorlardı, aynı zamanda birçok ülkede kadınlara yönelik ağır yasalara karşı mücadele içine girmişlerdi. Her ne kadar erkeklere sağlanan hakların kadınlara sağlanacağı söylene de kadınların pratik yaşamda erkeklerden biyolojik olarak farklı olduğunu bilmek yasa ve normların biyolojik cinsiyete göre olması gerektiğini düşündürmüştür (Kolay, 2015: 8).

Türkiye özelinde bakıldığında ise, ikinci dalga feminizmin etkisiyle kadınların çalışma yaşamına katılımı yasal düzenlemeler, sendikalaşma talepleri ve feminist örgütlenmeler aracılığıyla gündeme gelmiş ancak sınıf ve toplumsal eksenli eşitsizlikler bu dönemde de devam etmiştir. Bu bağlamda kadın emeğinin görünürlüğünün artışı önemli bir kazanım olarak değerlendirilse de neoliberal dönüşümlerle birlikte yeni güvencesizlikleri de beraberinde getirmiştir (Konuralp, 2023: 196).

İkinci dalga feministler, ev içindeki kadın ve erkek arasındaki eşitsiz rol dağılımına da tepki göstererek ataerkil yapının cinsiyetçi sömürüyü arttırdığını dile getirmişleridir. Yine bu dönemde kadınlar bedenlerinin kontrolünün kendilerinde olmasını istemiş, cinsellik ve doğurganlık kavramlarının birbirlerinden ayrılmasını talep etmişlerdir. Doğum kontrol tekniklerine yeteri kadar ulaşamadıkları için kürtaj hakkının tanınması istenmiştir. Bu bağlamda dönemin feministleri birçok örgütlenme, yayınlar ve eylemler gerçekleştirmişlerdir. Dönemin içerisinde birçok farklı düşünce, beraberinde kadın grupları arasında farklı ideolojik algılara sebep olsa da ikinci dalga feministlerin mücadelesinde ataerkil yapının kaldırılması yer almaktadır (Taş, 2016: 170)

2.2.3. III. Feminist Dalga ve Kadın Emeği

Üçüncü dalga feminizm, 1990'lardan itibaren, ikinci dalga feminizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. İkinci dalga feminizm tek tip kadın üzerinden eylemlerini gerçekleştirmeyi

hedeflemiştir. Oysa üçüncü dalga feministlere göre, eylemler yalnızca üst ve orta sınıf beyaz kadınlara yönelik değil tüm kadınları kapsayan geniş bir düzlemde yapılmalıdır. Üçüncü dalga feministler, tek tip kadın algısını reddederek sorunların tüm kadınlar için aynı olduğunu ve verilecek mücadelenin tüm kadınlar için verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu bağlamda dile getirdikleri daha çok kadına şiddet, tecavüz, cinsellik, milliyetçilik, iktisat, siyaset vs. gibi konulardır. Üçüncü dalga feministler genel kadın sorunlarından çok, bireysel kadın sorunları ile ilgilenmişlerdir (Avcil, 2019: 1293). Bu da onları ikinci dalga feministlerden ayırmıştır. Üçüncü dalga feministlere göre her kadının sahip olduğu dil, ırk, kimlik, etnik farklılıklar kadını özel ve tek kılar. Bu bağlamda her kadın bireysel olarak ayrı bir ezilmişliğe sahiptir. Bu noktalar bulunarak eylemler gerçekleştirilmelidir teorisini savunmuşlardır. Oysa ikinci dalga feminizmde kadınların sahip oldukları farklılıklar, eşitsizliklerine etki etmemektedir. Kadınlar aynı ezilmişliğe sahiptir ve bütüncül bir birliktelik ile mücadele edilmelidir (Ceylan, 2020: 9).

Üçüncü dalga feminizmin en belirgin özelliği, kadın emeğini yalnızca ücretli işgücüne katılım bakımından değerlendirmemesi; bunun yerine, ücretsiz bakım emeği, yeniden üretim emeği ve duysal emek alanlarının da ekonominin vazgeçilmez bir parçası olarak görmesidir. Uluslararası çalışma Örgütü'nün (ILO) bir raporuna göre kadınlar, dünya çapında erkeklerden 3,2 kat daha fazla ücretsiz bakım emeği vermektedir. Bu durum da kadınların istihdama katılımını doğrudan etkilemektedir. Bu veri, üçüncü dalga feministlerin “emeğin değeri” konusundaki eleştirilerini destekler niteliktedir. Feminist iktisatçılar, kadın emeğinin görünmez kılındığını dolayısıyla “kadın emeği” kavramının hem ev içi hem de ücretli alanı kapsayacak şekilde tekrardan tasarlanması gerektiğini savunmuşlardır (Charmes, 2019: 47).

Üçüncü dalga feminizm, neoliberal politikaların yükselişiyle paralel bir biçimde şekillenmiş ve bu süreçte kadın emeği yeni bir içerikte yeniden tanımlanmıştır. Neoliberal politikalar, kadınların işgücüne katılımını teşvik etse de bunu küresel ölçekte esnek üretim, taşeronlaşma ve güvencesiz istihdam biçimleri üzerinden gerçekleştirmiştir. Türkiye’de bu dönüşüm 1980 sonrası uygulanan neoliberal politikalarla belirginleşmiştir. Türkiye’de kadın emeğinin esnek üretim modeli içinde güvencesiz yedek işgücü olduğunu belirten üçüncü dalga feministlerin bu konuyu kadın emeği analizlerinde sıkça tartıştığı görülmektedir (Yarar, 2015: 40). Kadın hareketinin üçüncü dalga ile eşzamanlı bir dönüşüm yaşadığı ve kadınların emek piyasasına katılımı artarken ataerkil toplumsal cinsiyet kalıplarının yenden üretildiği görülmektedir. Kadınların ücretli işgücüne

katılması kadınları güçlendirmemiş, aksine güvencesiz işlere yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Bu da feminist düşüncede kadın emeği meselesinin sadece ekonomik boyutta değil, siyasal ve kültürel bir alan olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu bakış açısı üçüncü dalga feminizmin kesişimsellik ilkesiyle uyumlu olarak, kadınların emek deneyimlerinin farklı toplumsal konumlar nedeniyle değiştiğini ve feminist politikanın bu değişimi dikkate alması gerektiğini ortaya koyar (Avcil, 2020: 1300).

Üç ayrı feminizm dalgası, kadın meselesini farklı şekillerde ele almış olsalar da tüm dalgaların ataerkil yapının karşısında durdukları görülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği sebebiyle kadın ve erkek arasındaki rol dağılımıyla, kadının ikincil planda olmasıyla ve ev içi emek dışına çıkılmaması gerektiği söylemleri ile mücadele etmişlerdir. Erkeklerle sağlanan hakların kadınlara da sağlanması gerektiği ile ilgili olarak birçok bildiri yayımlanmıştır. Üçüncü dalga feminizm, kadınları tek bir tip deneyim üzerinden sınırlamadığından kadınların ortak sorunları olan çeşitlilik ve sektör ayrışması, kadın işi-erkek işi ayrımı sorunu, kimlik ve sektörler gibi sorunları ele almıştır. Batılı ülkelere bakıldığında kadınlar yoğunlukla hizmet, sağlık, eğitim ve bakım gibi sektörlerde yer alırken; Türkiye, Hindistan, Latin Amerika gibi ülkelerde kadınlar tekstil, tarım, ev içi hizmetler gibi düşük ücretli ve kayıt dışı işlerde daha fazla görünürler. Dolayısıyla kadınların hangi sektörlerde çalıştığı eğitim, kültür, sınıf, göçmenlik gibi faktörlere de bağlıdır. Aynı zamanda kadınların yoğunlaştığı sektörlerin toplumsal cinsiyet rollerinin uzantısı olduğu da görülür. Kadınların işgücüne katılımının arttığı üçüncü dalga feminizm döneminde yarı zamanlı işler, kayıt dışı istihdam, düşük ücretli hizmet sektörü gibi sorunlar kadınların özgürleştiği değil, daha çok emeğin sömürülmesinin yeni biçimleri olarak incelenir (Neves, 2017).

2.3 Farklı Feminist Düşünce Akımlarının Kadın Emeğine Bakışı

Kadın emeğinin toplumsal yapı içinde hangi konuma yerleştirildiği, feminist kuramların temel tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Kadınların hem ücretli emek piyasasında hem de ev içi ücretsiz emek süreçlerinde nasıl konumlandığı, tarihsel olarak patriyarka ve ekonomik sistemlerin ortak etkisiyle şekillenmiş; bu durum, feminist

düşünürlerin farklı ² yorumlar geliştirmesine yol açmıştır. Liberal feminizm, bu eşitsizlikleri hukuki ve eğitimsel fırsatlara erişimdeki engeller üzerinden ilişkilendirirken, Marksist ve sosyalist feminizm kadın emeğinin kapitalist üretim ilişkilerinin yarattığı yapısal konumlanış üzerinden değerlendirir. Kültürel feminizm ise kadınlara atfedilen bakım ve duygulanım gibi ev içi rollerin değersizleştirilmesinin kadın emeğinin görünürlüğünü sınırladığını vurgular. Feminist akımlar, emek süreçlerinde yaşanan eşitsizlikleri anlamak için çeşitli kuramsal çerçeveler sunmaktadır.

2.3.1. Liberal Feminizmde Kadın Emeği

Liberal feminizm, düşüncelerini oluştururken adalet ve eşitlik kavramlarını esas almıştır. Liberal feminizm düşünürleri Marry Wollstonecraft, Harriet Taylo, John Staurt Mill, Frances Wright, Elisabeth Cady Stanton ve Sarah Grimke, bireylerin cinsiyet olarak değil insan olarak değerlendirilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. İnsanların sahip oldukları zihinsel kapasitenin cinsiyete göre değişmediğini, tüm insanlık için aynı olduğunu vurgulamışlardır. Bu bağlamda toplumda kadınların, zihinsel kapasite olarak erkeklerden ikincil planda kabul görülmesine karşı çıkmışlardır. Bu durumun reelde kadının kapasite olarak erkekte daha düşük bir seviyede olmasından değil, kadın ve erkeğe tanınan eğitim şartının aynı olmamasından kaynaklandığını dile getirmişlerdir. Eğitimde fırsat eşitliğini savunmuşlardır (Mollaibrahimoğlu, 2016: 28). Liberal feministler açısından kadınların ekonomik yaşama katılımı, yalnızca gelir elde etmenin değil, bireyin rasyonel bir özne olarak özgürleşmesinin de temel koşuludur. Bu bağlamda kadın emeği liberal düşüncede bireysel özerklik ve özgür yurttaşlık fikrinin bir uzantısı olarak kavramsallaşmıştır (Cottais, 2021: 4).

Doğal haklar doktrini metotlarını benimseyen liberal feministler; rasyonel akıl, özgürlük, eşitlik gibi kavramların tüm yurttaşların doğal hakları olduğunu ve kadın erkek ayırmaksızın eşit şekilde faydalanılması gerektiğini dile getirmişlerdir. Kadınların yaşadığı her türden eşitsizliği yapı içinde çözmeyi kendilerine amaç edinmişlerdir. Kadınların eğitim hakkından eşit şekilde yararlanmayışlarını eşitsizliğin baş nedenlerinden biri olarak görmüşlerdir. Eğitim politikalarının tüm yurttaşlara eşit şekilde uygulanması ile cinsiyet temelli eşitsizliklerin ortadan kalkacağını savunmuşlardır

² Feminizm, tek bir kuramsal çerçeveye sınırlandırılmayacak ölçüde çeşitli feminist akımları bünyesinde barındırmaktadır. Bu akımlar arasında anarko-feminizm (Bakır, 2025), Batı feminizmi (Özşener, 2023), ekofeminizm (Şimşek & Nalbant, 2025), İslami feminizm (Arslan, 2022) ve postmodern feminizm (Tuna, 1994) de yer almaktadır.

(Sağlam, 2020: 400). Kadınların işgücü piyasasına girişi, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmanın ve ataerkil bağımlılıktan kurtulmanın anahtarı olarak değerlendirilir. Ancak liberal feminist yaklaşım kadın emeğini çoğunlukla ücretli emek bağlamında ele almış; ev içi emek, bakım emeği ve ücretsiz emek biçimlerini ikincil düzeyde görmüştür. Bu durum daha sonraki Marksist ve Radikal feministler tarafından eleştirilmiştir. Liberal feminizmin emeğin yalnızca kamusal alandaki görünür üretimle sınırlandırıldığını ifade etmişlerdir (Alkan, 2021: 12).

Liberal feminist düşünürlerin kadın emeği konusunda getirdiği katkı, kadınların ekonomik yaşama katılmalarının bir hak olarak tanımlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Jhon Staurt, *Kadınların Boyunduruk Altında Tutulması (Mill'in The Subjection of Women- 1869)* adlı çalışmasında, kadının ev içi rollerinin sınıflandırılmasının hem bireysel potansiyelini hem de toplumun genel refahını kısıtladığını öne sürmüştür. Mill'e göre kadınların yetenekleri yalnızca özel alanda değil kamusal alanda da değerlendirilmeli ve emeğin cinsiyete göre bölünmesi kaldırılmalıdır (Mill, 2008: 41). Liberal feminizme ilişkin bireysel özgürlük, hukuki eşitlik ve fırsat eşitliği ilkeleri, erken Cumhuriyet döneminin kadın reformlarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Ancak bu reformlar kadınların eğitim ve kamu istihdamına katılımının sağlasa da ev içi rollerin yeniden tasarlanması konusunda sınırlı kalmıştır (Altınbaş, 2006: 25). Liberal feminizm, kadınların işgücü piyasasına katılımını ekonomik, özgürlük ve bireysel özerklik temelinde değerlendirirken, ev içi ücretsiz emek biçimini yeteri kadar analiz etmemiştir. Yine de kadının ekonomik yurttaşlığı fikrini gündeme taşıyarak feminist düşüncenin sonraki evrelerine teorik bir zemin hazırlamıştır.

2.3.2 Marksist/Sosyalist Feminizmde Kadın Emeği

Marksist ve Sosyalist feminist yaklaşımlar, kadın emeği meselesini yalnızca patriarkal sistem üzerinden değil, kapitalist üretim ilişkilerini merkeze alarak analiz eder. Bu düşünceye göre kadınların ezilmesi, yalnızca patriarkal yapılardan değil, aynı zamanda üretim biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Kapitalist sistem üretim biçimi, kadınların hem ücretli işgücü içinde düşük ücretle çalıştırılmasına hem de ev içinde ücretsiz emeğin sürdürülmesi biçimine dayanır. Dolayısıyla kadının emeği, kapitalist üretimin görünmeyen temelidir (Delphy, 1984: 56). 1970'lerden itibaren ev içi emek tartışmaları olarak bilinen teorik yönelim, bu yaklaşımın somut bir örneğidir. Silvia Fedrici, Mariarosa Dalla Costa ve Selma James gibi sosyalist feministler, ev içi emeğin kapitalist birikime yaptığı katkıyı görünür kılmak için “ev işi için ücret” kampanyaları

başlatmışlardır. Bu kampanyalar, kadınların evde harcadıkları emeğin de toplumsal üretim sürecinin parçası olduğunu, dolayısıyla ekonomik değere sahip olması gerektiğini savunmuşlardır (Federici, 1975: 12). Federici'e göre ev emeği, sevgiden yapılan doğal bir görev değil, kapitalizmin sürdürülebilmesi için gerekli bir toplumsal emektir.

Marksizm ve sosyalizm, kadın meselesine feminist mesele olarak bakmamıştır. Feminizm kadın ve erkek arasındaki cinsiyet eşitsizliği sebebiyle doğan sorunlarla kadını merkeze alırken; Marksizm meseleye kadın-erkek olarak değil, kadının ekonomik sistem ile ilişkisini esas alarak bakar. Bu ilişkiyi esas alırken üç farklı Marksist analiz biçiminden bahseder: Marks, Engels, Kautsky ve Lenin'in dâhil olduğu İlk Marksistler, Çağdaş Marksistler, Marksist feministler. Üçü de temelde kadına uygulanan baskıyı, kadının üretim ile ilişkisini ve kadının işçi sınıfının bir parçası olmasını ele alır. İlk Marksistler, tüm kadınları ücretli işgücünün içine çekerek buradaki cinsiyete dayalı iş bölümünü yıkmak isterler. Çağdaş Marksistler ise kadınları, kapitalizmin hayatımızdaki günlük yeri ile ele alırlar; yani kapitalizm günlük yaşamımızın içinde vardır ve bizler bu sistemin içinde işçiyizdir. Marksist feminizmin konuyu ele alışı ise kadınların evdeki işi ve onun sermayeye yansması şeklindedir (Hartmann, 1979). Marksist feministler, kadınların ev içi emeğinin sistematik biçimde “doğal veya sevgiye dayalı” bir görev olarak tanımlanmasının aslında kapitalist ekonomiye ücretsiz işgücü sağladıkları anlamına geldiğini savunmaktadır (Benston, 1969: 23).

Kadınların özgürleşebilmesi, erkekler ile birlikte üretime katılmalarıyla mümkündür. Kadınların katılımı olmadan devrimin ve cinsiyetler arasında tam bir eşitliğin olması mümkün değildir (Özdemir, 2017: 396). Engels, kadınların üretime katılmalarının onları ekonomik olarak bağımsız kılacağını ve işçi devriminin yapılmasında erkekler ile birlikte yer alabileceklerini savunmuştur. Marksistler kadınların sermayeye katılımını isterken hem ev işi hem ücretli işte zorlanacaklarının farkındaydılar. Dolayısıyla sosyalizm ile birlikte evdeki işler kolektif bir şekilde yapılacaktı ve kadının ev içindeki yükü hafifletilecekti. İlk Marksistlere göre kadınların kurtuluşu, erkeklerle birlikte üretime katılmaları ve kapitalizme karşı verilecek mücadelede birlik olmalarıyla mümkündü. Ev içi emeği inceleyen Marksist feministler, feminist mücadeleyi ele alırken sermayeye karşı mücadele olarak ele almışlardır. Mariarosa Dalla Costa'nın ev içindeki teorik analizi, kadınların ev işlerinde daha çok bilinçlenmesini sağlamış ve ev işi için ücret talep etmeleri konusunda kadınları yüreklendirmiştir. Dalla Costa'ya göre, kadınların mücadeleleri feminist olduğu için değil, sermaye karşıtı olduğu için devrimcidir. Dalla Costa, kadınları

artı değerin yaratıcıları ve bunun sonucunda işçi sınıfının bir parçası yaparak devrimde kadınların mücadelesi için bir yer bulur. Bu, kadınların siyasi faaliyetlerini meşrulaştırır (Hartmann, 1979).

Arka planda Marksist olan Sosyalist feministler, kapitalizmin yoğun olduğu toplumlarda, cinsiyet eşitsizliğine odaklanırken; görünmeyen emeğin kapitalizm öncesi toplumlarda da var olduğunu savunmuşlardır. Sosyalist feministler, çalışmalarına ataerkil yapıyı dâhil ederek, Marksist feminizm ve radikal feminizmi birleştiren ikili sistem kuramına yönelmişlerdir. Kadınların toplumsal konumunu kapitalizm ve ataerkil yapı üzerinden değerlendiren bu yaklaşımda, ev içi emek temel çalışma alanı olarak ele alınmaktadır. (Güneş, 2018: 148). Yazılarında kadın emeğinin erkek kontrolünde olmasına oldukça geniş yer veren Heidi Hartmann, ikili sistem kuramının önde gelen düşünürlerinden biridir. Hartmann'a göre erkeler, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kısıtlayarak onları kendilerine bağımlı hâle getirirler. Bu durum iki şekilde gerçekleşir. Birincisi, tek eşli evlilik, kadınların çocuk doğurduktan sonra kocaya bağımlı olmaları; ikincisi ise kadınların evdeki işleri dolayısıyla ev içi emek sömürgesidir (Özdemir, 2017: 407).

Sosyalist feministlerin Marksist feministlere eleştiri getirdiği nokta, Marksistlerin kadın sorununu cinsiyet ayrımı yapmadan sınıf üzerinden ele almasıdır. Oysa kadının mevcut konumu bu durumu farklılaştırmıştır. Delphy'ye göre kadınlar endüstriyel üretim sürecinde ücret karşılığı çalıştıkları gibi evde de karşılığı ödenmeyen yoğun bir emek harcarlar ve erkek, bu iki üretim alanı ve dolayısıyla kadın üzerinde bir denetime sahiptir (Güneş, 2018: 149). Kadınlar üretime iki şekilde dâhil olurlar: Kamusal alandaki üretken emek ve kamu dışı alandaki üretken olmayan emek. Sosyalist feministlere göre kadının üretime dâhil edilmeyen emeği, ücretli emeğinden daha büyüktür ve görünmemesinin sebebi sevgi ile yapılmasıdır. Ev içindeki görünmeyen emeği maddi anlamda değerli kılmak adına ücretlendirilmesini savunmuşlardır (Güneş, 2018: 150).

2.3.4 Radikal Feminizmde Kadın Emeği

1960'lı yıllarda feminist kadın grupları tarafından oluşturulan ve ataerkil yapıya eleştiri getiren protesto olaylarından doğan bir feminizm türüdür. Bu dönemde kadınlar savaş karşıtlığı, insan hakları gibi birçok alanda eylemler yapmışlardır. Karşı geldikleri en temel mesele ise artık ev içinde sömürülmemek ve cinsel obje olarak görülmemektir. Kendisini bir kuram olarak tanımlayan radikal feminizm, kadınların ezilmesini, ötekileştirilmesini, baskı altına alınmasını sonlandırmak için uğraşırken kadınların

deneyimlerini ve algılarını temel almaktadır (Özdemir, 2017: 404). Radikal feministlerin en çok değindiği mesele ise ataerkillik, toplumsal yaşam biçimi ve erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyetidir. Ataerkillik, erkeklerin kadınlar üzerinde hâkimiyet kurmalarını sağlayan, kadınların işgücünü kontrol edebildikleri, aynı zamanda karşılıklı bağımlılığı da yaratan toplumsal bir ilişki türüdür (Hartmann, 1979).

Ataerkil yapının başlangıç noktası ve farklı unsurlara sahip olması radikal feministleri birbirinden ayırarak bu alanda farklı görüşlerin doğmasına sebep olmuştur. Sosyalist feministlerden Hartmann, Mitchell, Brownmiller, Millett, French ve Rich, ataerkil yapıyı kapitalist sistemden ayırarak ele almıştır. Radikal feministler, ataerkil toplumsal yaşam biçimini avcılık ve toplayıcılık temellerine dayandırmaktadırlar. Bu dönemde kadından fiziksel olarak güçlü olan erkek avlanırken; yaşam alanından uzaklaşmayan, çocuk bakımı ve günlük işler ile ilgilenen kadın, belli bir oranda erkeğe bağımlı hâle gelmektedir. Bu durum, erkeklerin kadınlar üzerinde kolayca hâkimiyet kurmalarına sebep olmuştur. Kadın ve erkeğin anatomik olarak birbirinden farklı olması, ataerkilliği doğurmuştur. Yazarlara göre ataerkil yapı sınıf ile birlikte değil, kendi içinde ele alınmalıdır. Ataerkil yapının anlaşılması için kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkisine bakılmalıdır. Kadınların gösterdiği mücadele ile bu yapı değişebilir. Önemli olan bu yapıyı ortaya çıkarmak ve direnmektir (Özdemir, 2017: 406). Radikal feminizm, insanlar arasında cinsiyete dayalı rollerin olmadığı bir dünya yaratmak ister. Onlara göre erkeklerin hayatlarına adapte olmadan yaşanılabilir. Radikal feministlerden olan Firestone, “Toplumdaki ayrımcılık çekirdek bir ailenin büyütölmüş hâlidir,” der. Firestone’a göre kadının sömürölmesinde en önemli araç sevgidir. Bu bağlamda şöyle söyler: “Erkekler düşünüyor, yazıyor ve yaratıyorlardı çünkü kadınlar tüm güçlerini bu erkeklere akıtıyorlardı” (Çağıl, 2020: 139). Göröldüğü üzere radikal feminizm, temeline ataerkilliği almıştır. Tarihin ilk çağlarından bu yana kadının sömüröldüğünü dile getirerek yalnızca Marksizm’den yararlanarak kadının özgürleşmesinin mümkün olmayacağını savunmuşlardır.

2.3.5 Kültürel Feminizmde Kadın Emeği

Kültürel feminizm, Margaret Fuller’in 19. yüzyılda *Kadın* adlı eseri ile doğmuştur. Kültürel feminizm, duygu meselesinin kadınlara fayda sağlayacağını savunmuştur. Kadını evine hapseden ataerkil düzen, onun var olma sebebini de gelenekler ve dini metinler üzerinden sınırlamıştır. Kadını aklı ve bedeni arasında sıkıştırıp bırakan bu yapı,

kadını tamamen dezavantajlı duruma getirerek nesneleştirmiştir. Kültürel feminizm, duygu kategorisine giren özelliklerin aksine, kadını erkeğin karşısında veya erkekten daha altta görmek yerine kadının daha üstün olması gerektiğini savunmuştur. Kadın olmuş olmanın üstünlüğünü üzerinden, anaerkil rejimin ataerkil yapı yerine getirilmesini önermiştir (Güneş, 2018: 146-147).

Bu feminist düşünce, kadınlıkla ilişkilendirilen özelliklerin patriarkal değerlerle değil, toplumsal dönüşüm için potansiyel kaynaklar olabileceğini savunan bir yaklaşımdır. Yani patriyarkanın kadına özgü olumsuz anlamlarla küçümsenmesine karşı çıkararak bu niteliklerin toplumsal yaşamda daha adil, barışçıl ve dayanışmacı hâle getirebilecek olumlu güçler olduğunu ileri sürer. Örneğin kadınların ev içindeki bakımı, emeğin ve ilişki kurma becerilerinin özel alanda güç olarak görülebileceği önerisi kültürel feminizm çerçevesinde önem kazanır (İlic & Yıldırım, 2018: 204). Bu bakış açısına göre kadınlıkla ilişkilendirilen etik değerler erkek egemen sistemin rekabetçi ve hiyerarşik yapısına alternatif olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla kadın deneyimi toplumu dönüştürebilecek ahlaki bir güç taşır ancak bu görüşe eleştiri getiren araştırmacılar da vardır. Güneş'e göre kültürel feminizm "kadının doğası" söylemi kadını, kamusal alandan ziyade eve hapseden bir yapıya dönüştürür. Ev içindeki roller, kadının doğası gereği kendisiyle bütünleşmiştir. Güneş, ev içi rollerin ve çocuk bakımının kamusal alana taşınması gerektiği fikrini savunmuştur. Ev içine hapsedilen kadın kamusal alana çıkamayan; kendi niteliklerini keşfedemeyen, zayıf ve annelik üzerinden tanımlanan bir konumdan ele alınmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında kültürel feminizm, aile kurumunu, kadını eve hapseden ve potansiyelini sınırlandıran ataerkil bir yapı olarak değerlendirmektedir. Kendisine öğretilmiş doğası, kadını kaderine boyun eğmeğe mecbur bırakır. Oysa kadın, kamusal alana katılabilmelidir. Bu bağlamda kültürel feminizmin aile öğretisi, aileyi ortadan kaldırmak değil, kadının özgünlüğünü, üstünlüğünü, özgüvenini yok eden bir kurum olmaktan çıkarmaktır (Güneş, 2018: 146-147). Kültürel feminizm, kadınların tarih boyunca yüklendikleri bakım ve duygu emeği gibi rollerin yalnızca ekonomik faaliyetlerle sınırlı olmadığını, toplumsal açıdan anlam taşıdığını vurgular. Feminist yaklaşıma göre kadın emeğinin görünmezliğinin nedeni bu rollerin kabul edilmesidir. Bu çerçevede devam eden bölümde kadın emeğinin tarihsel dönüşümünü incelemek, önceki bölümde tartışılan feminist yaklaşımların toplumsal gerçeklikteki karşılıklarını görünür kılma açısından önem taşımaktadır.

KADIN EMEĞİNİN SERMAYE'YE EKLEMLENMESİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ

Kadın işgücünün tarihsel gelişimine bakıldığında, Sanayi Devrimi'nin kadınların ücretli emeğe geçişinde önemli bir dönüm noktası olduğu görülmektedir. Sanayi Devrimi öncesi kadınlar her ne kadar geçimlerini sağlasalar da kendilerine biçilmiş olan geleneksel rollerin fazlaca dışına çıkamamışlardır. Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar, emek piyasası dışında vazgeçilmez bir üretim unsuru olmalarına rağmen, emek piyasasındaki varlıkları geçmişten günümüze kadar erkelerin gerisinde, ikincil işgücü olarak kalmıştır (Özer & Biçerli, 2003: 57). Tarih boyunca yazarlar, istihdamdaki toplumsal cinsiyet ilişkilerini incelerken bazı temel özellikleri öne çıkarmışlardır: *Kadınlar kural olarak neden erkeklerden daha az kazanır? Kadınlar neden erkeklerden daha az kazanan işlerde çalışır? Kadınlar neden erklerden farklı işler yapar?* Tam da bu soruların yanıtları kadınların ücretli emeğe ne zaman geçtiğini, geçiş sürecinde yaşamış olduğu zorlukları ve cinsiyet rolleri üzerinden ortaya konan farklılıkların anlaşılmasına yardımcı olacaktır (Walby, 2020: 47). Bu bölümde öncelikle Avrupa'da kadın emeğinin sermayeye eklenme biçimi ele alınacak, ardından Türkiye'de kadın emeğinin tarihsel gelişimi Osmanlı'dan 1980 dönemine ve günümüze uzanan tarihsel konjonktür içerisinde incelenecektir.

3.1 Sanayi Devrimi ve Kadın İşgücü

18. yüzyıl pek çok yazar tarafından en çok yeniliğin olduğu dönem olarak ifade edilmektedir. Kuşkusuz, bu döneme damgasını vuran önemli değişimlerden biri de Sanayi Devrimi ve makineleşme ile birlikte ortaya çıkan ucuz işgücüne ihtiyaç nedeniyle kadınların ücretli emeğe geçişi olmuştur. Nitekim o dönemde dokuma sektöründe çalışanların büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Bilindiği üzere kadınlar tarihsel süreç boyunca her dönemin ekonomik koşulları içinde bir şekilde var olmuştur; ancak Sanayi Devrimi, kadınların çalışma hayatına katılmasında özel bir öneme sahiptir çünkü bu dönemle birlikte kadın emeği bir ücret (gelir) karşılığında satılabilir hâle gelmiştir (Kocacık & Gökay, 2005: 198).

Sanayi Devrimi'ni izleyen yıllarda dokuma sektöründeki gelişmelere paralel olarak kadın işgücü sayısı hızla artmıştır. Üretim tekniğini basitleştiren makinelerin kullanımındaki iş

bölümü, bu sektörde kadınların erkeklerden sayıca fazla ve kimi işlerde daha başarılı olmalarını sağlamıştır (Korkmaz vd., 2013: 1850).

Bunun bir diğer nedeni ise cinsiyete dayalı iş bölümüdür. Bu durum, kadınların piyasada gerçekleştirdiği işlerin ev içindeki işlere benzemesine yol açmıştır. Yani kadın evde dokuma tezgâhını kullanıyorken bu kez makineleşmiş dokuma tezgâhını kullanmaya başlamıştır. Peki kadınların dokuma sektöründe daha başarılı olmaları eşit hak ve ücret anlamına gelmiş midir? Maalesef dönemin iktisadi koşullarına bakıldığında, kadınların erkeklerden çok daha düşük ücretlere ve ağır koşullarda çalıştırıldıkları görülmektedir (Yorgun, 2010: 196).

Şekil 3. 1 Sanayi Devrimi ve kadın.

*Kaynak: Gaia Dergi, 2022

Şekil 3.1 ve Şekil 3.2 de görüldüğü üzere, Sanayi Devrimi sürecinde kadın işçilerin üretim hattı içinde aktif bir yer edindikleri ve makineleşmiş üretim sürecine kitlesel olarak dâhil edildikleri görülmektedir. Ancak bu niceliksel artış, kadınların çalışma koşullarında eşit haklara sahip oldukları anlamına gelmemektedir. Aksine söz konusu dönemde kadın emeği, düşük ücretli, uzun çalışma saatleri gerektiren ve çoğu zaman fiziksel olarak yıpratıcı işler üzerinde yoğunlaşmıştır. Sanayileşme sürecinde kadın emeği görünür kılınmakla birlikte aynı zamanda sömürüye daha açık hâle getirilmiştir.

Şekil 3. 2 Tekstilde çalışan kadınlar.

*Kaynak: Tarih Eğitimi, 2022

Sanayi Devrimi öncesi Avrupa'nın kırsal kesimlerinde ve kasabalarında eğirici, sütçü, hizmetçi, dadı gibi sıfatlar ile ekmeğini kazanan ancak kadim zamanlardan beri kendisine biçilen rollerin dışına çıkamamış kadınların çalışma hayatına girecek olmaları kolay kabul görmüş müdür? 19.yüzyılın çağdaşları, kadının ücretli işe uygunluğunu, yasallığını ahlak sınırları içerisinde tartışırken görüldü ki kadın, makineleşmenin ona sağladığı yeni fırsatlar nedeniyle değil, aksine Sanayi Devrimi'yle birlikte göze çarpan ve sorun teşkil eden bir figür hâline gelmiştir. Çalışan kadının varoluşu acilen çözülmesi gereken bir sorundur ve bu sorun, kadın olmanın anlamlılığı ile ilgilidir. “Kadın ücret karşılığında çalışmalı mıdır?” Sanayi Devrimi ile birlikte kadın işçi sorununun merkezinde, üretimin aileden fabrikaya taşınması yer almıştır. Sanayi öncesi dönemde kadınların üretken faaliyetlerde bulunurken aynı zamanda çocuk bakımı ve ev işlerini aynı anda yürütmede zorlanmadıkları görülmüyorken, Sanayi Devrimi sonrasında ücretli işte çalışan kadınların, evlendikten veya çocuk doğurduktan sonra ücretli işten ayrıldıkları görülmüştür. Bu durum, tarih boyunca birincil görevlerinin ev içi emek ve aile sorumluluğu olduğu öğretilen kadınların, erkelerin gerisinde ikincil işgücü olarak kalmasına sebep olmuştur (Perrot & Duby, 1993: 371-384).

Kadınların düşük ücretli ve vasıfsız işler çevresinde toplanmasının temel nedenlerinden biri, annelik ve ev içi sorumlulukların uzun süreli bir işin devamlılığıyla bağdaşmamasıydı.

Bu nedenle erkek işçiler, tek bir işte ustalaşırken, kadınlar rollerinin getirdiği kesintili meslek deneyimleri dolayısıyla sık sık iş değiştiriyor ya da yeni zanaatlar öğrenmek zorunda kalıyordu. Sonuç olarak kadın ve erkeğin emek piyasasındaki farkı ve konumları, toplumsal cinsiyet temelli bir ayırım olarak biçimlendi. Kadının iş hayatı ile ilgili genel şablon üretimi çiftlikten fabrikaya, ev sanayiinden fabrikaya, küçük ölçekli zanaatlardan büyük ölçekli kapitalist girişimlere ayrılmasıyla şekillenmiştir. Kadınlar Sanayi Devrimi'nden önce iş birliğine dayalı ev tabanlı işgücünde varlığını sürdürmüştür. Aile tabanlı bu model kadın emeğinin çoğunlukla ücretsiz olduğu ve önceliğin her zaman aileye verildiği, ev dışında tüm gün ücretli çalışmayı gerektiren sanayi dünyasında keskin bir karşıtlık oluşturmuştur (Perrot & Duby, 1993: 371-384).

19. yüzyıl ortalarına gelindiğinde, özellikle Sanayi Devrimi'nin yoğun yaşandığı ülkeler başta olmak üzere liberal devlet anlayışındaki değişim ile katılımcı devlet anlayışına geçilmiş, bu değişim ile birlikte kadının çalışma hayatında maruz kaldığı olumsuz koşullar yavaş yavaş giderilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde bazı Batılı ülkelerde çalışma süreleri yasalar ile sınırlandırılmış, bazı işyeri ve kollarında kadınların çalışması yasaklanmıştır. Böylece kadınları koruyucu politikalar izlenmiştir (Bozkaya, 2013: 72-73).

Sanayileşme öncesi, kadınların evlerinin dışında düzenli olarak çalıştığı görülmektedir. Evli veya bekâr kadınların pazarlarda ürün sattığı, başkaları için çamaşır yıkadığı, atölyelere kumaş dokudukları bilinmektedir. Kadının iş yaşamına yayılımı 18. yüzyılın sosyal yaşamının önemli gelişmelerindendir. Dominique Godineau'nun Paris ile ilgili incelemesinde, erken 19. yüzyılda yetişkin kadın nüfusunun beşte birinin ücretli işte çalıştığı görülmüştür. Kendi evleri dışında ev hizmetçiliği, çiftçilik, çıraklık gibi alanlarda çalışan bekâr ve evli kadınların oluşturduğu küçük çaplı bir kadın işgücü bulunmaktadır. İlk sanayi ülkesi olan İngiltere'de 1851'de kadın işçilerin %40'ı hizmetçi, %22'si ise dönemin güçlü sektörlerinden tekstil işçisidir. Ancak. 19 yüzyıl boyunca kadınlar için öncelikli işveren her zaman geleneksel ekonomik alanlarda olmuştur. Kadınlar çoğunlukla küçük ölçekli imalathanelerde, ticaret ve hizmet sektörlerinde, pazarlarda çalışmışlardır veya seyyar satıcılık yapmışlardır. 19. yüzyıl sonlarına doğru ticaret ve hizmet sektörünün artışıyla kadınlar için yeni beyaz yakalı görevler oluşmuştur. Devlet daireleri, sigortalar, işletmeler, daktilocular, dosyalama memuru, telefon sekreterliği gibi alanlarda çalışmaya başlamışlardır. Nitekim dükkânlarda ve mağazalarda genç kızların

çalıştığı görülmüştür. Böylece kadınlar için hizmetçilikten beyaz yakalığa kitlesel bir geçiş yaşanmıştır (Perrot & Duby, 1993: 371-384).

3.2 I. Dünya Savaşı Sonrası Kadın İşgücü

Kadınların çalışma hayatında dair değişimlerini etkileyen en önemli faktörlerden biri de savaşlardır. Yukarıda bahsettiğimiz birçok sebeple çalışma alanları kısıtlanan kadınların, erkek işgücünün silahaltına alınmasıyla daha önce hiç girmedikleri alanlarda çalışmaya başladıkları görülmektedir (Kocacık & Gökkaya, 2005: 196). Birinci Dünya Savaşı, kadınların hayatında birçok değişikliğe yol açmıştır. Kadınlar için yeni çalışma alanlarının oluşması gibi, oy hakkı davalarının da güçlendiği bir dönem olduğu söylenmektedir. Her ne kadar gelişmelerin tamamı olumlu görünse de gerçek daha karmaşıktır ve savaşın kadınlara sağladığı fırsatların hepsi tamamen olumlu ve kalıcı değildir. Sanayi Devrimi ile birlikte zaten istihdamda olan kadınların çalışması yeni bir olgu değildir. Birinci Dünya savaşından önce bile endüstriyel işgücünün önemli kısmını oluşturmuşlar fakat esas olarak dokuma sektörüne yoğunlaşmışlardır. Savaş ile birlikte mermilere olan ihtiyacın artmasıyla kadınların büyük oranda mühimmat sektörüne dâhil edildiği görülmektedir (Imperial War Museums, n.d).

Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan kaybın çok büyük olması sebebiyle kadınların çalışma sektörlerinin geleneksel iş alanları olan tekstil, ev içi hizmetler ve benzeri işlerden savaş, sanayi gibi farklı alanlara kaydığı görülmektedir. Bu dönemde metal sanayi, silah sanayi sektörlerinde kadınların geniş kitleler hâlinde çalıştığı bildirilmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın kadınlara yeni çalışma alanları açması tamamen romantik midir? Bu dönem incelediğinde özellikle savaş ve kriz gibi olağanüstü dönemlerde millî duygularla halka sesleniş, topyekûn seferberlik ilanı, özellikle emekçi kadınlara yönelik propagandalar, “fedakârlık ve vatanseverlik” duygularının kabartılmasıyla artan ihtiyaçlar temelinde kadınların fabrikalarda ağır koşullarda uzun saatler çalışması istenmiştir. Savaşla birlikte cepheye giden erkek işgücünün yerini kadınlar doldurmuştur. Savaş sonuna gelindiğinde mühimmat fabrikalarında 1 milyon kadın çalışıyordu. O güne kadar mutfakta, evde çalışan, çocuk bakan kadınlar artık sanayide çalışıyordu. Ağır patlayıcıların üretildiği fabrikalarda can güveliği yalnızca maske ve eldiven şeklinde olup 4 yıl içinde 200'den fazla kadın işçi, patlamalar sonucu hayatını kaybetmiştir (Şafak, 2021). Yine bu dönemde ofis işleri, ulaşım, postacılık, yol yapımı gibi geleneksel anlamda erkek işi olan alanlarda da kadın işgücü var olmuştur. İlk kadın polis memurları, Birinci Dünya Savaşı sırasında

görev yapmışlardır. Toplumsal cinsiyet bağlamında roller arasındaki ayrımlar devam etse de kadınlar savaş döneminde üretim ve ekonomiye yaptıkları katkılarla en az erkekler kadar birçok işin üstesinden geleceklerini göstermişlerdir (Yılmaz, 2019: 21).

Şekil 3. 3 Chilwell'deki ulusal mermi dolum fabrikasındaki patlamanın görüntüsü

*Kaynak: Imperial War Museums,

Şekil 3.3'te yer verilen Chilwell'deki Ulusal Mermi Dolum Fabrikası'nda meydana gelen patlama, Birinci Dünya Savaşı sırasında savaş endüstrisinin karşılaştığı riskleri ve tehlikeleri gözler önüne sermektedir. Söz konusu görüntü, patlamanın etkisini ve fabrikanın hasar görmüş durumunu belgeleyerek, savaş ekonomisi bağlamında kadın ve işçi emeğinin maruz kaldığı tehlikeleri anlamaya yardımcı olmaktadır.

3.3 II. Dünya Savaşı Sonrasında Kadın İşgücü

İkinci Dünya Savaşı sırasında elde edilen kazanımlar, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra olduğu gibi, savaşa giden erkelerin geri gelmesiyle kadın çalışanların işlerine son verilmesi şeklinde sonuçlanmıştır. Ancak 1920'lerin aksine 1950 dönemi, sürdürülebilirlik açısından önemli bir dönemdi ve savaş sonrası yenilenme çabaları büyük bir işgücüne ihtiyacı doğurdu. Bu sebeple hükûmet, kadınların tekrar iş piyasasına dönmesi için teşviklerde bulunmuştur (Striking women, n.d).

Refah devleti, kadın işi olarak görülen birçok iş fırsatı yarattı. Ebeler, temizlikçiler, büro personeli için işler mevcuttu. Aynı zamanda bankacılık, tekstil, elektronik ve hafif endüstriler de bu dönemde genişledi ve kadınlara kolaylık sağladı. Her ne kadar kadınlar savaş sonrası çalışmaya devam etmek isteseler de işler hâlâ cinsiyete göre keskin bir şekilde farklılık gösteriyor ve rutin tekrarlayan işler kadın işi olarak görülüyordu. Aynı işlerde çalışmalarına rağmen kadınlar, erkeklerden daha düşük ücret alıyorlardı. 1955 yılında %45,9 olan kadın çalışanların sayısı, 1965'e gelindiğinde %51'e yükseldi. Yıllar içerisinde kadınların istihdamdaki yeri artmış olsa da hâlâ "ikinci işçi" olarak görülüyorlardı. Bu dönemde küçük çocuk sahibi anneler çalıştırılmaktan caydırıldı ve devlet destekli kreşler kapatıldı. Her dönemde olduğu gibi savaş sonrası dönemde de evli kadınların birincil görevleri ev içi emektir ve evli kadınlar büro işleri, öğretmenlik gibi mesleklerden menedilmiş olup bekâr kadınlar ise evlendikleri zaman işten çıkartılıyorlardı. 1960'lı yıllara gelindiğinde bu durum biraz kırılmış ve evli kadınların çalışma oranı %38 olarak bildirilmiştir ancak bu durumda da çalışan evli bir kadın hamile kalınca işten çıkartılıyordu. Tüm bu durumlar kadınların bir hak arayışı içerisinde olmasını gerektirdi ve zamanla bazı hak arayış hareketleri gerçekleşti (Striking Women, n.d).

1830'lu yıllarda özellikle de İngiltere'de ve ABD'de tekstil sektöründe çalışma saatlerinin düşürülmesi ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, "eşit işe eşit ücret" kapsamına yönelik birçok eylem yapılmış olsa da sendikalaşma zaman almıştı. 1874 yılında kurulan "Kadınları Koruma ve Tedbir Birliği" kadınların sendika birliğine dönüşmüş ve ilk defa 1880'de TUC'ya kadın delegeler gönderilmiştir. Eşit işe eşit ücret ve sendikalarda var olma mücadelelerinin ilk adımları böylelikle atılmış olur.

24 Ekim 1975'te İzlandalı kadınların %90'ı, "Kadın işi ciddi bir iş değildir" söylemlerine tepki olarak greve gittiler. Bu grev, gerçekte kadınların yaptıkları işlerin ne kadar önemli olduğunu gösterdi. 25 bin kadın protestoya katılarak ülkede hayatı durma noktasına getirdiler. Erkekler gün boyu ev işleri ile ilgilendiler, okullar kısmi de olsa kapandı çünkü öğretmenlerin çoğu kadındı, uçuşlar iptal edildi, uluslararası telefon görüşmeleri yapılamadı. Bu grev sonucundaki kazanımlar olumlu yöndeydi ve Dünya Ekonomik Formu, İzlanda'ya 7 yıl boyunca en yüksek cinsiyet eşitliğine sahip ülkeler arasında birinci sırayı verdi (Kadın Savunması, 2020).

Aşağıda yer verilen Şekil 3.4; 1970'li yıllarda kadın hareketinin ataerkil yapılara karşı geliştirdiği kolektif direnişi görünür kılmaktadır. Kadınların taşıdığı pankartlar, kadın

özgürleşmesinin yalnızca cinsiyet eşitsizliğine karşı değil, aynı zamanda emperyalizme ve şiddet politikalarına karşı da konumlandığını göstermektedir. Özellikle, “Kadınlar Barış ve Eşitlik için Savaşa Gidiyor (Women Strike for Peace and Equality)” ve “Kız Kardeşlik Güçlüdür (Sisterhood is Poweful)” gibi sloganlar, kadın dayanışmasının ulusal sınırlarını aşan siyasal bilinç etrafında şekillendiğini göstermektedir.

Şekil 3. 4 Mücadeledeki kız kardeşler: İzlanda 1975 grevdeki kadınlar.

*Kaynak: Kadın Savunması,1975

Bugünün çalışma saatleri ve koşulları, “eşit işe eşit ücret” talebini hâlâ geçerli kılmaktadır. Evlerinden çıkıp çalışma hayatına giren kadınlar için doğum, kreş, çocuk bakımı, yaşlı bakımı ve rutin günlük ev işleri, kadınların ayağına pranga olmaya devam etmektedir. Bugün sendikalar kadınlara yasak koymuyor ama haklarını da tam koruyamamaktadır. Kadınlar yorucu, zaman alan ev ve iş ikilisinin arasına sıkışıp kalmıştır. 2018 yılında 8 Mart’ta İspanya’daki kadınların taleplerine bakıldığında yine eşit ücret olduğu görülmektedir. Eurostat verilerine göre İspanya’da kadınlar özel sektörde erkelerden %13, kamu sektöründe ise %19 daha az maaş alıyor. Tarih boyunca kadınlar “ikincil işgücü” olarak görülüp asli görevlerinin evler olduğu öğretilmiş olsa da kadınlar haklarını aramaya devam edeceklerdir (Kadın Savunması, 2020).

3.4 Osmanlı Döneminde Kadın Emeği

16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan yoksul kadınların, sultan veya vezirlerin yakınları gibi saraylarda veya konaklarda yaşayıp, sarayın imkânlarından faydalanarak erkeklerin desteğiyle soyutlanmış bir hayat sürdüklerini düşünmek akılcı değildir. Osmanlı'da kadınların çalışma hayatına Batı'daki yeniliklerin kente girişi ile başladığını söylemek tarihsel bir yanılgıdır. Nitekim kadınlar ücretli veya ücretsiz çalışma hayatının içerisinde hep var olmuşlardır (Demirci, 2021: 10). Quarter'in sözleriyle kadın emeği, Osmanlı İmparatorluğu'nun ayrılmaz bir parçasıydı. Olağanüstü ve alışılmadık bir durum değil, tam tersine merkezi bir yer tutan, her zaman rastlanan günlük bir olguydu (Makal, 2012: 40).

Osmanlı Devleti ile Cumhuriyet dönemi Türkiye'si arasında birçok alanda farklılıklar olduğu gibi, kadının çalışma hayatındaki yeri açısından da farklılıklar olmuştur. Cumhuriyet dönemindeki kadın emeğini anlamak için Osmanlı'daki kadın emeğine göz atmak gerekmektedir. Osmanlı'da kadının çalışma alanlarının başında tarım işçiliği gelmektedir. Kadın, küçük üreticiliğin egemen olduğu ve ücretli emeğe olanak olmayan bu ortamda çalışmayı yüzyıllar boyunca sürdürmüştür. Batı'da olduğu gibi Osmanlıda da evlerde kurulu tezgâhlarda üretim yapılması, kadınların en önemli çalışma alanlarıydı. Başta halıcılık olmak üzere dokuma alanında faaliyet gösterilmekteydi. O dönem hemen her evde bir dokuma tezgâhı bulunmaktaydı (Makal, 2012: 41).

Osmanlı Devleti, kuruluşunun ilk yıllarında yarı göçebe bir toplumdur. Göçebe veya yarı göçebe toplumlarda yaşam koşulları gereği üretim biçiminde cinsiyet ayrımı minimum düzeydedir. Orta Asya'da kadınların birçok konuda söz hakkına sahip olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu kültürden gelen Türkmen göçebe kadınlar, kendi içlerinde bir teşkilat kurmuşlardır. Türkmen kadınları, şehirlerde iş hayatının içerisinde var olabilmek için "Bacıyan-ı Rum Teşkilatı"nı kurmuşlardır. Bu teşkilatın da desteğiyle iktisadi alanlarda faaliyet göstermişlerdir (Temizer, 2022: 54). Ancak Osmanlı'nın yerleşik hayata geçişi, büyük bir coğrafyaya yayılması ve İslamiyet'in kabulü, Türkmen kadınların sahip oldukları konumlarını kaybetmelerine sebep olmuştur. Büyüyen Osmanlı'da kadının siyasi, sosyal, ekonomik ve hukuki hayattaki var olma çabası, içinde bulunduğu dönemin dini inanış biçimi, geleneksel-toplumsal yapısı ve coğrafyası gibi değişkenlere bağlı olarak gelişme göstermiştir. Kadının ekonomik anlamda kimliğini şekillendirmesinde İran ve Arap kültürünün etkisi olmuştur (Özgül & Vural, 2020: 266).

Osmanlı Devleti'nde kadınların üretime katkıları ele alındığında, kırsal yaşamda yaşayan kadınlar ve şehirli kadınlar olarak iki grupta incelenmek gerekmektedir. Osmanlı'nın en önemli geliri olan tımar sisteminin verimli olabilmesi için kadınların da üretime dâhil olması gerekmektedir. Kırsal alanda yaşamak, tarım ve hayvancılıkla ilgilenen kadınları önemli kılmaktaydı. Eğitim hakkından mahrum olan kadın, bu alanda kendisine alan açılmasıyla hayatın içine uyum sağlayabilmiş ve şehirde yaşayan kadınlara göre daha fazla sosyalleşebilmiştir. Şehirde yaşayan kadınların çalışması ise hem toplum hayatından uzak kalmamak hem de ev ekonomisine katkıda bulunmak şeklindedir ve o dönemde bir kadının en kolay iş bulma şekli ev hizmetçiliği idi. Bunun yanı sıra çamaşırcılık, bohçacılık, sütçülük, kalaycılık, iplik bükme gibi işlerde çalışmışlardır. Özellikle tekstil imalatında iplik bükerek farklı desenlerle kumaşlar dokunmaktaydı. 17. yüzyılın başlarında Manisa'da kadınlar pamuk ipliği bükmekte ve bunu pazarlamaktaydılar. Aynı zamanda Bursa'da bulunan dokuma tezgâhlarının kullanıcısının kadın olduğu bildirilmektedir (Dingeç, 2010: 11-17). Çok sayıda kadın, çocuk ve erkek evde çalışıyor, evin kendi ihtiyacı dışında piyasa içinde dokuma yapıyordu ve piyasanın ihtiyacını öngörmek mümkün değildi. Bu sistem üzerinden ücretli ya da ücretsiz çok sayıda kadın istihdam ediliyordu. Zaman içerisinde ev dışında küçük atölyelerde gerçekleşen dokumacılık faaliyetleri de buna eklendi. Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınların ev dışında ve özellikle fabrikalarda çalışmaya başlaması, daha çok evlerde yapılan faaliyetlerin dışarıya taşınması şeklinde olmuştur. Dokumacılık dışındaki faaliyet alanları, özellikle savaş döneminde erkeklerin savaşa katılmasıyla kadın işçilere yeni alanlar açılması şeklinde gerçekleşecektir (Ayata, 1987: 33).

Fabrikalarda kadın işçilerin çalışması, etnik köken itibarıyla farklılık göstermektedir. Rumeli'de kadınların fabrikalarda çalışması 1840'lı yıllarda iken Müslüman kadınların fabrikalarda çalışmaya başlamaları 1860'lardan sonraki yıllara denk gelir. Kadın işçiler arasında Müslüman kadınların toplamının oranının çok düşük olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar savaş ile birlikte bu oran değişse de savaşa kadar olan sürede kadınlar, fabrikalara çalışmaya gönderilmemiştir (Makal, 2012: 41). Devletin bu dönem içinde sünnileşme eğilimi içerisinde olması, kadınları toplumsal hayattan uzaklaştıran bir dizi kararın alınmasına sebep olmuştur. Her ne kadar durum böyle olsa da kadınların çalışmaya olan ihtiyacı ve işgücü talebi, kadınları çalışmaktan alıkoymamıştır. Kadınlar, Osmanlı'nın erken dönemlerinden itibaren piyasanın ihtiyacına göre üretime katkıda

bulunmuşlardır. Kırsalda tarım ve hayvancılık yapmış, şehirde ise imalat sektöründe yer almıştır (Dingeç, 2010: 16).

1902'ye gelindiğinde İstanbul iplik fabrikasında yaklaşık 300 kadın ve çocuk işçi çalıştırılıyordu. Adana bölgesindeki çırçır fabrikasında kadın ve çocuk emeği oldukça fazlaydı. Kadın ve çocuk işçiler geleneksel olarak çalışmakta oldukları dokumacılık sektörünün dışında da çalışmaya başlamışlardı. 1897'de İstanbul'da kibrit fabrikasında çalışan işçilerin yarısını kadınlar oluşturmaktaydı (Dingeç, 2010: 17). 1915 yılında gerçekleştirilen 1913-1915 Sanayi Sayım sonuçları kadın işçiler konusunda önemli bilgiler vermektedir. Bu sonuçlara göre ülkenin en önemli sanayi kuruluşlarında çalışanların üçte biri kadındır. Bu oran beklenenin oldukça üzerinde olmasına rağmen Batı ülkelerine kıyasla küçük bir orandır. Sanayi dalları dağılımına bakıldığında kadın çalışanların faaliyet alanları dengeli değildir ve daha çok geleneksel çalışma şekli olan dokumacılık ve gıdada yoğunlaştıkları görülmektedir. Her ne kadar Sanayi Sayım sonuçları kadın işçilerin yaklaşık %95'inin dokumacılık ve gıda sektöründe çalıştığı verilerini verse de kadının çalışma hayatının bu alanlar ile sınırlı olmadığı görülmektedir ve Quataert'in belirttiği gibi, kadınlar ayakkabı imalatı ve şemsiye yapımı gibi alanlarda hayati rol oynamaktadırlar (Makal, 2012: 42). Kadınların çalışma oranlarının yüksek olması elbette Batı'da olduğu gibi Osmanlı'da da devletin ucuz işgücü politikasıdır. Erkekler ile aynı şartlarda ve koşullarda çalışan kadınların ve kız çocuklarının aldıkları ücretler, erkeklerin aldıkları ücretin yarısı kadardır (Sırım, vd., 2021: 12-35).

Sanayi kesimi dışında, hizmet sektöründe de çok sayıda kadın işçinin çalıştığı bilinmektedir. Amerikalı bilim adamlarının 1920 yılında İstanbul için yaptığı çalışmada özel sektörde 19 büyük mağazada 785 erkeğin yanı sıra 350 kadın çalışanın olduğu bildirilmektedir. Çalışan kadınların çoğunluğunu Yahudi ve Rum kadınlar oluşturuyor olsa da savaş sebebiyle erkeklerin askere çağırılması üzerine Türk kadınlarının da özel sektörde çalışmaya başladıkları belirtilmektedir (Makal, 2012: 43). Sürekli yaşanan savaşlar dolayısıyla erkek işgücünün piyasadan zorunlu çekilişi, ücretli kadın emeğinin özel sektörde beklentileri aşacak düzeyde olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla kadınlar daha önce çalışmadıkları alanlarda çalışma deneyimi kazanmışlardır. Fabrikalardan atölyelere, sokak temizliğinden yol yapımına kadar birçok alanda kadın işçi çalıştırılmaya başlanmış; aynı zamanda devlet dairelerinde ilk kadın memurların çalışması da yine savaş döneminde başlamıştır. Ancak savaşın bitmesiyle kamuda çalışan kadınların işlerine son verilmeye başlanır (Toprak, 1988: 34-38). Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıl sonları ile 20.

yüzyıl başları itibarıyla kadınların ücretli emeğin içinde var olması azımsanmayacak boyuttadır. Genel olarak Batı ülkelerinin deneyimleri ile benzerlik göstermektedir. Ne yazık ki Osmanlı Devleti'nde kadınları koruyucu sosyal politikalar mevcut değildir ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde benzer çalışma koşulları devam edecektir (Makal, 2012: 47).

3.4.1 Tarım Sektöründe Kadın Emeği

Osmanlı ekonomisinin temeli olan tarım sektörü, erkekler ile birlikte kadın emeğinin de oldukça yoğun olduğu bir alandı. Genellikle halk kendi toprağını işlerken sektör içerisindeki oranı az olsa da tarımda ücretli işçilik söz konusuydu. Özellikle kadınlar bu ücretli işçiliğin büyük bir bölümünü oluşturmaktaydı. Ancak kadının ücretli emeğe dâhil olmasından bu yana, kadınlar erkeklerden sayıca fazla olduğu sektörlerde bile erkek işçilerden daha düşük ücretler almışlardır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nda da durumun aynı olduğu görülmektedir. 1914 yılında tarım sektöründe çoğu bölgede, çalışan kadınların aldığı ücretler erkeklerin aldığı ücretlerin yarısından azına denk gelmektedir. Aşağıdaki Tablo 3.1'de il bazında erkek ve kadın işçilerin günlük aldıkları ücretler karşılaştırılmıştır.

Tablo 3.1 İllere göre kadın ve erkeğin aldığı ücret (kuruş)

İller	Erkek	Kadın
İzmit	12	5-7
Aydın	10-14	4-6
Suriye	5-10	3-5
Akka	10	4
Bursa	7-8	4-5
Urfa	4-10	2-3

*Kaynak: Yıldırım, 2011

Tablo 3.1'de savaş döneminde farklı illerde ve farklı bölgelerde çalışan tarım işçilerinin cinsiyete göre ücret dağılımına bakıldığında, kadın çalışanların aldıkları ücretler, erkek işçilerin aldıkları ücretten azdır. Bu tablo, cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğini ve kadın emeğinin düşük değerlendirilmesini açıkça göstermektedir. Ayrıca iller arasındaki farklar, yerel ekonomik koşulların ve işin niteliğinin kadın ve erkek ücretleri üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Kadınların ucuz işgücü olarak görülmesi, imparatorlukta da karşımıza çıkmaktadır.

3.4.2 Sanayi Sektöründe Kadın Emeği

19. yüzyılda fabrikaların açılmasıyla birlikte, öncelikli olarak erkeklerden oluşan işgücünde, özellikle tekstil ve tütün sanayiinde yaşanan gelişmelere paralel olarak kadın işçiler de artmaya başlamıştır. Bursa ve Selanik gibi fabrika ve atölye sayılarının görece fazla olduğu bölgelerde de kadınların sanayi sektöründe fazlaca yer aldığını görmekteyiz. 1864 tarihli İngiliz viskonsülü Maling, Bursa’da çalışma hayatına ilişkin oluşturduğu raporda, Bursa’nın ipek fabrikaları ve atölyelerinde istihdam edilen 9000 işçinin neredeyse tamamının kadın ve çocuk işçiler olduğunu belirtmiştir. Bu fabrikalarda çalışan kadınların çoğunluğunun gayrimüslim kadınlar olduğu bilinmektedir. Türk kadınların çalışmaları engellenmeye çalışılsa da 1815 yılında Bursa İpek Fabrikasında Müslüman kadınlar da çalışmaya başlamışlardır (Yıldırım, 2011: 132).

Pamuk ipliği, ham iplik, ipek imalatı ve dokumacılık gibi sektörlerde de kadın emeğinin yoğun olarak kullanıldığını görmekteyiz. Örnek vermek gerekirse 1908 yılında Şark Halı Şirketinin Oriental Carpet adıyla kurduğu fabrika, kadın ve kız çocuklarını toplayarak İzmir, Sivas, Burdur, Isparta, Maraş gibi birçok bölgeye imalathaneler açmıştır. 1913 yılına gelindiğinde şirkette toplamda 15 bin kadın ve kız çocuğunun çalıştığı, aynı zamanda sipariş üzerine evlere de dokuma işi verildiği bilinmektedir.

Tütün, tekstil, dokumacılık sektörleri dışında, gıda sanayisinde de kadın işçilerin çalıştığını görmekteyiz. Kadın işçiler, hem makarna hem de konserve alanında çalışmaktadır. Bahsedilen sektörler dışında kırtasiye sanayiinde de kadın emeği yoğun olarak kullanılmaktadır. Sigara kâğıdı imalatında çalışan kadın işçilerin aldıkları ücretler, cinsiyetle arası eşitsizliğin en çok olduğu alanlardan birisidir. 1915 yılına erkek işçilerin aldıkları ücretler 10-15 kuruş arasındayken, kadın çalışanların aldıkları ücretler 2-6 kuruş arasındadır (Yılmaz, 2019: 76). Aşağıda yer verilen Tablo 3.2’de Sanayi Sayım sonuçlarına göre kadın ve erkeklerin aldıkları ücretler sektörler göre kuruş cinsinden karşılaştırılmıştır.

Tablo 3.2 1913- 1915 Sanayi sayım sonuçlarına göre erkek ve kadın işçilerin aldıkları ücret (kuruş)

Sektörler	Erkek	Kadın
Dokumacılık	10-13	4-6
Şeker Üretimi	17-25	8-10

Tablo 3.2 (devamı)

Konserve Üretimi	25-30	8-10
Matbaacılık	8	3-5
Sabun Üretimi	12-15	2-6

*Kaynak: Sırım vd., 2021

Tablo 3.2’de yer alan bulgular, Sanayi Sayım sonuçlarına göre kadın ve erkek işçilerin almış oldukları ücretler farklarını ortaya koymaktadır. Buna göre, sanayinin farklı sektörlerinde erkekler ile aynı saatlerde ve benzer koşullarda yan yana çalışan kadınların aldıkları ücretlerin erkek çalışanlara kıyasla oldukça az olduğu görülmektedir. Hatta kadınların ustalaşmış oldukları dokumacılık sektöründe bile aldıkları ücret erkeklerin aldığı ücretin yarısı kadardır. Bu durum, cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin sektörel düzeyde süreklilik gösterdiğini ortaya koymaktadır. (Sırım vd., 2021: 12-35). Dolayısıyla bu Tablo ücret farklılıklarının yalnızca bireysel niteliklerden değil, yapısal ve toplumsal cinsiyet temelli ayrışmalardan kaynaklandığını düşündürmektedir.

3.4.3 Sağlık Sektöründe Kadın Emeği

Kadınların hekimlik yaptığı ilk tarihler 15. yüzyılı gösterse de bir hekimin yanında yetişen kadının belli başlı operasyonlara girdiği bilinmektedir. 17. yüzyılda da kadınlar saraylarda hekimlik yapmışlardır. Kadınların hekim olarak çalıştıkları bilinmesine rağmen Avrupa ve Amerika’da da olduğu gibi hekimlik erkeklerin hâkim olduğu bir alandı. Tarih içinde tıbbın kurucuları ve geliştiricilerinin erkek olması, tıp alanında kadınların görünmezliğine büyük oranda neden olmuştur (Öztürk, 2023: 525-533). Osmanlı’da sağlık sektöründe kadınların mesleki eğilimine yönelik ilk girişim, ebelik alanında atılmıştır. 1832 yılında Mısır’da kurulan ebelik okulu, kadın ebeler yetiştirmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda mektep, 26 Hristiyan, 10 Müslüman kadın olmak üzere ilk mezunlarını vermiştir. 1890’larda Zaptiye Nezareti ve Üsküdar Mutasarrıflığında kadın ebeler çalışıyordu. O dönemde kadınların öğretmenlikten sonra en çok tercih ettiği mesleğin ebelik olduğu bilinmektedir (Öztürk & Emiroğlu, 2022: 34-47).

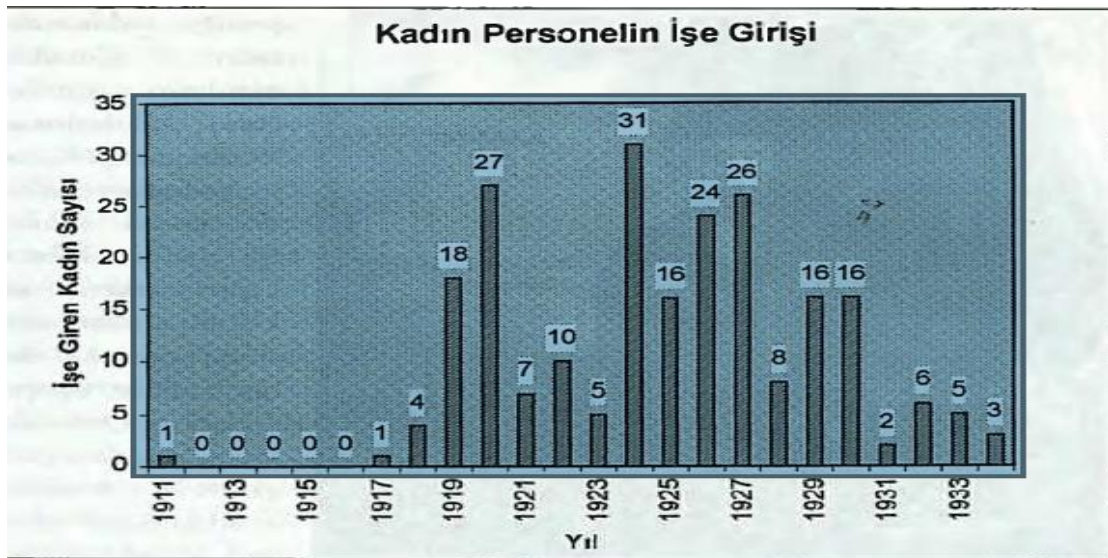
1800’lü yıllara gelindiğinde Osmanlı’da yabancı kadın doktorların, ebelerin ve diş hekimlerinin sayılarının zamanla arttığı görülmektedir. Serbest olarak çalışan bu kadınlara 1857 yılında bazı yasal düzenlemeler ile zorunluluklar getirilse de günün sonunda kadınların mesleklerini icra etmeleri sağlanmıştır (Yılmaz, 2019: 32).

Dönemin koşullarını toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden ele aldığımızda, her sektörde olduğu gibi sağlık sektöründe de kadın hekimlerin, ebelerin ve hemşirelerin, erkek meslektaşlarından düşük ücretlere hizmet verdiği bilinmektedir. Ne yazık ki Osmanlı arşivlerinde kadın hekim ve ebe maaşları ile ilgili tam bir karşılaştırma mevcut değildir. Fakat bazı kaynaklara bakıldığında, kadın ebelerin maaş tekliflerinin belediye düzeyinde yerel bütçeye bağlı olarak düzenlendiği, genel olarak bütçenin aşılması nedeniyle verilen tekliflerin reddedildiği bilinmektedir. Erkek hekimlerin maaşlarının ise devletin veya merkezi bütçenin direkt kontrolünde olması söz konusudur (Yadi, 2024: 10).

3.4.4 Finans Sektöründe Kadın Emeği

Osmanlı Bankası, kadın emeğinin istihdam edilmesi konusundaki önemli kuruluşlardan biri olmuştur. 1911-1934 yılları arasını kapsayan bir çalışmaya göre, Macar, İspanyol, İngiliz, Suriyeli vb. uyruklu 266 kadının istihdam edildiği bilinmektedir. 1911 yılında ilk işe alınan kadın çalışan, Müslüman servisinde 1911 yılına kadar çalışmıştır. 11 altın ile işe başlayan kadının, 1921 yılına gelindiğinde sağlık sorunları nedeniyle işine son verilmiştir (Baruh & Ammour, 1999: 145).

Aşağıda Şekil 3.5'te Osmanlı Bankası'nda çalışan kadın personel sayısı verilmiştir. Grafik özellikle 1919 ve 1923 yıllarında kadın personel sayısında belirgin bir artış yaşandığını; bu artışın dönemin koşulları nedeniyle savaşa bağlı olduğu ancak savaş sonrası dönemde kalıcı olmadığını göstermektedir.

Şekil 3. 5 Osmanlı bankasında kadın personel sayısı.

*Kaynak: Baruh.,& Ammour, 1999

Müslüman kadınlar servisi kapanmadan önce kadınlar bankada muhasebe işleri, hukuki işler, emtia, kambiyo, emekli sandığı, menkul değer, sekreterlik, kayıt tutma gibi neredeyse tüm alanlarda çalıştılar. Kadınların işten ayrılma sebeplerine bakıldığında ise ücretlerin düşük olması, sağlık sorunları, farklı iş deneyimlemek istemeleri gibi nedenler sıralanmıştır. Osmanlı Banaksında, diğer sektörlerle nazaran erkek ve kadın çalışanlar arasında ücret farklılıklarının olmadığı bilinmektedir. 6-8 altın alan çalışanların yanı sıra 40 kuruş alan çalışanlar da mevcutken bu durumun eğitim seviyesi ve deneyime göre değiştiği bilinmektedir. Bunların yanı sıra kadınların izinleri ücretliydi ve işten çıkarıldıklarında tazminat alabiliyorlardı. Diğer sektörler göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı Bankasında çalışan kadınların daha avantajlı olduğu söylenebilmektedir (Baysal, 2017: 346).

3.5 Cumhuriyet Döneminde Kadının Sosyal Konumu

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından toplumsal, kültürel ekonomik ve siyasi reformların arasında en önemlisi, Türk kadınının çağdaş toplumsal değerlere kavuşması için atılmış olan adımlardır. Bu reformlarla kadınlara hukukun önünde eşit haklar sağlanmasının yanı sıra kadınların eğitimde ve iş hayatında erkeklerle eşit haklara sahip olması amaçlanmıştır. Ancak sanılmamalıdır ki yapılan bu reformlarla birlikte hayatın önemli bir yanı olan çalışma alanının içerisinde kadının durumu hemen kabullenilmiş ve sıçrama biçiminde bir ivme kazanmıştır. Sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik alandaki kadın haklarına yönelik iyileşmelerin ciddi ve anlamlı bir seviyeye ulaşması ancak uzun vadede gerçekleşebilecektir. Günümüzde bu eşitliğin sağlanabilmiş olduğunu söylemek tartışmalı bir konudur (Kırkpınar, 1998: 93). Erken Cumhuriyet döneminde yaratılmaya çalışılan yeni kadın imgesinde kadınların toplumsal rolleri sorgulanmamış, yalnızca bu rolleri daha iyi yerine getirebilmesi için eğitilmesi gerektiği düşünülmüştür. Dolayısıyla modernleşmenin ve millîleşmenin temellerinin atıldığı bu dönemde, İslam ve modernliği birlikte harmanlayarak özünden kopmayan ancak aynı zamanda da iyi görünen bir kadın imgesi yaratılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyetin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'e göre kadınların eğitimi, hem aile yapısının hem de toplumsal gelişmenin temel unsurlarından biridir. Kadının toplum içindeki rolü, özellikle annelik üzerinden tanımlanmakta ve ilk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğunu vurgulamaktadır (Alıcı, 2023: 59). Cumhuriyet rejiminin en önemli reformlarından biri ise şüphesiz toplumun her ferdi ile ilgilendiren zorunlu ve acil düzenleme gerektiren eğitim meselesi olmuştur. Laik

ve çağdaş bir eğitim, ulusu köhne kurumlardan arındırmanın çaresi olarak ciddiyetle ele alınmıştır. Bu bağlamda anneliği ile kutsanmış kadınların iyi birer yetiştirici olabilmeleri için okuma yazma bilmeleri hayati önem taşımaktadır fikri benimsenmiştir (Alıcı, 2023: 59).

Kadınların eğitim meselesinin dışında ön plana çıkan diğer bir konu ise görünüşleriydi. Cumhuriyet Devrimi ile yeniden yaratılmaya çalışılan kadın imgesi, modernliğin ve gelişmişliğin bir göstergesi olarak addedilmektedir. Batılı tarzı giyim örnek alınmıştır ancak bu tarzın hiçbir şekilde aşırıya kaçmaması gerekiyordu. Cumhuriyet kadını, kamusal alanda erkek ile yan yana durarak yeni Cumhuriyeti temsil edecek kadar asil fakat toplumun ahlak kurallarını bozmayacak kadar da mütevazı olmalıydı. Cumhuriyet rejimi erkeklerin kılık kıyafeti ile ilgili yasal düzenlemeler yapsa da kadınların kıyafetleri için böyle bir yasal düzenleme yapılmamıştır. Dolayısıyla cumhuriyetin modern kadınları, Osmanlı gelenekselliğini ve yeni dönem kadın imajını harmanlayarak kamusal alanda var olamaya çalışmıştır. Bununla birlikte bu dönemde hem Osmanlı'dan kopuş hem de süreklilik aynı anda görülmektedir. Yani kadın tamamıyla bir ev kadını değil aynı zamanda ekonomik ve toplumsal kalkınmanın bir parçası hâline gelmiştir. Alınan bu kararlar, yaratılmaya çalışılan Cumhuriyet kadını imgesi söylemleri yer alsın da kadının asıl vazifesinin annelik olduğu özellikle vurgulanmıştır (Durakbaşı, 1998: 61).

Bu dönemde Cumhuriyet rejiminin karakteristiğini oluşturan, Osmanlı mirasından kopuş ve yapılan devrimler ön plana çıkmaktadır. Saltanatın ve hilafetin kaldırılması, tevhidi tedrisat kanunu ve medeni kanunun kabulünden kadınlara seçme seçilme hakkının tanınması ve yürürlüğe konulan tüm bu yasalarla siyasi, toplumsal ve hukuki alanda devrim yapılmıştır. Medeni kanun yalnızca kadın ve erkeği hukukun önünde eşit tanımlamamıştır; aynı zamana kadının sosyal, siyasi, ekonomik anlamda hakkını araması konusunda önemlidir. Fakat burada değinilmesi gereken başka bir nokta vardır. O da yapılan tüm bu devrimlerin kadınların kendi varoluş mücadelelerine destek olmak mı yoksa yeni bir toplumsal düzenlemenin inşası mı olduğu konusudur. Medeni kanunun kabulü elbette toplumsal zeminde eşitliği sağlamış ve kadınlara yeni haklar kazandırmıştır ancak kanundaki aile birliği maddelerine bakılırsa erkeğin ön plana olduğu bir düzenleme yapılmıştır (Alıcı, 2023: 60):

- Erkek evlilik birliğinin başkanıdır.
- Evi seçme hak ve sorumluluğu kocaya aittir.
- Karı ve çocukların geçimini sağlamak kocanın sorumluluğudur.

- Anne ve baba velayet sorumluluğunu paylaşırlar ancak bir anlaşmazlık halinde velayet hakkı babaya verilir.
- Evlilik birliğini koca temsil eder.
- Kadının da bazı temsil hakları vardır ancak, bunlar evin daimi ihtiyaçlarının sağlanmasıyla ilgili konularda yasal temsille sınırlıdır.
- Kadının bir iş ya da bir sanatla uğraşması kocasının açık izin ya da zımni iznine tabidir.
- Karı, evin idaresinden sorumludur.

Bu maddelere bakıldığında, yasanın kadına hukuk önünde kısmi bir eşitlik sağlarken, aslında cinsiyet temelli eşitsiz tutumun meşrulaştırıldığı bir zemini de hazırladığı görülmektedir. Kadın için iyi vatandaş olma kriterleri annelikten geçerken, erkek modernleşme sürecinin aktörü olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla ev içindeki rolleri cinsiyetçi bir anlayış ile tanımlayan yasal çerçeve, kadının kamusal alanda var olma biçimini erkeğin bir adım gerisinde ama yanında olduğu bir şekilde hazırlamıştır. Cumhuriyet rejimi kadının hane içindeki konumunu belirlediği gibi sokaktaki görünümünü, uyması gereken önceden belirlenmiş genel ahlak kurallarını belirlemiş ve bunu toplumun en küçük yapı taşı olan aile birliğini korumak için yapmıştır. Cumhuriyet biçimsel olarak uzun yıllar içerisinde kadınların talep etmiş olduğu hukuki ve toplumsal alandaki düzenlemeleri yapmış olsa da kadının ev içi konumunu ve biçilmiş olan toplumsal rolleri irdelememiştir (Gülen, 2015: 160).

Türkiye modernleşme sürecinde kadının konumu, dönemin aydınları ve devlet adamları tarafından odak noktası hâline gelmiştir. Kadın, düzeltilmesi ve eğitilmesi gereken bir nesne olarak görülmüştür. Tanzimat'tan Cumhuriyete kadar olan sürede yapılan toplumsal ve yasal düzenlemeler ile birlikte kamusal alanda görünür olmaya başlayan kadınların tarih boyunca dışlanmış olmalarının sebebini eğitimsizlik olarak görüp bu alanda faaliyette bulunmuşlardır. 20. yüzyıla doğru gidildiğinde kadının her alanda var olduğunu görmekteyiz. Cumhuriyet rejimi, kadının çağdaş bir eğitim alarak kamusal alanda erkekler ile birlikte ülkenin kalkınmasını sağlayacak vazifelerini yerine getirerek özgürleşeceğini öne sürmüştür. Aynı zamanda gelecek nesle modernizmeyi aktaracak olan kadının bunu yaparken geleneksel ahlaki ve dini kuralları göz ardı etmeden yapması istenmiştir (Gülen, 2015: 161).

Cumhuriyet rejimi, kadınları Osmanlı'nın dini baskılarından kurtarıp eşit vatandaşlık statüsü vererek toplumsal eşitsizlikten kurtaracağını düşünmüştür. Ancak yaratılan yeni

kadın imajı, geleneksel ile çağdaşlık ilkesi arasına sıkışmıştır. Hem ev içinde hem de toplum içerisinde yapması gereken görevler ile çevrilmiştir. Tarih boyunca kadınlar kamusal alandaki varlıklarını erkeklerin himayesi altında olmadan sürdürebilmek için mücadele vermişlerdir. Cumhuriyet rejiminin devrimleri şüphesiz kadın ve erkeğin hukuk önünde eşit olmalarını sağlamıştır ancak yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla kurtarılmış ancak özgürleşememiş kadınların varlığı söz konusudur. Yeni rejimin amacı cinsiyet kodları çerçevesinde milliyetçi ancak modern nesiller yetiştirmek olmuştur. Dolayısıyla biyolojik aktarıcı olan kadınlar, Cumhuriyet'in dışarıya açılan yüzleri, modern ve gelenekselliğin harmanlandığı semboller olarak görülmüştür (Alıcı, 2023: 62).

3.6 Cumhuriyet Döneminde Kadın Emeği

Erken Cumhuriyet döneminde çalışma hayatında kadın işgücü hızlanarak devam etmiştir. Türk toplumunu modernleştirmeyi ve laikleştirmeyi amaçlayan bir dizi geniş kapsamlı reformlar karakterize edilirken, kadınların da çalışma hayatında aktif bir şekilde rol alabilmeleri için birçok yenilikçi politikalarla, ekonomik, kültürel ve hukuki ortam yaratılmaya çalışılmıştır. Bu ortamların geliştirilmesiyle çalışan kadınların sayısında artış gözlenmiştir (Yenilmez, 2023: 1160). Cumhuriyetin ilk yıllarında kadın çalışanların hayatına ilişkin bilgiler edinmek sınırlı olsa da kadın işgücüne ilişkin ilk sayısal verileri 1927 yılında yapılan Sanayi Sayım sonuçlarından elde etmek mümkündür. Dönemin Sanayi Sayım sonuçlarına göre işgücü piyasasında aktif olarak yer alan kadın çalışanların oranı %25,58 olarak belirlenmiştir. 1947 yılına kadar bu oranda önemli bir değişiklik görülmemiştir. Bu sayım sonuçlarına ülkenin tüm sanayi kolları dâhil edilmiştir ancak çalışanların cinsiyet dağılımı sadece 4 ve daha fazla işçi çalıştıran işletmeleri kapsamıştır. Ancak belirtmek gerekmektedir ki 1927 yılında çıkarılan ve 1942 yılına kadar 15 yıl devam eden Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamına 65.245 sanayi kuruluşundan çok küçük bir bölümü alınmıştır. Bu durum ülkenin en büyük kuruluşlarında çalışan kadın işçilerin sayılarına ilişkin bilgiler sunması açısından önemlidir (Makal, 2012: 47).

Tablo 3.3 Teşvik-i sanayi kanunu kapsamına giren kuruluşlarda işçi ve ustabaşılar içinde kadınlar

	14 + yaş kadın		14 – yaş kadın		Toplam kadın	
Yıllar	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
1932	12 713	25.13	761	47.74	13 474	25.80

Tablo 3.3 (devamı)

1933	13 052	21.89	1 476	57.19	14 528	23.35
1934	15 579	24.17	919	51.11	16 498	24.91

*Kaynak: Makal, 2012

Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamına giren sanayi kuruluşlarında çalışan kadınların oranlarının genel hatlarıyla 1927 Sanayi Sayım sonuçları ile uyumludur. Görmektedir ki çalışan her dört işçiden biri kadındır. Bu dönemde 14 yaşından küçük işçiler içerisinde kız çocuklarının oranı 1927 sayım sonuçları ile karşılaştırılmayacak kadar fazladır. Bu farklılığı anlamak için iki parametreye bakmak gerekmektedir. Birincisi işletmelerin faaliyet alanları, ikincisi ise işletme büyüklüğü. Dönemin en yoğun çalışılan sektörlerinden biri olan geleneksel dokumacılık sektörü, kadınların en çok çalıştığı faaliyet alanlarındadır. Aynı zamanda bu alanda 14 yaşından küçük işçilerin oranları çok daha yüksektir. Diğer bir neden ise işletme büyüklüğüdür. Dönemin bilgileri, sayıca kadın ve kız çocuklarının yoğun olarak çalıştığı tütün ve Mensucat sanayi kuruluşlarının daha büyük ölçekli olduğu doğrultusundadır (Makal, 2012: 49).

3.6.1 Tarım ve Dokumacılık Sektöründe Kadın Emeği

Döneme ilişkin kaynaklar, ücretli kadın emeğinin iktisadi faaliyet kollarının dağılımına ilişkin bilgiler sunmaktadır. Bu bilgilerin değerlendirilmesi, geleneksel olarak kadın emeğinin yoğun olduğu sektörler açısından bizlere fikir verecektir. 1927 Sanayi Sayım Sonuçlarına göre kadın işgücünün sektörle dağılımına ilişkin çıkarımlar yapabilmek mümkündür. Bu sonuçlara göre 14 yaş üstü istihdam edilen kadın çalışanların % 48,1'i dokumacılık sektöründe faaliyet gösterirken %47,7'si tarımsal kaynaklı ürünleri işleyen faaliyet alanlarında çalışmaktadır. Bu iki faaliyet alanında istihdam eden kadın çalışanların toplam oranı ise %91,8'e denk gelmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, 14 yaş altı kız çocuklarının çalışma oranları 14 yaş üstü çalışan kadınların oralarından yüksektir. Sırasıyla, dokumacılık sektöründe çalışan kız çocuklarının oranı %70,1 iken tarım sektöründe çalışan kız çocuklarının oranı ise %24,5'tir ve iki sektörde çalışan kız çocuklarının toplam oranı %96,6'dır (Sağlık, 2021: 261). Teşvik-i Sanayi Kanun kapsamına giren kuruluşlarda da durum aynıdır. 14 yaşından büyük kadın işçiler ile 14 yaşından küçük kız işçilerin tarımsal kaynaklı ürünleri işleyen faaliyet alanları ile dokumacılık sektöründeki oranları sırasıyla %88,68 ve %95,1'dir. Bu toplam içerisinde iki yaş arasında bir değerlendirme yapıldığında 14 yaşından küçük kız çocuklarının

dokumacılık sektöründeki emeğinin payının yüksek olduğu görülmektedir. İş kanun kapsamındaki işçiler için düzenlenen istatistiklere göre 1937’de kadınların %19,5’i dokuma sanayinde çalışırken 1943 yılına gelindiğinde bu oran %23,7’ye yükselmiştir. Kadınların çalıştıkları diğer sektörlerden gıda, içki ve tütün sanayisinde ise 1937’de oran %64,9 iken 1943’e gelindiğinde bu oranın %63,9 olduğu görülmektedir. Özetle 1930’lu ve 40’lı yılların istatistiki verilerine bakıldığında hem Osmanlı İmparatorluğu’nda hem de erken Cumhuriyet döneminde kadınların yoğunlaştıkları faaliyet alanlarına ilişkin önemli bir değişim yaşanmadığı görülmektedir (Makal, 2010: 18).

3.6.2 Sağlık Sektöründe Kadın Emeği

Cumhuriyet rejiminin kadınlara pek çok alanda sağlamaya çalıştığı hakların genişlemesiyle birlikte, dönem içinde kadınların eğitim haklarını edinmekte bir nebze kolaylık yaşadıkları görülmektedir. Yurt dışında eğitimini tamamlamış Safiye Ali Krekeler, 1923 senesinde ilk kadın Türk hekim unvanı ile görevine başlamıştır. İş hayatında kadın fikri kabul görmeye başlasa da konu ile ilgili tartışmalar sürekliliğini devam ettirmiştir. Nitelikli bir mesleğe sahip olup çalışmaya başlayan kadın sağlıkçılar birtakım sorunlara maruz kalmışlardır. Örnek verilecek olursa, Kız Öğretmen Okuluna atanan Doktor Mahicihan Ersus’un bölgenin valisi tarafından istenmeyip hükümet ile bu konu hakkında yazışmalar yaptığı bilinmektedir (Emiroğlu & Öztürk, 2022: 38).

Cumhuriyet rejiminin devrimleri ile kadın sağlık çalışanları, zamanla Tıp Fakültesi kürsülerinde yer almaya başlamışlardır. Kadınlara eğitim hakkı tanınması hem iş hayatında hem de eğitim hayatında yoğun olarak aktif olmalarını sağlamıştır. Tıp, Eczacılık, Diş Hekimliği, Ebelik Fakültelerinin artmasıyla kadınların sağlık sektöründe emeklerini icra etmeleri de artarak süreklilik göstermiştir. Yeni rejimin getirdiği eşit yurttaşlık ilkesi gereği sağlık alanında çalışan kadınlar ile diğer sektörlerde çalışan kadınlar arasında aynı haklar geçerlidir. 4587 Sayılı İş Kanununu 5. Maddesi gereğince işveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu olmadıkça dil, din cinsiyet nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamaz. Ayrıca kanuna göre, aynı eşit işe sahip bireylere cinsiyet sebebiyle daha düşük ücret verilemez (Emiroğlu & Öztürk 2022: 38).

Cumhuriyet’in kurucu kadrosu, Osmanlı Dönemi’nden çeşitli sağlık sorunları ile devraldığı sağlık sektöründeki açığı kapatmak için nitelikli sağlık personelleri yetiştirilmesi gerektiği kanısıyla hemen harekete geçti. Hükümet, ülkedeki ebe ve hemşire

sayısını arttırmaya yönelik ilk adımı bütçe görüşmeleri yaparak atmaya başladı. Aşağıdaki çizelgede 1930-2000 yılları arasında çalışan hemşire ve ebelerin bir listesi yer almaktadır (Aslan, 2006: 135). Bu çerçevede, Cumhuriyet'in erken döneminden itibaren sağlık sektöründe kadın emeğinin gelişimi nicel verilerle izlenebilmektedir. Bu sürecin somut yansımalarının yıllar içindeki dönüşümü aşağıda Tablo 3.4'te gösterilmiştir.

Tablo 3.4 Türkiye'de kadın ve ebe hemşirelerin sayısı (1930-2000)

Yıllar	Ebe	Hemşire
1930	400	202
1935	451	325
1940	616	405
1945	806	409
1950	1285	721
1955	2001	1525
1960	3219	1658
1965	4329	4592
1970	11321	8796
1975	12975	14806
1980	15880	26808
1985	17987	30854
1990	30415	44984
1995	39551	64243
2000	41590	71600
2002	41513	79059

*Kaynak Aslan, 2006

Tablo incelendiğinde 1930-2002 döneminde ebe ve hemşire sayısının sürekli arttığı görülmektedir. Hemşire sayısı özellikle 1965 sonrası, ebe sayısının üzerinde bir artış göstermiştir. 1930'larda hemşire sayısı 202 iken, 2002'de 79.059'a yükselmiştir. Ebe sayısı artmış ama 2002 yılına gelindiğinde 41.513 ile hemşire sayısının gerisinde kaldığı görülmektedir. Bu kapsamda kadın sağlık çalışanlarına ilişkin en büyük sıçrama, sosyalleşme politikalarının izlendiği 1960 yılında gerçekleşmiştir. Özellikle 1960-1975 yılları arasında sağlık hizmetinin yurda yayılmasıyla hemşire sayısı oldukça artmıştır.

Osmanlı Dönemi'nde sağlık hizmetleri genellikle vakıflar ve hayır kurumları tarafından yürütülmüş olup bu kurumlarda çalışan sağlık personelleri sayısı sınırlı kalmış, hekimlik çoğunlukla erkeklerin egemenliğinde bir meslek olmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinde modern tıp anlayışına geçiş politikaları başlatılmıştır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte sağlık sektörü devletin sorumluluk alanlarından biri hâline gelmiştir. Cumhuriyet ideolojisinin kadın erkek eşitliğini teşvik eden yapısı sayesinde kadın sağlık

Çalışanları, mesleki kimliklerini toplum içerisinde kabul ettirme ve kamusal alanda görünür olma frsat bulmuşlardır. Cinsiyet farklılıklarından kaynaklanan eşitsizlikler yasalar ile düzenlenmeye çalışılsa da kadın sağlık çalışanları, diğer sektör kadın çalışanları gibi düşük ücret, sınırlı terfi, toplumsal önyargılar gibi sorunlar ile karşılaşmışlardır. Cumhuriyet rejiminin yurttaş eşitlik politikası kadın erkek arasındaki eşitsizliği silikleştirmeye çalışsa da tamamen giderememiştir.

3.6.3 Kamu Sektöründe Kadın Emeği

Türkiye’de 1923 millî demokratik devrimi ile kadınların kamu sektörüne girmesi yeni bir boyut kazanmıştır. Kadınlar, savaş sonrasında eğitim ve sağlık sektörü dışında diğer alanlara da girmeye başlamışlardır. Ancak bu süreç çok hızlı ilerlememiştir. Cumhuriyetin 1930’lu yıllarına kadar Osmanlı ile aynı üretim glerine sahip olması, bu gecikmenin temelini oluşturmaktadır. Anaysalar ile siyasi alanda kurulmaya çalışılan soyut eşitliğin üretim glerinin çeşitliliği ile bütünleşmesi 1930’ları bulmuştur. Türkiye’de 1930’lu yıllarda başlayan ve 1945’lerde sonuç alınmaya başlanan, 1960 sonrasında ise bütüncül bir görünüme sahip olan Sosyal Devlet Uygulamalarına ilişkin politikalar, kadın kamu çalışma koşullarını doğrudan etkilemiştir (Aslan, 2006: 120).

Osmanlı’nın son dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyet ile ivme kazanan kadınların kamu görevliliği, 1961 Anayasası ve 1965 tarihli Devlet Memurları Kanunu ile yeni bir boyut kazanmıştır. Bu yasa ile birlikte cinsiyete dayalı ayırım, görevin niteliğine ilişkin ayırıma dnşmştir (Aslan, 2006: 121)

şekil 3 6 1930’larda Konya Ziraat şubesinde muhasebe makinesi kullanan kadın alışan.

*Kaynak: Ziraat Müzesi, 2023

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kadınların ekonomik hayata katılımında yeni bir dönem başladığına ilişkin açıklamalara yukarıda yer verilmişti. 1930'lu yıllara kadar Osmanlı ile aynı üretim işgücüne sahip olan Cumhuriyet döneminde kadınların %80'ninden fazlası tarım sektöründe çalışmaktaydı. Sanayileşme çabalarının atılmaya başlandığı 1930'lu yıllarda kadınların özellikle tekstil, gıda, tütün, dokuma ve hazır giyim sektöründe düşük ücretlere istihdam edildiği görülmektedir. 1927-1940 arasında Cumhuriyet rejiminin kadınlara sağlamış olduğu yenilikler sayesinde kadınların hizmet ve kamu sektöründe daha da görünür olduğunu görülmektedir. Öğretmen, hemşire, ebe, bankacılık sektörü gibi kamusal alanlarda istihdam edilmişlerdir. 1950'lere gelindiğinde kamuda çalışan kadınların %60 kadarının eğitim ve sağlık sektörlerinde görev yaptığı bilinmektedir. Cumhuriyet reformlarıyla birlikte kadınlar üretim sürecine katılmış, eğitilmiş kadın profiliyle kamuda yeni bir istihdam tipi yaratılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet'in erken dönemindeki kadın emeği, modernleşme ideolojisi çerçevesinde toplumsal cinsiyet rollerinin belirleyiciliği altında şekillenmiştir. Anayasalarla cinsiyete dayalı eşitsizlikler giderilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar bu eşitlik kamu sektöründe sağlanmaya çalışılsa da özel sektörde devam etmektedir. Rejimin ideolojisi gereği, kadınların sektörler içerisinde maruz kaldığı eşitsizlikler silikleştirilmeye çalışılmış fakat tamamen giderilememiştir (Aslan, 2006: 121).

3.7 1950-1980 Dönemi Türkiye'de Kadın Emeği

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle, "her yurttaş yasa önünde eşittir" ilkesiyle çalışan kadınlara yönelik çeşitli düzenlemeler yapıldığına çalışmanın birçok noktasında değinmiştik. 1923 yılından çok partili döneme geçene kadar, kadınlar için pek çok yasal düzenlemelerle kadınların hem çalışma hayatında hem de toplumsal hayatta rolleri görünür kılınmaya çalışılmıştır. 1950-1980 döneminde bu düzenlemeler birtakım değişiklikler yapılarak uygulanmaya devam etmiştir. Ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra demokratikleşmenin sembolü olarak kadınların çalışma hayatına girmesi çok partili sisteme geçiş ile birlikte zayıflamış ve kadın hakları konusunda geriye giden bir süreç başlamıştır (Sağlık, 2021: 262). Ancak 1961 yılında Anayasa'nın sosyal devlet ilkesi gereğince kadınların sorunları tekrar gündeme getirilmiştir. Çalışma yaşamı ile ilgili haklar, kadınları da biçimleyici bir şekilde düzenlenerek anayasal güç kazanmıştır. Bunun yanı sıra söz konusu dönem içerisinde kadın işçilerin haklarını da kapsayan 3 maddelik bir iş kanununa tanıklık etmiştir. Bunlardan ilki, 1967 yılına kadar dönemin temel

hukuksal metnini oluşturan 1936 tarihli 3008 Sayılı İş Kanunudur. Bu iş kanunu çalışma hayatında kadın ve çocuk işçilerin korunacağı konusunda bir husus içerirken, eşit işe eşit ücret ilkesine karşın bir hüküm içermemektedir. 1950 yılında ise bu yasa tekrar gözden geçirilerek “sadece cinsiyet ayrılığı sebebiyle kadın ve erkek işçilere farklı ücret ödenmeyeceği” hususunda düzenlenmiştir. Diğer iki yasada ise kadınların çalışma yaşamında genel ve özel koruyucu hükümlere yer verilmiştir. Bu yasalar, kadın işçilerin doğum izni, gece çalışmalarının sınırlanması ve iş güvencesi gibi bazı koruyucu hükümleri getirmiştir. Ancak yasalarla bu hükümler sağlanmaya çalışılsa da uygulamada kadınlar genellikle düşük ücretli, sigortasız ve kayıt dışı işlerde çalışmaya devam etmişlerdir (Makal, 2002: 1-9).

1950-1980 arası dönem, Türkiye’de kadınların sosyal haklarının hukuken güvence altına alındığı, ancak toplumsal hayatta pek de fazla uygulanmadığı bir geçiş sürecidir. Erken Cumhuriyet döneminde kadınlara tanınan eşit yurttaşlık hakları bu dönemde kurumsal bir zemine oturmuş ancak dönemin ekonomik ve kültürel etkileri, kadınların toplumsal yaşama eşit bir şekilde katılmalarını sınırlandırmıştır (Kaymaz, 2010: 350). 1950’li yıllar, çok partili siyasal döneme geçilen ancak kadın hakları konusunda belirgin bir ilerlemenin görülmediği bir dönemdir. Demokratik Parti iktidarı, kadın haklarını ön plana çıkarmak yerine aile birliğini koruma ilkesini öne çıkarmıştır. Durum toplumsal tutumlar ve cinsiyet rolleri üzerinden ele alındığında kadınların ücretli işe girmesi geleneksel aile yapısında çoğu zaman ev ekonomisine katkı olarak görüldüğünden meslek sahibi olmaları fikrinin yaygınlaşmadığı görülmektedir. Çoğu zaman bu durum geçici veya ev işi ile birlikte yürütülecek bir faaliyet olarak görülmekteydi. Bu durum, kadınların meslek edinmelerini sınırlamıştır (Tekeli, 1982:135-165).

1950 sonrası kentleşme ile birlikte seyreden hızlı göz kadınların sosyal haklara erişimini kolaylaştırırken beraberinde yeni eşitsizlikler biçimlendirmiştir. Kırsaldan kente göç eden kadınlar, çoğunlukla kayıt dışı işler veya ev içi hizmetlerde çalışmışlardır. 1960’lı yıllardan itibaren sanayileşmenin artmasıyla özellikle tekstil ve gıda sektörlerinde kadın işgücünün payı artmıştır. Bu gelişme kadınların sendikal haklar ve doğum izni gibi sosyal hakları talep etmelerini kolaylaştırmıştır (Ecevit, 1998: 26-29).

Kadınların tarımsal üretimden sanayi sektöründe ücretli işgücüne doğru evirildiği 1950-1980 arası dönem, ekonomik hayata daha fazla katkı sağladıkları bunun yanı sıra ücret eşitsizliği, sosyal güvenlik yoksunluk ve mesleki ayrımcılık gibi engellere de maruz kaldıkları bir dönemdir. Her ne kadar bu dönem eşitsizlikler ile dolu olsa da kadın emeği

tarihinin temel taşlarını oluşturmaktadır çünkü sonraki yıllarda kadınların ekonomik haklara ve çalışma koşullarına ilişkin vermiş olacakları temel mücadelenin zeminini oluşturmuştur.

3.7.1 Çalışan Kadınların Niceliği

Türkiye’de II. Dünya Savaşı sonrasını izleyen yıllar pek çok açıdan önemli değişikliklere denk gelmektedir. Bilindiği üzere siyasal alanda çok partili sisteme geçiş ile birlikte başlayan değişimler, iktisadi alanda daha önceki devletçi iktisat politikalarından farklı olarak özel kesime öncelik veren sanayileşme politikalarını benimsemiştir (Makal, 2002: 1). Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla içerisindeki hizmet ve sanayi sektörlerinin payı artarken tarım sektörünün payı azalmıştır (Özer & Biçerli, 2003: 64).

1950’li yıllardan itibaren sanayileşme ve bunun bir sonucu olarak kentleşme çabaları iç göçlerin olmasına sebep olmuştur. Kırsaldaki nüfus artışı, makineleşme ve mevcut toprakların miras yoluyla parçalanması kırsal alanda geçinmeyi zorlaştırarak işsizlik ile sonuçlanmıştır. Bu durum kentlere, büyük sanayi kollarının olduğu yerlere göç olgusunu hızlandırmıştır. Emeğin marjinal verimliliğinin düşük olduğu tarım sektöründen sanayi sektörüne geçiş, ekonomik gelişmenin önemli bir parçasıdır. Türkiye’de kalkınma projeleri çerçevesinde sanayi sektörünün ihtiyaç duyduğu işgücü, kırsaldan kente göç eden nüfus sayesinde sağlanmıştır (Bahar & Bingöl, 2010: 45).

Sanayileşme çabaları içerisinde bir tarım toplumu olan ve aktif nüfusunun %80’den fazlasının tarım sektöründe çalıştığı Türkiye için değişik sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu duruma özellikle kadın işgücü üzerinden bakıldığında, 1950 yılı önemli dönüşümler yaratmıştır. Ücretli işgücü piyasası gelişmeye başlamış ve II. Dünya Savaşı’nın kadınlar üzerindeki etkisi giderek azalmış, kadınlar savaş öncesi durumuna geri dönmüşlerdir (Makal, 2001: 121). 1950-1980 döneminde kadınların işgücüne katılım oranı, ekonomik yapı ve tarımsal dönüşüm, kentleşme ve göç, eğitim düzeyi, sosyo-kültürel normlar ve toplumsal cinsiyet rolleri, devlet politikaları ve planlı kalkınma dönemi gibi çok sayıda sosyoekonomik faktörlerden etkilenmektedir (Makal, 2001: 129).

Aşağıdaki tablo 1955 ve 1980 yılları arasında kadınların ve erkeklerin işgücüne katılım oranını karşılaştırmalı olarak göstermektedir.

Tablo 3.5 Kadın ve erkek işgücüne katılım oranı 1955-1980 (%)

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam	Toplam İşgücü İçinde Kadınların Payı
1955	95,3	72,0	83,7	43,1
1960	93,6	65,3	79,6	40,7
1965	91,8	56,6	74,4	37,8
1970	84,7	50,9	67,8	37,5
1975	85,4	47,4	66,8	34,7
1980	84,9	46,3	65,6	35,1

*Kaynak: TÜİK, 2012

Tablo 3.5'e bakıldığında 1955 yılı için erkeklerin işgücüne katılım oranının, kadınların işgücüne katılım oranından yüksek olduğu ve kadın ve erkek içinde ilgili yıllar içerisinde işgücüne katılma oranlarının azaldığı görülmektedir. Bu azalış, kadınlara nispeten erkeklerin işgücüne katılım oranlarının daha az hızla yavaşladığını göstermektedir. 1980 yılına gelindiğinde erkeklerin %95,3 olan işgücüne katılma oranları %84,9'a gerilerken, kadınların işgücüne katılma oranı %72'den %43,6'ya gerilemiştir.

Genel olarak her iki cinsiyette de bu onaranın azalmasının belli başlı sebepleri bulunmakladır. Büyük kentlere daha iyi iş imkânları bulacağını düşünerek göç eden kırsal kesim işgücü, beşerî sermaye açısından beklentilerin yüksek tutulduğu ancak yeni bilgi ve teknolojik girdilerinin üretimde kullanılamaması modern sektörün işgücü talebini karşılayamamaktadır. Tarım sektörü dışında çalışma deneyimi az bulunan, eğitim seviyesi düşük kesimin yeni bilgi ve teknolojiye, hızlı gelişmeye ayak uyduramaması sanayileşen sektörde iş bulamamasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla kadınların yanı sıra erkeklerin de işgücüne katılma oranları yıllar içerisinde azalma eğilimi göstermiştir (Bahar & Bingöl, 2010: 45).

Kadınların dönem içerisinde işgücüne katılma oranlarındaki azalmayı özellikle incelediğimizde eğitim imkânlarından yeterince yararlanamamış olmaları, erken emeklilik, kayıt dışı işlerde çalışma zorunluluğu gibi faktörlerin yanı sıra bu dönemde tarımın çözülmesi meselesi, kadınların işgücüne katılım oranlarını büyük ölçüde olumsuz etkilemiştir. Yeni toprakların tarıma açılması, tarımda vergilerin hafifletilmesi, aile işletmelerinin desteklenmesi, tarımda büyük ölçüde makineleşmeye geçilmesi gibi birtakım yeni politikalar, tarımsal faaliyetlerde işgücüne olan ihtiyacı azaltmıştır.

Dolayısıyla köy toplumunda tarım işçisi olarak çalışan kadın, kentli çalışanların içinde tarım dışı faaliyetlerde kalmıştır (Kepenek & Yenitürk, 2001: 105).

Tablo 3.6 Kadınların işgücüne katılma oranları ile işgücü içerisindeki oranı (1955-1965)
+15

Kadınların İşgücüne Katılım Oranı				Kadınların İşgücü İçindeki Oranı		
	1955	1960	1965	1955	1960	1965
Türkiye Geneli	72.01	65.35	56.62	43.11	40.76	37.89
10.000 ve Daha Az Nüfuslu Yerler	84.74	85.66	77.29	49.43	48.72	46.54
10.000 ve Daha Fazla Nüfuslu Yerler	18.07	9.16	9.09	13.76	7.80	8.18

*Kaynak: Makal,2012

Kentleşmenin başladığı dönem içerisindeki veriler ile oluşturulan Tablo 3.6'da kentte ve kırsalda işgücüne katılan kadınların oranları ayrı ayrı verilmiştir. Görüldüğü üzere kentleşmeyle kadınların işgücüne katılma oranı arasında ters bir ilişki bulunmaktadır. Yaşam alanlarının büyük kentlere kayması, sanıldığı gibi aksine tarıma dayalı ekonomik sektörün taşıyıcıları olan kadınların işgücüne katılma oranları arasında zıt bir ilişkiye sebep olmuştur (Makal, 2001: 122). Kırsal alanda aile işçisi olarak çalışan kadının süreç içerisinde kendine yer bulamayıp kayıt dışı kalmasının sebebini yalnızca kentleşmeye bağlamak eksik bir söylem olacaktır. Kadınların işgücüne katılım oranları eğitim düzeyleri, toplumsal cinsiyet rolleri, ev içi emek faktörü gibi sosyoekonomik göstergeler ile de ilişkilidir. Gelişen teknolojiye ayak uydurabilme, yeni bilgiyi özümseyebilme açısından yeteri kadar desteklenmeyen kadınların üretimde ikincil işgücü olarak görülmesi, vasıfız işlerde çalışması veya yaşamına ev kadını olarak devam etmesine sebep olmuştur (Kazgan, 1979: 167).

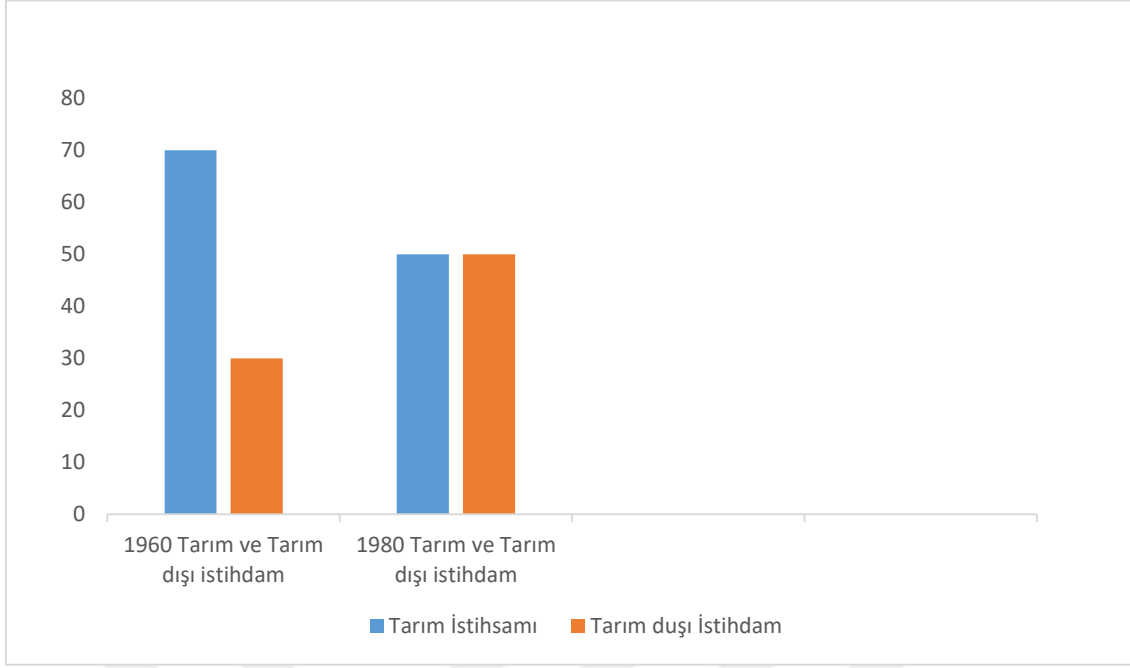
İncelenen dönem içerisinde kadınların işgücüne katılma oranını etkileyen diğer önemli faktör ise İş Kanunudur. Dönem itibarıyla İş Kanunu kapsamındaki işçilerin oranlarına bakıldığında sanayileşmeye bağlı olarak işçi sayısında artış görülmüyorken, kadın işçilerin oranlarının, erkek işçilerin oranlarından düşük kaldığı görülmektedir. Tam anlamıyla 1950-1980 arası dönemi kapsayan net veriler olmasa da 1947-1965 yıllarına ait, cinsiyet temelli farklılaşmayı gözler önüne seren veriler bulunmaktadır. 1947-1965 yıllarında

kadın işçilerin oranı %107 artarken, erkek işçiler için bu oran % 273'tür. Kanun kapsamına giren işçilerin toplam artış oranı ise %224'e ulaşmaktadır. 1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunu, esasen ağır sanayi kollarını maden ve fabrika işçilerini kapsıyordu. Tarım, orman ve küçük aile işçileri kapsam dışı bırakılmıştı. Dolayısıyla ilgili dönem içerisinde kadınların çoğunluğu tarım ve ev içi hizmetlerde çalıştığında kayıt dışı kalarak iş kanunu kapsamına giren işçilerin oranına dâhil olamamıştır (Sağlık, 2021: 266). Tüm bunların yanı sıra değinilmesi gereken diğer bir nokta ise ilgili dönem içerisindeki göç hareketinin başlamasıdır. Dolayısıyla 1950'li yıllarda ekonomik yapının tarıma dayalı olması sebebiyle ağırlıklı olarak tarımda çalışan kadınların kente göç etmesi, toplumun bir geçiş sürecinde olması kadınların işgücüne katılım oranını tam olarak resmîleştirememiştir (Tokol, 2000: 81).

İbrahim Yasa'nın 1962 yılında Ankara'nın gecekondu mahallelerinde yapmış olduğu bir çalışmada bölgedeki kadınların %15-20'sinin bir işte çalıştığı ancak bunu bir sebepten sakladığı saptanmıştı. Gizlenen bu işler genellikle çamaşırcılık, gündelikçilik gibi ev emeği biçimindedir. Çalışan kadınların çoğunun kendisini çalışan olarak değerlendirmedeği ve ev emeğinin bu dönem içerisinde de görünmezliğinin ve değersizliğinin devam ettiği görülmektedir (Özbay, 2012: 141-143). Dolayısıyla köylerden kente göç eden kadınlar, eğitim seviyelerinin düşük olması veya diğer nedenlerden dolayı nitelikli işler bulamamışlardır. Sanayi sektörlerinde genellikle erkek işçilerin tercih edilmesi ve daha birçok sebep, kadınları ev içi hizmet sektörünü tercih etmeye zorlamıştır. Bir sektör olarak değerlendirilmeyen ve İş Kanunu kapsamına alınmayan ev içi emekte yoğun olarak çalışan kadınların işgücüne katılım oranları doğru olarak hesaplanamamıştır.

3.7.2 1950-1980 Döneminde Kadın Emeğinin Sektörel Durumu

1950-1980 Türkiye'sinde kadın emeği, ekonomik yapının tarımsala ağırlıktan sanayi ve hizmet sektörüne doğru dönüşümüne paralel olarak önemli bir yapısal değişim geçirmiştir. 1950'li yıllarda kadın istihdamının büyük bir bölümü kırsal alanda yoğunlaşmış, kadınlar çoğunlukla ücretsiz aile işçisi olarak tarım sektöründe yer almışlardır. Bu dönemde kadın emeği hem görünmez hem de kayıt dışı nitelik taşımıştır. Kadınların üretime katılımı aile içi emek örgütlenmesi çerçevesinde değerlendirilmiştir (Özçelik, 2023: 1-7). 1950 sonrası dönemde sanayileşme girişimleriyle birlikte istihdamın sektörler arasındaki dağılımda gelişmeler olmuştur. Aşağıda Şekil 3.7' de 1960 ve 1980 yıllarında tarım ve tarım dışı sektörlerin karşılaştırması gösterilmiştir.

Şekil 3.7 1960 ve 1980 yılları tarım ve tarım dışı istihdam oranı

*Kaynak: Çelik, 2012

Şekil 3.7’de 1960 yılında tarım sektöründe çalışanlar toplam çalışanların %70’ini oluşturuyorken, 1980 yılına gelindiğinde bu oran %50’ye gerilemiştir. Tarım dışı istihdam ise %30’dan %50’ye yükselmiştir. Yukarıda ifade edilen tüm bu değişimler kadınların istihdam alanlarını etkilemiştir (Çelik, 2012: 202).

1950-1980 yılları arasında kadın ve erkeklerin işgücüne katılımında farklılıklar gözlenmiştir. Kadınlar hâlen büyük ölçüde tarım sektöründe yoğunlaşırken, erkekler sanayi ve hizmet sektörlerinde kadınlara nispeten daha yüksek oranlarda istihdam etmiştir. Tablo 3.7’de bu dönemde kadın ve erkeğin sektörel dağılımı karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir. Tablo, cinsiyete göre işgücünün hangi sektörlerde yoğunlaştığı ve zaman içerisindeki değişimler hakkında bilgi vererek dönemin toplumsal ve ekonomik yapısının sektörel cinsiyet dağılımına etkisini ortaya koymaktadır. Söz konusu dönem, Türkiye’de tarım ağırlıklı ekonomik yapının giderek çözülmeye başladığı ve sanayi ile hizmet sektörlerinin görece önem kazandığı bir geçiş sürecine karşılık gelmektedir. Bu yapısal dönüşüm, işgücünün sektörel bileşimini olduğu kadar, kadın ve erkek emeğinin ekonomi içindeki konumunu da farklı biçimlerde etkilemiştir (Atabey & Karakuş, 2025: 680).

Tablo 3.7 Türkiye de cinsiyet ve ekonomik sektörlere göre istihdam dağılımı 1955-2000 (%)

	Yıllar	Tarım	Madencilik	İmalat	İnşaat	Ticaret, Lokanta Oteller	Ulaştırma Depolama	Mali Kurumlar	Hizmet
Kadın	1955	95,6	0,0	2,3	0,0	0,2	0,1	0,1	1,1
	1960	95,0	0,0	2,7	0,0	0,1	0,1	0,2	1,4
	1965	94,1	0,0	1,5	0,0	0,1	0,1	0,2	2,0
	1970	89,0	0,1	5,1	0,2	0,5	0,3	0,6	3,3
	1975	87,5	0,0	4,3	0,1	0,8	0,3	0,9	4,9
	1980	86,5	0,0	4,6	0,1	0,8	0,4	1,2	5,8
	1985	85,6	0,0	4,5	0,1	1,2	0,5	1,4	6,4
	1990	81,3	0,0	6,7	0,1	1,7	0,5	2,0	7,4
	2000	75,2	0,0	6,6	0,2	3,7	0,7	2,9	10,5
Erkek	1955	63,6	0,9	8,7	2,9	4,3	2,7	0,4	6,3
	1960	61,1	1,0	9,6	3,7	4,5	3,1	0,5	7,8
	1965	58,4	1,0	10,5	4,1	3,9	3,3	0,6	8,7
	1970	52,3	1,2	10,9	4,8	7,2	3,9	1,3	15,5
	1975	53,3	1,0	11,0	5,0	7,1	4,4	1,6	14,8
	1980	42,0	1,2	14,5	6,8	9,2	4,6	2,0	18,4
	1985	41,2	1,1	14,4	5,9	10,3	4,7	2,3	19,1
	1990	36,3	0,9	14,9	8,1	11,7	5,1	2,7	18,9
	2000	32,4	0,6	16,0	7,2	13,2	4,8	3,3	21,8

Geleneksel olarak tarım sektöründe yoğunlaşan kadın emeği, ilgili dönem içerisinde sanayi ve hizmet sektöründe de kademeli olarak artış göstermiştir. Yukarıda Tablo 3.7’de Türkiye’de ekonomik faktörler ve cinsiyete göre istihdam dağılımı gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde 1955 yılında kadınların %95,6’sı tarımda istihdam edilirken 2000 yılında bu oran 75,2’ye gerilemiştir. Buna karşılık olarak kadınların imalat ve hizmet sektöründeki payı mütevazı bir artış göstermiştir. Diğer sektörlerde ise kadın istihdamı dönem boyunca oldukça düşük kalmıştır. Tarımda çalışan erkeklerin istihdam oranları 1955 yılında 63,6 iken 2000 yılına gelindiğinde bu oran 32,4’e gerilemiş, imalat ve hizmet sektöründe önemli artışlar gerçekleşmiştir. Sonuç olarak Tablo 3.7’de görüldüğü üzere Türkiye’nin istihdam yapısında 1980 ve 2000’lere doğru tarımdan sanayi ve hizmet

sektörüne bir kayma yaşanmasına rağmen, kadınların bu dönüşüme katılmaları erkeklere nispeten sınırlı kalmıştır. Neticede kadın işgücünün çeşitliliği düşük kalmış ve cinsiyete dayalı ayrımcılık devam etmiştir (Atabey & Karakuş, 2025: 680). 1950-1980 arası dönemde kadınların yoğun olarak tercih ettiği sektörler incelendiğinde toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin pek çok önemli gösterge ortaya çıkmaktadır. Kadınların istihdam alanları, erkeklerden çok farklı dağılım göstermektedir. Emeğin yoğunlaştığı alanlar aynı zamanda kadınların meslek dağılımları ile belli bir uyum içerisindedir. Aşağıdaki Tablo 3.8, ilgili dönem içerisinde kadınların belirli sektörleri tercih etme eğilimlerinin toplumsal ve ekonomik koşullarla nasıl ilişkilendiğini göstermektedir (Tuncer, 2024: 25).

Tablo 3.8 Kadın istihdamının mesleki dağılımı 1970 (%)

Kadınların Yoğun Olarak istihdam Edildiği meslekler	Toplam istihdamda Kadınlar	Kadın İstihdamının Sınırlı Olduğu Meslekler	Toplamda İstihdam Kadınlar
Tarım	80	Madencilik	4
Tütün Sanayi	57	İnşaat	1
Dokuma-giyim	30	Mobilya	3
Gıda-içki	25	Metal	2
Kimya	22	Otomotiv	2
Elektrik, Makineler	17	Makineler	3
Bankacılık	34	Petro-Kimya	3
Öğretim	34	Ulaştırma-Haberleşme	1
Tıbbi Hizmetler	30	Koruyucu Hizmetler	1

*Kaynak: DİE, 1980

Tablo 3.8’de gösterildiği üzere, kadınların yoğun olarak istihdam edildikleri meslek grupları başta tarım olmak üzere hafif sanayi (tütün, gıda, kimya), öğretmenlik, bankacılık kadınların tercih ettikleri meslek gruplarıdır. Kadın çalışanların %50’sinin tarım ve tütün sanayisinde istihdam edildiği görülmektedir. Söz konusu diğer meslekler %30 ile %20’sini oluşturuyorken madencilik, ağır sanayi gibi meslek gruplarında kadınların payı oldukça azdır.

Kadınların belli başlı meslek gruplarında yoğunlaşmalarının sebebi toplumda kabul görmüş patriyarka ile ilgilidir. Tablodan da anlaşılabacağı üzere sol taraftaki meslek grupları, toplumda kadınlara uygun görünen kadın işi olarak nitelendirilen meslek

gruplarıdır. Bunların yanı sıra toplumsal normlar, eğitim, vasıf sınırlamaları, ekonomik koşullar, sınırlı sanayileşme gibi faktörler de kadınların belli meslek grupları etrafında öbekleşmesine sebep olmuştur (Kazgan, 1979: 161).

1950-1980 döneminde ekonomik kalkınma politikaları hız kazanmış olmasına rağmen patriarkal zihniyetin belirlediği toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların işgücüne katılım şekillerini ve işverenin işe alım tutumunu doğrudan etkilemiştir. Bu dönemde kadınlar çoğunlukla tekstil, gıda, tütün, eğitim, sağlık gibi kadın işi olarak tanımlanan sektörlerde istihdam edilmiş; sanayi, mühendislik, yöneticilik gibi sektörlerde erişimleri oldukça sınırlı kalmıştır. İşverenler kadınları yardımcı veya tamamlayıcı işgücü olarak görürken, kadınları aile sorumlulukları nedeniyle işe devamlılık gösteremeyecekleri yönündeki önyargılar işe alım süreçlerinde belirleyici olmuştur. Türkiye modernleşme ve sanayileşme dönemi sürecinde olmasına rağmen kadınların ekonomik alandaki görünürlüğü toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle sınırlandırılmıştır (Berik, 1987: 12-15).

Bu dönemde kadınların işgücü piyasasında karşılaştıkları engeller ve sektörel ayrımcılıklar üzerinde durulmuş olsa da kentlerde az sayıda yüksek eğitilmiş, vasıflı kadınlar uzman mesleklerde kamusal alanda işgücüne katılmışlardır. Patriarkal zihniyetin etkisiyle kadınların belirli sektörlerde yoğunlaşması, uzman meslekler içinde geçerli olmuştur. Özellikle 1970'lerden sonra hemşirelik, öğretmenlik, sosyal hizmet uzmanlığı gibi kadına uygun olarak görülen meslek alanlarında işgücüne katılmışlardır (Sağlık, 2021: 269).

İlgili dönem içerisinde kadın çalışanlara ilişkin en önemli gelişme, kamuda çalışan kadınlar tarafından gösterilmiştir. Yıllara göre bakıldığında, diğer sektörlerde gözlemlenmeyen düzenli ve sürekli bir artış görüldüğü gibi, erkek kamu görevlilerine oranla daha fazla hızlı bir artış göstermişlerdir. 1938-1980 yılları arasında erkek kamu görevlilerinin oranı 6 kat artarken, kadın kamu görevlilerinin oranı 20 kat artmıştır (Çiftçi, 1982: 279).

Aşağıdaki Tablo 3.9'da kadın kamu çalışanlarının, yıllara göre artış oranı cinsiyet bağlamında gösterilmiştir.

Tablo 3.9 Kamu görevlilerinin cinsiyete göre dağılımı 1963-1977

	1963		1970		1977	
Genel Bütçe	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Kadın	47414	20	80099	21,6	180313	27,4
Erkek	188182	80	323407	78,4	476699	72,5
Katma Bütçe						
Kadın	3487	10,5	3748	8,5	7783	20,8
Erkek	29803	89,5	40420	91,5	29546	79,1
KİT						
Kadın	15623	13,2	26166	19	48380	23,6
Erkek	103919	86,8	112664	81	156219	76,3
Yerel Yönetim						
Kadın	6178	10	4838	8	7829	12,3
Erkek	55236	90	55455	92	55756	87,6
Genel Toplam						
Kadın	72702	16,2	123812	18,9	244305	25,3
Erkek	371167	83,8	531925	81,1	718,22	74,6

*Kaynak: Çiftçi,1982

Tablo 3.9 incelendiğinde ilgili dönem içerisinde kadın kamu çalışanlarının oranlarında genel bir artış gözlenirse de 1977 yılında bu oranın toplam kamu çalışanları içindeki payının %23,6 ile görece düşük bir düzeyde kaldığı gözlemlenmektedir. Kadın kamu görevlilerinin tercih ettikleri kurumlar arası dağılımlar incelendiğinde ise Millî Eğitim Bakanlığı, PTT Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Bakanlığı, sağlık gibi kamusal alanlarda yoğunlaştıkları görülmektedir. Bu bağlamda hem kamusal alanda hem de özel sektörde, kadın emeğinin yoğunlaştığı sektörler büyük ölçüde kadın işi olarak tanımlanan toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde şekillenmiştir (Çiftçi, 1982: 279).

Kadın emeğinin kamusal alandaki görünürlüğü, istihdam oranlarındaki artış ile toplumsal dönüşümün önemli göstergelerinden biri olmuştur. Ancak söz konusu niceliksel artış, kadın emeğinin kapitalist üretim ilişkileri içerisindeki konumunu niteliksel olarak dönüştürmemiştir. Kadın emeğinin ücretlendirme biçimi, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri çerçevesinde biçimlenmiştir. Bu bağlamda 1950-1980 dönemi, kadın emeğinin ücretlendirilme biçimini toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri çerçevesinde değerlendirmek açısından özel bir önem taşımaktadır. Dönemin ekonomik yapılanması ve toplumsal cinsiyet rejimi arasındaki ilişkiyi anlamak bu konuda belirleyici olacaktır (Akyıldırım, 2019).

3.7.3 Çalışan Kadınları Ücret Durumu

1950-1980 dönemi, hem erkekler hem de kadınlar açısından ücretli emeğin artış gösterdiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Ücretli emeğe ilişkin bu artış, dönem içinde yaşanan yasal gelişmelere paralellik göstermiştir. Dönemin en önemli gelişmesi, 1961 Anayasası'nın sosyal devlet ilkesini benimsemesiyle çalışanların sendika kurma, toplu sözleşme yapma ve grev hakkının güvence altına alınması, ayırım gözetilmeksizin tüm çalışanlara sendika hakkı tanınmasıdır. Aynı zamanda hem nicel hem de nitel açıdan sendikaları güçlendiren 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu Sözleşmesi ile Grev ve Lokavt Kanunu'nun yürürlüğe girmesi, ücretli çalışanlar için olumlu bir gelişme kaydetmiştir. Bu yasaların etkisiyle, ücretli emeğin toplam hacminde gözle görünür bir artış gözlenmektedir (Çelik, 2012: 205). Her ne kadar haklar, yasalar ile güvence altına alınmış olsa da pratikte dönem içinde yaşanan bu olumlu gelişmelerin etkisi kadın çalışanlar açısından sınırlı kalmıştır. Cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği ve sektörlerde kadın emeğinin daha düşük değerlendirilmesi, bu dönemdeki sosyal ve ekonomik reformların tam anlamıyla eşitlik sağlayamadığını göstermektedir. Aşağıda Tablo 3.10'da 1957 yılı iktisadi faaliyet kolları itibarıyla ortalama işçi ücretleri gösterilmiştir.

Tablo 3.10 İktisadi faaliyet kolları itibarıyla işçi sayısı, saat başına ortalama işçi ücretleri 1957

İktisadi Faaliyet Kolları	İşçi Sayısı		Ortalama Saat Ücreti	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Madencilik ve Taşocakları	48.411	498	1,04	0,72
Gıda Sanayii	25.864	4,049	1,27	0,70
İçki Sanayii	1,809	449	1,36	1,0
Tütün Sanayii	9,610	31,960	1,14	0,69
Matbaacılık ve Neşriyatçılık	2,014	463	1,77	1,21
Deri ve Deri Eşya İmali	1,031	15	1,44	0,94

*Kaynak: DIE, 1957

1957 yılına ait iktisadi faaliyet kolları verileri incelendiğinde, kadın ve erkek işçiler arasında belirgin bir ücret farklılığının mevcut olduğu görülmektedir. Tüm sektörlerde

erkek işçilerin ortalama saat ücretlerinin kadın işçilere kıyasla daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle gıda, tütün, içki ve deri sanayilerinde kadın emeği yoğunlaşmış ancak bu sektörlerde dahi kadınların, erkeklerle eşit düzeyde ücret almadıkları gözlenmektedir. Bu veriler, kadın emeğinin aynı iş kollarında daha düşük ücretlendirilerek ikincil işgücü olarak görüldüğünü göstermektedir. Dolayısıyla tablo, 1950’li yıllar Türkiye’inde ücret politikalarının cinsiyet temelli bir ayrışma içerdiğini ve kadın emeğinin hem niceliksel hem de niteliksel açıdan dezavantajlı bir konumda olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Her ne kadar cumhuriyet rejiminin eşit yurttaşlık politikası yaslar ile sağlanmaya çalışılsa da özellikle özel sektörde kadınların karşılaştıkları eşitsizlikler silikleşmiş fakat tamamen giderilmemiştir (DİE, 1957). Aşağıda Tablo 3.11’de 1955-1980 yılları arasında erkek ve kadın işçi ücretleri ortalama günlük kazançları gösterilmektedir

Tablo 3.10 Erkek ve kadın işçi ücretleri ortalama günlük kazanç TL

Yıllar	Erkek	Kadın	Cinsiyetler Arası Ücret Farkı
1955	7.64	4.99	2.65
1960	15.06	10.23	4.86
1965	22.06	17.96	4.10
1970	35.32	32.68	2.64
1975	69.55	59.46	10.09
1980	426.76	412.18	14.58

*Kaynak: Makal, 2002

Tablo 3.11 incelendiğinde, 1955-1980 yılları arasında erkek işçilerin ortalama günlük kazançlarının kadın işçilere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. 1950’li yıllarda Türkiye’de uygulanan sanayileşme ve kalkınma politikaları kadın istihdamını doğrudan teşvik eden bir çerçeve içermemekle birlikte işgücü piyasasında arz fazlası olduğunda ilk işten çıkarılan ve düşük ücretle istihdam edilen kesim kadınlar olmuştur (Ecevit, 1998: 76). Bu durum, dönemin ekonomik ve toplumsal yapısının bir sonucu olarak kadın emeğinin ikincil işgücü olarak konumlandırılmasıyla ilişkilidir. Kadınlar, ev içi hizmetlerini aksatmadıkları ölçüde istihdam edilmiş, bu durum, kadın emeğinin ekonomik değerinin düşük görülmesine yol açmıştır (Makal, 2002).

TÜRKİYE’DE KADIN İSTİHDAMINI ETKİLEYEN FKTÖRLER

1980 sonrası Türkiye’de ekonomik, sosyal ve politik alanda yaşanan köklü dönüşümler, kadınların işgücüne katılımını doğrudan etkilemiş ve bu dönem kadın istihdamının önündeki engellerin daha da belirginleştiği bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Özellikle 1980 sonrası uygulanan serbest piyasa ekonomisine geçiş, kadınların işgücüne katılım oranlarında düşüşe neden olmuştur. Bu durum, kadın emeğinin etkileyen ekonomik, kültürel, sosyal ve etnik faktörlerin daha da yoğunlaşmasına neden olmuştur (Aksoy vd., 2019: 1-15). Dolayısıyla 1980 sonrası dönemde yaşanan dönüşümler kadın emeğini etkileyen ekonomik ve sosyokültürel faktörleri bütüncül bir biçimde ele almayı gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda tez çalışmasının bu bölümünde Türkiye’de kadın emeğini etkileyen faktörleri incelemek, hem tarihsel sürekliliği hem de toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin günümüzdeki yansımalarını ortaya koymak açısından kıymetlidir.

4.1 1980 Sonrası Türkiye’de Kadın Emeğinin Genel Görünümü

Türkiye’de kadın emeğinin genel görünümü, tarihsel süreç içerisinde ekonomik kalkınma modelleri, toplumsal cinsiyet rolleri ve devlet politikalarıyla birlikte şekillenmiştir. Kadınların işgücüne katılımı Cumhuriyet dönemi boyunca ekonomik ve toplumsal dönüşümlerle şekillenen çok katmanlı bir yapıya sahip olmuştur. Ancak bu dönüşümler kadınlar için güvenceli ve sürekli istihdam anlamına gelmemektedir. Özellikle tarıma dayalı üretim yapısının yoğun olduğu dönemlerde kadın emeği, ücretsiz aile işçiliği biçiminde görünürlük kazanmıştır (Sırım vd.,2021).

1980 yılı sonrası, Türkiye’de uygulanan neoliberal politikalar, üretim ilişkilerini yeniden şekillendirirken, kadın emeğinin niteliğini doğrudan etkileyen bir dönüm noktası hâline gelmiştir. Devletin ekonomideki rolünün azalması, özelleştirmeler ve esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte, kadınlar daha çok düşük ücretli, güvencesiz ve kayıt dışı işlerde istihdam edilmeye başlamıştır. Bu gelişmeler kadın emeğinin görünürlüğü ve değerini doğrudan etkilemiştir. Sanayileşme ve kentleşme süreciyle birlikte kadınların ücretli emeğe katılımı artsa da bu artış yapısal eşitsizlikler

çerçevesinde şekillenmiştir (Dedeoğlu, 2000: 139-170). 1980 sonrasında tarım sektöründe yaşanan çözülme, kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak emek veren kadınların önemli bir bölümünü ev eksenli üretim ve enformel alanlara yönlendirmiştir. Kırdan kente göç süreciyle birlikte kadın emeği, kentlerde daha çok hizmet, tekstil ve bakım sektörlerinde yoğunlaşmış ancak bu alanlardaki istihdam biçimi güvencesiz çalışma biçimiyle şekillenmiştir (Güdek Gölçek, 2019: 129-150).

Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranlarının erkeklerden düşük olması yalnızca ekonomik faktörlerle değil, toplumsal cinsiyet temelli ve kadınlara atfedilen bakım rolleri ile ilişkilidir. Ev içi emek ve yaşlı bakımının kadınlar tarafından üstlenilmesi, kadınların istihdama katılımını ve kalıcılığını sınırlamıştır (ILO, 2008). Bu dönemde eğitim düzeyindeki artış ve kentleşme süreci, kadınların işgücü piyasasına girişini kısmen desteklemiş olsa da, toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü, ev içi emek ve bakım sorumluluklarını büyük ölçüde kadınlar üzerinde yoğunlaşması nedeniyle bu katılım, çoğunlukla kesintili ve güvencesiz bir yapı sergilemiştir. Kadınlar işgücü piyasasına dâhil olsalar bile istihdamda kalıcılık sağlamakta zorlanmış, ücret eşitsizliği, kayıt dışılık ve esnek çalışma biçimleri kadın emeğinin belirgin özellikleri hâline gelmiştir (Toksöz, 2012: 168-197).

Kadın emeği her dönemde olduğu gibi bu dönemde de esnek ve ikincil işgücü olarak görülmüş, istihdam piyasasındaki yapısal eşitsizlikler daha da derinleşmiştir. Kadınların işgücüne katılımındaki artış, cinsiyet eşitsizliklerini dönüştüren bir etki yaratmaktan ziyade bu eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir zemine oturmuştur. Bu bağlamda söz konusu olan neoliberal politikalarla devletin ekonomideki rolünün azalması, tarımda çözülme ve kentleşme, bakım emeğinin kamusal olarak paylaşılabilmesi gibi dönüşümler; Türkiye’de kadın emeğinin önündeki ekonomik ve sosyokültürel engellerin bütüncül biçimde değerlendirilmesine önemli bir zemin oluşturmaktadır.

4.2 Ekonomik Faktörler ve Kadın Emeği

4.2.1 Neoliberal Politikalar ve Yapısal Uyum Programları

1980’li yıllarda Türkiye’de uygulanmaya başlayan neoliberal politikalar, ekonomide hızlı bir yapısal dönüşümü başlatmış ve bu süreç kadın emeği üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Türkiye 24 Ocak 1980 kararlarıyla serbest piyasa ekonomisi sürecine girmiş, devletin ekonomideki düzenleyici rolü zayıflamış, özelleştirme başlamış, dışa açılma ve

esnek üretim modeli temel politika araçları hâline getirilmiştir. Bu dönüşümler, üretim biçimlerinden istihdam şekillerine kadar geniş bir yelpazede kadın emeğini yeniden şekillendirmiştir (Yeldan, 2001: 72).

Neoliberal politikaların bir diğer sonucu ise enformal istihdamın yaygınlaşması olmuştur. Kadınlar, tekstil, evde fason üretim, temizlik ve bakım hizmetleri gibi sektörlerde sosyal güvenceden yoksun bir biçimde çalışmaya başlamıştır. Bu durum görünmeyen emek biçimini arttırmış ve kadınların ekonomik bağımsızlıklarını sınırlamıştır. neoliberal dönemde artan enformalleşme, toplumsal cinsiyet normlarıyla birleşerek kadınları görünmez ve güvencesiz emek biçimine hapsedmiştir (Mütevellioglu, & Işık, 2009: 11).

1980 sonrası neoliberal politikalarla birlikte esnek istihdam biçiminin ön plana çıkması kadınların genellikle ev içi sorumlulukları nedeniyle tam zamanlı çalışmasını engel olmuştur. Bunun yerine yarı zamanlı (part time) işlerde istihdam edilmişlerdir. Sürekli kadro yerine kısa süreli sözleşmelerle çalıştırılmışlarının yanı sıra ev eksenli üretim biçimiyle parça başı iş veya paketleme yapmaları kadınların doğrudan işverene değil taşeron firmalarla muhatap ettirmiştir. Düşük ücretle sosyal güvence olmadan çalıştırılmaları görünürde kadınlara bir fırsat gibi sunulsa da gerçekte emeğin değersizleştirilmesini ve cinsiyet temelli eşitsizliklerin derinleşmesine sebep olmuştur (Toksöz, 2012: 182-183). Aşağıda Tablo 4.1’de TÜİK hane halkı işgücü anket sonuçlarına göre 1988-2004 yılları arasında kadın ve erkek istihdam oranları karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir.

Tablo 4.1 Cinsiyete göre istihdam ve istihdam oranları 1988-2004 (+15)

Yıllar	Toplam İstihdam	Toplam Kadın İstihdamı	Toplam Erkek İstihdamı	Toplam İstihdamda Kadınların Oranı	Toplam İstihdamda Erkeklerin Oranı
1988	17.754.000	5.234.000	12.520.000	%29	%71
1989	18.222.000	5.674.000	12.548.000	%31	%69
1990	18.538.000	5.637.000	12.901.000	%30	%70
1991	19.288.000	5.893.000	13.395.000	%31	%69
1992	19.460.000	5.778.000	13.682.000	%30	%70
1993	18.499.000	4.777.000	13.722.000	%26	%74

Tablo 4.1 (devamı)

1994	20.006.000	5.815.000	14.191.000	%29	%71
1995	20.586.000	5.958.000	14.628.000	%29	%71
1996	21.194.000	6.127.000	15.067.000	%29	%71
1997	21.203.000	5.804.000	15.399.000	%27	%73
1998	21.778.000	6.092.000	15.686.000	%28	%72
1999	22.048.000	6.335.000	15.713.000	%29	%71
2000	21.581.000	8.801.000	15.780.000	%27	%73
2001	21.524.000	5.969.000	15.555.000	%28	%72
2002	21.354.000	6.122.000	15.232.000	%29	%71
2003	21.147.000	5.891.000	15.256.000	%28	%72
2004	19.632.000	5.047.000	14.585.000	%26	%74

*Kaynak: TÜİK, 2009

Tablo 4.1, 1988-2004 döneminde cinsiyete göre istihdamın dağılımını ve kadınların toplam istihdam içindeki payını ortaya koymaktadır. Bu dönemde kadın istihdam oranlarının genel olarak %30'lara yakın seyrettiği görülmektedir. Kadınların istihdam içindeki payı yıllara göre değişkenlik gösterse de temelde sürekli bir artış göstermemiştir. Erkek istihdam ise söz konusu dönemler içinde toplam istihdamın büyük bölümünü oluşturmuş ve dönemler içindeki büyüme seviyelerini korumuştur. 1990'lı yıllarda kadın istihdamı oranındaki düşüşler, neoliberal politikaların yaygınlaşması, ekonomik dalgalanmalar ve esnek üretim biçimlerinin artışıyla ilişkilendirilebilir. 2004 yılında kadınların istihdam oranı dönemin en düşük payı ile %26'dır bu durum 2001 krizinin gecikmeli etkileriyle açıklanabilir. Genel olarak ele alındığında incelenen dönemde kadınların işgücü piyasasına katılımının ekonomik ve toplumsal koşullara karşı daha kırılgan yapıda olduğunu görülmektedir. Bu veriler kadın emeğinin işgücü piyasasında süreklilikten yoksun ve ikincil işgücü olduğunu ortaya koymaktadır. Aşağıda Tablo 4.2'de ise TÜİK verilerine göre 2005-2024 yılları arasında kadın ve erkek istihdam oranlarının güncel görünümü gösterilmektedir.

Tablo 4.2 Cinsiyete göre istihdam ve istihdam oranları 2005-2024 (+15)

Yıllar	Toplam İstihdam	Erkek İstihdamı	Kadın İstihdamı	Erkek İstihdam Oranı	Kadın İstihdam Oranı
2005	3 423	2 360	1 063	%41,7	%18,2
2006	3 440	2 386	1 054	%42,2	%18,1
2007	3 411	2 365	1 046	%42,0	%18,1
2008	3 403	2 332	1 071	%41,6	%18,6
2009	3 277	2 217	1 060	%39,6	%18,5
2010	3 421	2 305	1 116	%40,9	%19,3
2011	3 629	2 454	1 175	%43,4	%20,3
2012	3 561	2 410	1 151	%42,5	%19,9
2013	3 696	2 495	1 200	%43,3	%20,6
2014	3 910	2 632	1 278	%44,9	%21,8
2015	4 036	2 676	1 360	%45,3	%23,1
2016	4 048	2 679	1 370	%44,9	%23,2
2017	4 086	2 730	1 356	%45,3	%23,2
2018	4 147	2 779	1 368	%46,4	%23,6
2019	3 887	2 574	1 312	%43,6	%22,8
2020	3 451	2 333	1 118	%39,1	%19,5
2021	3 855	2 617	1 238	%42,8	%21,2
2022	4 240	2 881	1 359	%46,9	%23,2
2023	4 455	2 996	1 458	%49,2	%25,4
2024	4 609	3 119	1 490	%51,7	%26,4

*Kaynak: TÜİK, 2011

Tablo 4.2, 2005-2024 döneminde cinsiyete göre istihdam seyrini ve kadınların toplam istihdam içindeki payını göstermektedir. İlgili dönemde kadın istihdamında sayısal olarak bir artış olduğu görülse de bu artışı kadınların toplam istihdam içindeki payının uzun yıllar boyunca görece sınırlı biçimde olduğunu göstermektedir. 2005-2010 yılının ortalarından itibaren kademeli olarak artış göstermiş olsa da toplam istihdam oranı içinde erke istihdam baskınlığını korumuştur. 2020 yılı yaşanan pandemi süreci, hem erkek hem de kadın istihdamında belirgin bir daralmaya sebep olmuştur. Ancak toparlanma

sürecinde erkek istihdamının daha hızlı bir artış gösterdiği görülmektedir. 2024 yılına gelindiğinde kadınların toplam istihdam içindeki payı %26,4 seviyesine yükselmiş olmakla birlikte bu artış kadın emeğinin işgücü piyasasındaki yapısal dezavantajlarını ortadan kaldıracak nitelikte bir dönüşüm yaratmamıştır. Tablolardaki veriler göstermektedir ki, Türkiye’de istihdam artışı dönemler boyunca sürmüş ve kadınların toplam istihdam oranı içindeki payı artmış olsa da, bu artışlar toplam istihdam içinde kalıcı ve eşitlikçi bir dönüşüm sağlamamıştır. Kadınların toplam istihdam içindeki payı sınırlı kalmıştır.

Neoliberal politikalar refah devlet mekanizmasının zayıflamasına sebep olmuştur. Kamu Hizmetleri’nin özelleştirilmesi çocuk, yaşlı ve hasta bakımı gibi hizmetleri tekrardan kadınların üzerine yüklemiştir. Ev içi emeğe dayanan toplumsal roller yeniden güçlenmiştir (Özateş, 2014: 22). Aynı zamanda 1980 sonrası Türkiye’de uygulamaya konulan yapısal uyum programları, neoliberal politikaların bir uzantısı ve küreselleşme sürecine uyum olarak, kadın emeği üzerinde belirgin etkilere sebep olmuştur. Bu programlar, kamu harcamalarının kısıtlanması, ihracata dayalı sanayileşme, özelleştirme süreçlerinin hızlandırılması, piyasaların serbestleşmesi ve esnek istihdam biçimlerinin yaygınlaştırılması şeklinde sıralanabilir. Yapısal uyum programları kapsamında küreselleşmenin ana hedefi olan, ülke içi pazarın dünya pazarı ile bütünleşmesi hedefi bir dizi düzenlemeyi beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler ihracata dayalı malların üretimin ağırlık vererek teknolojik yatırım ve sermaye gerektirmeyen emek yoğun üretim biçimine geçmiştir. Bu bağlamda işgücü maliyetinin düşürülmesi hedeflenerek, bu açık kadınların emeğinin ucuz işgücü olarak kullanılması yoluyla kapatılmaya çalışılmıştır. Kadınların ucuz işgücü olmaları, yarı zamanlı işleri kabul ediyor olmaları, yaşam boyu istihdam arayışının az olması, geçici sözleşmeleri kabul ediyor olmaları kadınları sanayileşme modelinde aranan işgücü hâline getirmiştir (Aşkın, 2015: 58-59).

4.2.2 Tarım Sektördeki Dönüşüm ve Hızlı Kentleşme

Kadınların istihdam oranlarında belirgin farklar yaratan diğer bir faktör ise tarımın ekonomik faktörler içindeki yerinin daralmasıdır. Kapitalist piyasa ilişkileri ve tarımda makineleşmeye gidilmesiyle kırsal istihdam gerilemeye başlamıştır. 1980 sonrası dönemde devletin teşvikleri ve vergilerin yeniden düzenlenmesi sonucu tarımsal üretim yapıları çözülmeye başlamıştır. Dolayısıyla tarımsal etkinlikler tarım dışı alanlara

kaymıştır (Güdek-Gölçek, 2019: 131). Bu bağlamda kırsalda küçük aile işçisi olarak çalışan kadın, kente göç ettiğinde, düşük ücretli, güvencesiz ve kayıt dışı istihdam biçimi ile karşı karşıya kalmıştır. Kadınlar çoğunlukla tekstil, temizlik ve bakım gibi sektörlerde yer bulmuştur. Ayrıca kente göç eden kadının uyum süreciyle birlikte ev içi emek rolleri azalmamış aksine ücretli istihdam ile birlikte çifte yük halinde artmıştır (Güdek-Gölçek, 2019: 133).

4.2.3 Sanayisizleşme ve Hizmet Sektörüne Yönelim

1980 sonrası Türkiye bağlamında “sanayisizleşme” kavramı, klasik anlamda sanayi sektörünün tamamen yok olması anlamında değil, sanayi, üretim ve istihdamın nispi olarak küçülmesi veya ekonomik yapıda geri planda kalması durumunu ifade etmektedir. Türkiye 1980’lerin başı ve ortalarına doğru sanayileşme stratejisine geçmiştir. Tekstil, hazır giyim, gıda, ayakkabı gibi dış pazara yönelik üretim ön plana çıkmıştır ve kadın emeği ucuz işgücü olarak kullanılmıştır. Burada vurgu, emek yoğun ve sermaye gerektirmeyen üretim biçimi şeklindeyken 1990’lar ve sonralarına gelindiğinde bazı sanayi kollarına sermaye ve teknolojik yatırımlar artmaya başlaması geleneksel sanayi kollarında istihdamı daraltmıştır. Kadınların yüksek sermaye ve teknoloji gerektiren üretim alanlarına giremeyişi kadın emeğinin hizmet sektörüne kaymasına yol açmıştır (Tokgöz, 2011: 15-20). Özellikle düşük ücretli, esnek ve kayıt dışı istihdamın yoğun olduğu, ev temizliği, ofis temizliği, çocuk bakımı, yaşlı bakımı, mağaza satış elemanlığı, tezgâhtarlık, kasiyerlik, gibi hizmet sektörlerinde kadınların işgücüne katılımı artmıştır. Hizmet sektörüne yönelim, kadın emeğinin görünürlüğünü artırsa da iş güvencesi ve sosyal haklar açısından yoksun bir istihdam biçimi şekillenmiştir. Böylece sanayisizleşme süreci, kadın emeğinin niceliksel olarak artmasına sebep olsa da niteliksel olarak ekonomik bağımsızlığını sınırlamıştır (Güdek-Gölçek, 2019: 133). Aşağıda Tablo 4.3’te 1988-2004 yılları arasındaki dönemde kadın istihdamının sektörel dağılımı gösterilmektedir:

Tablo 4.3 Sektöre göre İstihdam ve İstihdam Oranları 1988- 2000 (+15)

Yıllar	Tarım Sektörü	%	Sanayi Sektörü	%	Hizmet Sektörü	%	İnşaat Sektörü	%	Toplam İstihdam
1988	4.018.000	%77	448.000	%9	752.000	%14	15.000	%0,3	5.234.000
1989	4.347.000	%77	498.000	%9	818.000	%14	11.000	%0,2	5.674.000
1990	4.319.000	%77	485.000	%9	821.000	%15	12.000	%0,2	5.637.000

Tablo 4.3 (devamı)

1991	4.553.000	%77	486.000	%8	844.000	%14	11.000	%0,2	5.893.000
1992	4.165.000	%72	635.000	%11	961.000	%17	16.000	%0,3	5.778.000
1993	3.293.000	%69	539.000	%11	924.000	%19	21.000	%0,4	4.777.000
1994	4.154.000	%71	590.000	%10	1.046.000	%18	26.000	%0,4	5.815.000
1995	4.269.000	%72	555.000	%9	1.109.000	%19	24.000	%0,4	5.958.000
1996	4.419.000	%72	576.000	%9	1.098.000	%18	33.000	%0,5	6.127.000
1997	3.393.000	%68	642.000	%11	1.922.000	%21	31.000	%0,5	5.804.000
1998	4.130.000	%68	637.000	%10	1.296.000	%21	29.000	%0,5	6.092.000
1999	4.209.000	%66	720.000	%11	1.381.000	%22	25.000	%0,4	6.335.000
2000	3.508.000	%60	730.000	%13	1.529.000	%26	33.000	%0,6	5.801.000
2001	3.780.000	%63	703.000	%12	1.465.000	%25	21.000	%0,4	5.969.000
2002	3.674.000	%60	817.000	%13	1.607.000	%26	23.000	%0,4	6.122.000
2003	3.447.000	%59	762.000	%13	1.654.000	%28	29.000	%0,5	5.891.000
2004	2.656.000	%51	787.000	%16	1.699.000	%33	26.000	%0,5	5.047.000

Kaynak: Güdek Gölçek, 2019

Tabloda 4.3'te görüldüğü üzere; 1988-2004 yılları arasında istihdamın ağırlıklı olarak tarım sektöründe yoğunlaştığı ancak dönem boyunca tarımın istihdam içindeki payının azaldığı görülmektedir. Sanayi sektöründeki artış sınırlıyken, hizmet sektör istihdamında belirgin bir yükseliş dikkat çekmektedir. Kadın istihdamının sektörel yönelimlerine dair ipuçları veren bu Tablo, hizmet sektöründeki istikrarlı artışın kadınlar için görece daha erişilebilir, esnek ve toplumsal cinsiyet rolleriyle uyumlu görülen iş alanlarının genişlediğini göstermektedir. Aşağıda Tablo'4.4 te ise sektöre göre istihdam ve istihdam oranları 2005-2024 değerleri gösterilmektedir.

Tablo 4.4 Sektöre göre istihdam ve istihdam oranları 2005-2024 (+15)

Yıllar	Tarım Sektörü	%	Sanayi Sektörü	%	Hizmet Sektörü	%	İnşaat Sektörü	%	Toplam İstihdam
2005	2.228	46,7	788	16,5	1.732	36,3	25	0,5	4.773
2006	2.110	43,1	808	16,5	1.941	39,7	32	0,7	4.890
2007	2.028	41,1	819	16,6	2.052	41,6	32	0,7	4.932
2008	2.042	39,6	840	16,3	2.229	43,3	39	0,8	5.150

Tablo 4.4 (devamı)

2009	2.181	40,0	865	15,9	2.373	43,5	37	0,7	5.457
2010	2.385	40,2	976	16,4	2.527	42,5	52	0,9	5.940
2011	2.496	39,0	1.019	15,9	2.840	44,3	51	0,8	6.407
2012	2.398	35,8	1.047	15,6	3.199	47,7	57	0,8	6.702
2013	2.354	33,4	1.135	16,1	3.500	49,6	60	0,9	7.049
2014	2.394	31,5	1.242	16,4	3.877	51,1	80	1,1	7.594
2015	2.451	30,6	1.240	15,5	4.245	53,0	70	0,9	8.006
2016	2.369	28,5	1.238	14,9	4.610	55,5	86	1,0	8.303
2017	2.434	28,0	1.288	14,8	4.901	56,3	83	1,0	8.706
2018	2.346	26,0	1.372	15,2	5.217	57,9	83	0,9	9.017
2019	2.246	25,2	1.354	15,2	5.257	58,9	68	0,8	8.925
2020	1.917	23,1	1.317	15,9	4.995	60,2	70	0,8	8.299
2021	2.047	22,7	1.499	16,6	5.374	59,7	84	0,9	9.005
2022	2.043	20,6	1.694	17,1	6.106	61,5	91	0,9	9.935
2023	1.938	18,7	1.761	17,0	6.547	63,3	100	1,0	10.346
2024	2.030	18,8	1.782	16,5	6.886	63,7	113	1,0	10.811

*Kaynak: TÜİK, 2024

Tablo 4.4, 2005-2024 döneminde kadın istihdamının sektörlere göre dağılımını göstermektedir. İncelenen dönemde kadın istihdamında en belirgin dönüşüm, tarım sektöründeki sürekli gerileme ve hizmet sektöründeki güçlü artış şeklinde ortaya çıkmaktadır. Tarım sektörünün kadın istihdamı içindeki payı 2005 yılında %46,7 iken, 2024 yılında %18,8'e gerilemiştir. Buna karşılık hizmet sektörünün payı aynı dönemde %36,3'ten %63,7'ye yükselmiş ve kadın istihdamının temel alanı hâline gelmiştir. 2024 yılı itibarıyla kadın istihdamının büyük ölçüde hizmet sektöründe toplanması, kadınların işgücü piyasasına katılımında niceliksel bir artışa işaret etmekle birlikte, bu artışın niteliğine ilişkin soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Hizmet sektöründeki kadın istihdamının artışı, literatürde vurgulandığı üzere, büyük ölçüde kayıt dışı, düşük ücretli ve güvencesiz çalışma alanlarında yoğunlaşmaktadır (Dedeoğlu, 2012). Bu durum toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretildiği bakım ve hizmet alanlarında kadın emeğinin yoğunlaştığı istihdamın niteliği açısından güvenceli bir iyileşmeye dönüşmediğini göstermektedir.

4.2.4 Küreselleşme ve Kadın İşgücü

1980 sonrası neoliberal politikalarla ile birlikte küresel kapitalizm üretim biçimlerine köklü bir dönüşüm yaşatmıştır. Özellikle 1990’lardan bu yana küresel çapta üretimin büyük fabrikalardan çıkarılıp, küçük birimlere, taşeron firmalara veya ev eksenli üretim alanlarına yayıldığı görülmektedir. Literatürde bu yapısal dönüşüm, küresel üretim zincirinin yaygınlaşması biçiminde kavramsallaştırılmaktadır. Küresel üretim zinciri, uluslararası sermayeye sahip büyük firmaların üretim süreçlerini, genellikle gelişmekte olan ülkelerde ucuz işgücüyle faaliyet gösteren daha küçük ölçekli uluslar firmalara ihale ettiği, taşeronluk ilişkilerinden oluşan bir üretim ağını ifade etmektedir. Özellikle tekstil gibi üretimin çoklu Süreçleri olan sektörlerde bu durum daha iyi anlaşılmaktadır (Atasü Topçuoplu, 2012: 4-5). Küresel üretim ağlarının genişlemesi, kadın emeğini düşük ücretli ve güvencesiz iş alanlarına yönlendirmiştir. Bu durum kapitalizmin karı maksimize etme mantığı ile ataerkil toplumsal yapının kadın emeğini ikincilleştiren iş bölümünün birleştiği bir zeminde şekillenmiştir. Ataerkillik bu sistemde kadınların egemenlik altına alınmasını olanaklı kılmaktadır. Küreselleşen ekonomik yapıda kadınlar, yedek işgücü ordusu olarak kullanılmaktadırlar. Özellikle gıda, tekstil gibi toplumsal cinsiyetçi iş biçimini pekiştiren sektörlerde güvencesiz olarak çalıştırılmaktadırlar. Ataerkil yapının kadınları ev içi emeği önceleyen yapısı ile küresel kapitalizmin ihtiyaç duyduğu emek biçimi örtüşmektedir. İşgücü piyasasına katılımları oransal olarak artış gösterse de nitelikli, sosyal güvenceli ve yüksel ücretli iş alanlarının uzağındadırlar (Aşkın, 2015: 56).

Küresel üretim ve pazar ağına uyum sağlamaya çalışan ülkeler, rekabet avantajı elde edebilmek için üretim maliyetlerini düşürme çabasına girmektedirler. Ücretlerin baskılanması, taşeronlaşmanın artarak sosyal koruma mekanizmalarının zayıflaması ve sendikal örgütlenmenin sınırlandırılması, maliyetlerin düşürülmesi temellerini oluştururken, emeğin korunmasını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durum özellikle kadın emeği açısından daha belirgin bir hâle gelmiştir. Kadın emeğinin değersizleştirilmesi işgücü maliyetlerini düşürülmesinde temel strateji hâline gelmiştir. Bu durum özellikle emeğin ucuzlaştırılması, şeklinde bir yarışa neden olmakla birlikte işgücünün korunmasını olumsuz etkilemiştir. Kadınlar bu süreçte, küresel üretim ağlarının güvencesiz, düşük ücretli ve kayıt dışı istihdam biçiminde yoğunlaşarak, rekabet maliyetini azaltıcı etkisinin temel taşıyıcısı hâline gelmiştir. Dolayısıyla küreselleşme kadınların işgücü piyasasına katılımını arttırsa da bu katılım, düşük ücretli ve toplumsal

cinsiyet temelli eşitsizlikleri yeniden şekillendiren bir biçimde gerçekleşmektedir (Hossain vd., 2022: 207-217).

4.3 Sosyo-Demografik Faktörler ve Kadın Emeği

4.3.1 Eğitim

Kadınların işgücü piyasasına katılımında eğitim önemli bir belirleyici faktördür. Eğitim beşeri sermaye olarak değerlendirildiğinde, hem bireyler hem de toplum üzerinde doğrudan etkiler yaratmaktadır. Özellikle düşük eğitim düzeyine sahip kadınların, eğitiminde yapılacak iyileşmeler, toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasında ve ekonomik kalkınmanın hızlı ilerlemesine katkı sağlamaktadır (Schultz, 2009: 428). Kadınların eğitim seviyelerinin düşük olması erken yaşta evlilik yapmalarına ve yüksek doğurganlığa sebep olmaktadır. Dolayısıyla bu durum kadınların işgücü piyasasına katılımını olumsuz etkilemektedir. Ülkelerin eğitim seviyelerindeki artış, erkekler ile karşılaştırıldığında kadınların işgücü piyasasına daha çok yöneldiği görülmektedir. Türkiye’deki düşük eğitim düzeyinin erkekler ile karşılaştırılması sonucu, kadınların işgücü piyasasına daha az katılmalarını olduğunu vurgulayan çalışmalar mevcuttur (Dayıoğlu, & Kasnakoğlu, 1997: 333).

Geleneksel toplumlarda eğitimin öncelikle erkeklerin hakkı olduğu düşünülmektedir. Ev içi emek rolleri ve kadınların en önemli görevinin annelik olduğu düşünülmesi, eğitimlerini ikincilleştirerek gölgede bırakmaktadır. Bu durum kadınların işgücü piyasasına katılımında veya düşük eğitim düzeyiyle vasıfsız işlerde düşük ücretlerle çalışmaya yoğunlaştırmaktadır. Kadınların işgücü piyasasına hangi düzeyde eğitim alarak katıldıkları önemli bir detaydır. Kadın ve erkek için eğitim hem süre hem de içerik bakımından farklılık göstermektedir. Alınan eğitim ile yapılan iş arasındaki bağlantı kadınlar ve erkeklerin farklı işlerde yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Eğitim alanında ki ve iş piyasasındaki cinsiyet temelli roller kadınların daha düşük ücretle istihdam edilmesini gerekli kılan işlerde eğitilmelerini ve kadınların istihdam konumlarını olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla Eğitim ile kadınların, istihdama katılımı ve mesleki dağılımları arasında güçlü bir bağlantı vardır (Aşkın, 2015: 49).

Türkiye özelinde yapılan araştırmalar, kadınların işgücüne katılımında eğitimin önemli ölçüde belirleyici olduğunu göstermektedir. TÜİK verilerine 2023 verilerine göre

yükseköğretim mezunu kadınların, IKO oranı %68,8 iken okuma yazma bilmeyen kadınlarda bu oran %13,8'dir. Bu veriler eğitim düzeyi işgücüne katılım oranı arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Aşağıda Tablo 4.5'te 1988-2023 yılları arasında eğitim durumu ve yıllara göre kadınların işgücüne katılım oranları gösterilmektedir.

Tablo 4.5 Eğitim durumu ve yıllara göre kadınların işgücüne katılım oranı 1988-2023

Yıl	Okuryazar olmayanlar	Lise Altı Eğitimliler	Lise ve Dengi Meslek	Yükseköğretim
1988	32,3	32,4	47,4	82,5
1989	33,9	35	44,05	81,3
1990	31,65	32,55	45,55	80,45
1991	32,4	32,55	41,35	81
1992	30,	30,5	42,7	81,65
1993	24,35	24,25	39,15	77,9
1994	28,45	29,55	36,95	80,05
1995	28,5	29	37,1	73,8
1996	27,55	28,8	35,4	72,6
1997	24,4	26,6	36,9	72,8
1998	25,05	27	35,5	75,15
1999	26,8	27,65	34,4	71,55
2000	25,2	23,0	31,8	70,1
2001	24,8	24,2	31,1	70,8
2002	24,4	24,9	31,9	71,5
2003	23,6	23,4	28,9	69,5
2004	16,6	20,2	26,1	70,3
2005	15,6	19,9	26,9	69,1
2006	14,7	20,1	27,9	68,8
2007	14,4	19,6	28,4	69,4
2008	14,5	20,2	29,1	70,0
2009	15,0	21,8	30,4	70,8
2010	16,7	23,8	30,4	71,0
2011	17,1	25,1	30,3	70,8
2012	16,7	25,6	30,6	70,9
2013	17,4	26,3	32,1	72,2
2014	16,9	26	33,6	39,9
2015	16,1	26,6	32,7	40,8
2016	15,2	27,2	33,6	41,4
2017	14,9	25,7	34,0	43,4
2019	15,4	28,0	34,1	42,2
2020	12,4	24,1	24,9	37,0
2022	13,9	27,1	43,0	68,8
2023	13,8	26,8	45,0	69,9

*Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeleri,

Tablo 4.5'te gösterildiği üzere, 1988-2023 yılını kapsayan veriler, kadınların işgücüne katılım oranlarının eğitim düzeyine göre önemli farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Genel eğilim, eğitim düzey yükseldikçe işgücüne katılım oranının arttığı yönündedir. 1988 yılında okuryazar olmayan kadınların işgücüne katılım oranı %32' iken 2023 yılına gelindiğinde bu oran %13'e gerilemiştir. Lise altı eğitim düzeyine sahip kadınların da işgücüne katılım oranı benzer bir şekilde azalma eğilimi göstermektedir. Düşük eğitilmiş kadınların, sınırlı istihdam olanaklarına erişememesi ve aynı zamanda kentleşmenin, düşük vasıflı kadın emeğine ihtiyacın azalması da bu düşüşü açıklamaktadır. 1988 yılında yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %82,5' iken, 2023 yılına gelindiğinde bu oran %69,9'a gerilemesi eğitim düzeyindeki artışın otomatik olarak istihdama dönüşmediğini ortaya koymaktadır. 1988 yılında yükseköğretim mezunu kadınlar sayıca sınırlı ve doğrudan istihdama yönelik bir gruba temsil ederken, günümüzde yükseköğretimin kitleselleşmesiyle birlikte mezun kadınların işgücüne katılımı çeşitlenmiş bir yapı kazanmıştır. Bu durum işgücü piyasasındaki yapısal sorunların eğitilmiş kadınlar içinde devam ettiğini göstermektedir.

4.3.2 Yaş

Kadınların işgücüne katılımını etkileyen demografik unsurlar arasında yaş, emeğin niteliğini ve niceliğini etkileyen önemli değişkenlerden biridir. Genç yaşlarda kadınların işgücüne daha fazla katılımı beklenirken bu oranın yaş aldıkça azalacağı bilinmektedir. Kadınların işgücüne katılım oranının erken yaşlarda daha fazla olacağı beklenir. Bu durum yaş ilerledikçe işgücü aktivitelerinin azaldığı yönündedir. Chaykowski ve Powl'un 1999 yılında kadınlar ve emek piyasası üzerine yapmış olduğu çalışmada; 55 yaş ve üzeri kadınların işgücüne katılım oranının, yaşı genç olan kadınlara oranla düşük olduğu görülmektedir. Genellikle kadınların işgücüne katılımının en yüksek olduğu yaş Aralığı 20-35 yaş aralığında olduğu yönündedir. Çoğu ülke de bu durum M harfine benzer bir trende sahiptir. Kadınlar 30'lu yaşlara geldiğinde genellikle annelik görevi gereğince çocuk bakımını üstlenmek için işgücünden ayrılmaktadırlar. Bu oran 40-54 yaş aralığında tekrar yükselme eğilimindedir (İnce, 2010: 40).

Genç kadınlar eğitim süreleri nedeniyle işgücüne geç katılırken orta yaş gurubundaki kadınlar çoğunlukla aile ve bakım yükümlülükleri sebebiyle işgücünden kalıcı veya geçici olarak çekilmektedirler. Türkiye özelinde incelendiğinde, TÜİK 2008 Raporuna göre kadın istihdamının yaşa göre dağılımında en yüksek katılım 25-35 yaş aralığında

iken ikinci en yüksek yaş Aralığı 35-54'tür. En düşük katılım ise 15-19 yaş aralığı ve 55 yaş ve üzeridir Aşağıda Tablo 4.6'da 1988 ve 2014 yıllar arasında kadınların yaş gruplarına göre işgücüne katılım oranları gösterilmektedir.

Tablo 4.6 Yıllara ve yaşa göre kadın istihdamı 1988-2023

Yıl/yaş	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+
1988	1003	777	655	582	547	423	362	369	259	144	113
1989	1057	791	681	663	602	479	378	375	322	200	127
1990	988	807	688	643	616	476	398	388	325	195	116
1991	1062	993	716	676	597	478	399	374	320	157	122
1992	948	989	724	679	630	495	390	338	286	158	144
1993	777	822	639	563	533	430	321	258	204	130	101
1994	936	989	728	694	612	508	403	334	285	171	158
1995	926	948	795	706	643	564	391	327	285	190	185
1996	939	998	785	700	667	568	405	345	300	220	202
1997	799	967	772	676	620	542	422	314	289	203	202
1998	803	990	868	683	664	573	425	335	291	215	246
1999	813	1039	854	754	687	601	436	331	279	253	291
2000	686	920	895	722	644	544	414	315	259	180	222
2001	619	955	876	777	672	577	457	342	249	194	251
2002	603	936	912	821	696	592	495	349	253	224	239
2003	532	844	905	807	708	600	479	341	261	191	224
2004	440	765	752	675	637	531	413	282	218	149	184
2005	421	753	788	685	658	563	439	299	201	135	166
2006	420	736	834	722	702	586	441	320	214	136	147
2007	339	748	858	753	720	594	453	322	213	144	152
2008	410	753	902	785	770	611	487	347	228	146	156
2009	404	734	912	871	796	678	510	381	256	166	156
2010	417	779	977	932	888	797	582	419	289	179	163
2011	435	816	1 007	1,031	961	871	674	473	318	196	166
2012	407	805	1 045	1,128	1014	954	712	54	330	209	191
2013	417	835	1 059	1,183	1,080	1,011	761	534	352	220	189
2014	436	855	1,111	1,189	1,090	1,003	726	530	354	214	181
2015	463	902	1,118	1,191	1,175	1,076	752	585	369	224	204
2016	477	887	1,139	1,192	1,256	1,123	799	611	376	254	199
2017	448	898	1,188	1,217	1,345	1,174	904	665	403	276	209
2018	425	930	1,182	1,233	1,377	1,220	998	687	447	294	226

Tablo 4.6 (devamı)

2019	411	891	1,190	1,232	1,330	1,215	1,020	672	466	272	226
2020	303	799	1,118	1,128	1,266	1,193	989	636	440	240	197
2021	331	907	1,220	1,204	1,283	1,308	1,070	705	487	261	244
2023	366	993	1,342	1,326	1,370	1,457	1,188	801	537	288	267
2023	418	1,040	1,409	1,329	1,406	1,507	1,97	866	551	338	285

*Kaynak: TÜİK, 2024

Tablo 4.6’da yer veriler, kadın istihdamının özellikle 25-39 yaş aralığında yoğunlaştığını; ileri ki yaş guruplarına doğru ise belirgin bir azalış olduğunu ortaya koymaktadır. Genç yaş guruplarında ise istihdamın zaman içerisinde artış gösterdiği, ancak 55 yaş ve üzeri kadınların istihdam da sınırlı bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bu durum kadın istihdamının yaşa göre süreklilik göstermediğini, yaş ilerledikçe kadınların ev içi emek sorumluluklarını ve ücretli emek yükünü birlikte yürütmekte zorlandıklarını düşündürmektedir. Ev içi emeğin büyük ölçüde kadınlar üzerinde yoğunlaşması, kadınların çalışma yaşamında süreklilik sağlamasını güçleştirmiştir. 2023 yılı verileri genel eğilimin devam ettiğini açık biçimde göstermektedir. Özellikle doğurganlık, bakım sorumlulukları ve ev içi emeğin yoğunlaştığı yaş aralığında kadınların işgücüne katılımının daha kırılgan bir yapıya sahip olduğu 2023 yılında da devam etmiştir. Bu bağlamda 1988 yılından günümüze bakım yükümlülüklerinin kadın istihdamı üzerindeki etkisinin sürdüğü görülmektedir.

4.3.3 Medeni Durumu

Kadınların işgücüne katılımını etkileyen diğer bir faktör ise medeni durum faktörüdür. Kadın istihdamı ile medeni durumu arasında ilişkisel bir bağ mevcuttur. Gelişmiş ülkelerde bu durumun etkisinin daha az olduğu beklenirken, gelişmekte olan ülkelerde daha fazla olduğu bilinir. Bu açıdan bakıldığında Choen ve Bianchi (1999) yaptıkları çalışmada, her ne kadar evli kadınların eşlerinden sağladıkları maddi gelir, kadınların ücretli bir yönelimini kısmen azaltsa da, yapılan araştırma da özellikle gelişmiş ülkelerde evliliğin kadınların işgücüne katılımı üzerinde belirleyici etkisinin oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir (Chaykowski & Powel, 1999: 8-9). Ancak kadınların evlendikten hatta çocuk sahibi olduktan hemen sonra işgücü piyasasından çekilmeleri bir norm hâline geldiği belirlenmiştir. Şu anda ise Kuzey Amerika’da kültürel olarak çocuklu kadınlarında çalışabildiği hatta bir ailede iki kazancın olması gerektiği kabul görülmüştür. Ayrıca kadınların işlerini kolaylaştıran teknolojilerin var olması bunların yanı sıra

çocukların bakımını üstlenecek kreş vb. kurumların varlığı kadınların işgücüne katılımını kolaylaştıran unsurlar olarak değerlendirilmiştir.

Medeni durumun kadın emeği üzerindeki etkisini Türkiye özelinde ele aldığımızda ise evli kadınlar, genellikle hane içi sorumlulukların ve toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü nedeniyle, bekâr kadınlara kıyasla ücretli işe daha az katıldığı görülmektedir (Yazıcı, 2018: 108). Türkiye’de 1995 yılında yapılan bir çalışmada kadının aile içindeki anne ve eş rollerinin işgücü piyasasının dışında kalmasının önemli belirleyicisi olduğu anlaşılmıştır. Çocuk bakımının toplumsal ve kültürel normlar çerçevesinde hala öncelikli olarak kadınların sorumluluğunda olduğu kabul edilmekte buna ek olarak çocuk bakım hizmetini üstlenecek sosyal kurumların yetersizliği de kadınların işgücü piyasasına katılımını etkileyen önemli bir engel teşkil etmektedir (Özar & Günlük Senesen 1998). Tablo 4.7 de yıllara ve medeni duruma göre kadınların işgücüne katılım oranı gösterilmiştir.

Tablo 4.7 İşgücüne katılan kadınların medeni durum dağılımı (%)

Yıl/Medeni Hal	Hiç Evlenmedi	Evli	Boşandı	Eşi Öldü
1935	12,3	66,0	21,0	0,7
1945	16,5	65,1	17,8	0,6
1950	16,1	67,8	15,2	0,9
1955	13,7	71,9	13,5	1,0
1960	12,4	74,2	12,4	1,0
1965	14,6	72,8	11,7	0,9
1970	16,9	72,2	10,2	0,8
1975	21,0	69,2	8,9	0,9
1980	20,2	70,0	9,0	0,8
1985	21,8	68,8	8,6	0,8
1990	22,5	68,4	8,1	0,9
2000	23,8	66,5	8,2	1,5
2008	23,7	64,1	9,1	3,1
2009	23,5	64,1	9,2	3,2
2010	23,4	64,0	9,2	3,4
2011	23,3	63,9	9,3	3,5
2012	23,3	63,8	9,3	3,6
2013	23,3	63,7	9,3	3,8
2014	23,3	63,5	9,3	3,9
2015	23,3	63,3	9,3	4,0

Tablo 4.7 (devamı)

2016	23,3	63,2	9,3	4,1
2017	23,4	63,0	9,3	4,3
2018	23,5	62,8	9,4	4,4
2019	23,9	62,5	9,4	4,6
2020	24,4	61,9	9,5	4,7
2021	24,6	61,2	9,4	4,9
2023	24,7	60,9	9,5	5,1

*Kaynak: TÜİK, İşgücü Göstergeleri 1923-2023

Tablo 4.7’deki verilere göre, 1935 yılında işgücünde yer alan kadınların büyük çoğunluğu evli kadınlardan oluşurken, hiç evlenmemiş kadınların payı oldukça sınırlıdır. Ancak zaman içerisinde kadınların işgücüne katılımında medeni duruma bağlı belirgin bir dönüşüm yaşanmıştır. 2023 yılına gelindiğinde işgücünde yer alan kadınlar içinde hiç evlenmemiş kadınların işgücüne katılımında belirgin bir biçimde arttığı evli kadınların payının ise görece azaldığı görülmektedir. Bu durum zaman içinde çalışan kadın profilinin değiştiğini ve işgücü piyasasında evli olmayan kadınların daha görünür hâle geldiğini göstermektedir. 1935 yılında evli kadınların istihdam oranı içindeki payı % 66’iken 2023 yılında bu oran %60,9 ile hala yüksektir. Bu durum kadınların hane içi sorumluluklarını sürdürürken aynı zamanda ücretli emek piyasasında yer almaya çalıştıklarını ortaya koymaktadır.

4.4 Sosyokültürel Faktörler ve Kadın Emeği

Kadın emeği, yalnızca ekonomik faktörlerle değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rolleri, kültürel değerler ve aile yapısı gibi sosyokültürel faktörlerde de biçimlenmektedir. Türkiye ve benzeri gelişmekte olan ülkelerde kadınların işgücüne katılımını belirleyen en temel unsurlardan biri, toplumsal cinsiyet temelli iş bölümüdür. Toplumun kadın ve erkek rollerine ilişkin beklentiler, kadınların kamusal alana katılımını sınırlayarak istihdam alanlarını daraltmaktadır (Un Women, 2019).

Ataerkil kültürel yapının kadını öncelikli olarak ev içi emek alanına konumlandırması, kadınların istihdama katılımında önemli bir engel teşkil etmektedir. Kadın emeğinin ücretli istihdamda değersizleştirilmesi ya biyolojik deterministlerin yaptığı gibi kadın ve erkek arasındaki anatomik farklılıklar ile açıklanmalıydı ya da tarihsel bir açıklama bulunmalıydı. Sorun yalnızca toplumsal cinsiyetler arasındaki farklar değil, kapitalist

ataerkillik ile açıklanabilmekteydi (Mies, 2011: 16). Ataerkillik, kadınlar üzerindeki ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel üstünlüğü kurumsallaştıran bir toplumsal sistem olarak tanımlanmaktadır (Walby, 2020: 38). Kadınların işgücüne katılımında aile, okul, dini kurumlar, kitle iletişim araçları, cinsel ve mesleki kalıp yargıları, gelenekler gibi birçok sosyokültürel faktörün etkisi bulunmaktadır (Hartman, 1979). Kadınlardan beklenen eş ve anne olma davranışı küçük yaşlardan itibaren benimsetilir. Bu toplumsal cinsiyet rolüyle, kültürel değerlere göre toplumsallaşma sürecinde, kadınların esas görevlerinin evlenmek ve çocuk sahibi olmak olduğu bilinci pekiştirilir. Bu kültürel değerle, kadınların toplum içinde güç ve statü edinmelerinin tek yolu olduğu fikri canlı tutulmaktadır. Bu süreç içerisinde toplumsal cinsiyet rollerinin kavramsallaştırılması, dini okullar, kitle iletişim araçları ve aile kurumlarınca öğretilir (Walby, 2020: 40).

Anneliğin yüceltilerek başka hiçbir şeyden önemli olmadığı bilinci, kadının işine veya eğitimine devam etme isteğinin önüne geçmesine sebep olmaktadır. Durum böyle olunca kadınlar ya yarı zamanlı işler bulmakta ya da çalışmaya ara vermektedir. Çocuk bakımının 0-6 yaş gibi uzunca bir yıl zaman alması sebebiyle genellikle anneler çalışmayı bırakmaktadırlar. Kültür yoluyla aktarılan ve herkesçe kabul gören bu değerler, kadınların çalışmalarını kısıtlamakta veya çalışsalar bile belirli meslek gruplarını tercih etmek zorunda kalmalarına yol açmaktadır (Aşkın, 2015: 55). Genellikle evde yapılan işlerin devamı olarak görülen düşük statülü işlerde düşük ücretle istihdam edilmeleri, sektörde ayrımcılığa maruz kalmalarına sebep olmaktadır. Cinsiyete dayalı kalıplar, kadınların erkeğe göre vasıfsız olarak değerlendirilmesine neden olmakta; bu durum ise, yetersiz görülen kadınların çalıştıkları işlerde ilerleyememeleriyle sonuçlanmaktadır (ILO, 2010: 50-52).

Ataerkil sistemin ve toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünün şekillendirdiği sosyokültürel faktörler, kadınların istihdam alanlarını sınırlandırarak, onları geleneksel cinsiyet rollerinin belirlediği kalıplara sokmuştur. Annelik ve eşlik durumu kadınların işgücü piyasasında yedek işgücü olarak görülmesine sebep olmuştur. Kadınlar kolay işten çıkarmaların, sigortasız ve güvencesiz çalışmaların, düşük ücretle istihdam edilmelerin odağı hâline gelmişlerdir. Sosyokültürel faktörler açısından kadınların aleyhine işleyen bir süreç söz konusudur (Ecevit, 1998: 269). Dolayısıyla kayıt dışı ve yarı zamanlı işler kadınlar için uygun istihdam alanları olarak sunulmakta, bu durum kadın emeğinin sürekliliğini zayıflatırken mesleki ilerleme olanaklarını da sınırlamaktadır.

Bu çalışma, kadın emeğinin tarihsel süreç içinde toplumsal cinsiyet rolleri tarafından nasıl şekillendirildiğini ve bu şekillenmenin kadınların emek piyasasındaki konumunu özellikle sektörel dağılım bağlamında nasıl etkilediğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu bağlamda kadınların hangi sektörlerde yoğunlaştığı, bu yoğunlaşmanın bireysel tercihlerden ziyade ekonomik ve toplumsal zorluklara nasıl bağlantılı olduğu incelenmiştir. Kavramsal çerçevede feminizm kuramlarından yararlanılarak kadın emeği kavramı teorik olarak temellendirilmiştir. Ancak çalışmanın ana odağı kadın emeğinin sektörel yapısını ve bu yapıyı şekillendiren unsurları ortaya koymaktır. Bu bağlamda kadın emeği tarihsel boyutta incelenerek sayısal göstergelerle desteklenmiştir. Tarih boyunca kadın emeği, toplumsal cinsiyet rollerinin belirlediği sınırlar içinde şekillenmiş ve bu rollerin bir sonucu olarak kadınlar, işgücü piyasasında erkelerden sonra yer almıştır. Kadınlara atfedilen geleneksel roller onları uzunca bir süre ev içi üretim ve bakım emeği ile özdeşleştirmiştir. Bu durum kadınların, ekonomik faaliyetlerdeki görünürlüğünü kısıtlamıştır.

Sanayi Devrimi ile birlikte üretim biçimlerinde yaşanan dönüşüm, kadın emeğinin niteliğinde ve konumunda değişime sebep olarak ücretli emeğe geçişini sağlamıştır. Kadınlar ev içi üretimden fabrika üretimine yönelmiş, ancak düşük ücret uzun çalışma saatleri ve toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü nedeniyle ikincil işgücü olarak görülmüştür. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında erkek işgücünün azalması sebebiyle kadınlar işgücüne daha fazla katılmış ancak savaş sonrası kadınların tekrar ev içi emeğe itildiği görülmüştür. Türkiye’de tarihsel sürece bakıldığında Osmanlı Dönemi’nde görünmeyen ve kayıt dışı alanlarda yer alan kadın emeği, Cumhuriyet’in ilanı ile rejimin politikası olan eşit yurttaşlık kavramı gereğince eğitimde ve kamusal alanda yaşanan ilerlemeler neticesinde kısmen de olsa görünürlük kazanmıştır. Osmanlı Döneminde kadınlar ağırlıklı olarak tarım, el işleri, dokumacılık gibi geleneksel üretim alanlarında yer alırken, Cumhuriyet’in ilanı ile yaşanan dönüşümler sonucu öğretmenlik, hemşirelik gibi alanlarda kadın emeğinin görünürlüğü artmıştır. Cumhuriyet devrimleri kadının kamusal alana dâhil olması sağlasa bile ev içi emek meselesine fazlaca değinilmemiştir. 1950’li yıllardan itibaren hızlı kentleşme, iç göç ve ekonomik dönüşümler kadınların işgücüne katılım şekillerini yeniden biçimlendirmiştir. Kentleşme

süreciyle birlikte kadınlar sanayi ve hizmet sektörlerine yönelmeye başlamışlardır. 1980 sonrası neoliberal politikaların etkisiyle taşeronlaşmalar artmış; bu süreçte kadın emeği düşük ücretli ve güvencesiz olan perakende, tekstil, turizm ve büro hizmetleri gibi sektörlerde yoğunlaşmıştır. Tarımdaki çözülme ve hizmet sektöründeki genişleme, kadın emeğinin sektörel dağılımında belirleyici hâle gelmiştir. Türkiye’de kadın emeği özel hizmet sektörü etrafında toplanmış, sanayi ve tarım sektöründeki payı giderek azalmıştır.

Bu kapsamda ifade edilebilir ki, sosyokültürel ve sosyo-demografik faktörlerin kadın emeğini belirleyiciliğinde payı büyüktür. Eğitim düzeyi, medeni durum, yaş ve ekonomik faktörler gibi değişkenler kadınların istihdam biçimlerini doğrudan etkilemiştir. Eğitim düzeyinin yükselmesinin kadınların işgücüne katılımında pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Buna ek olarak, ataerkil toplumsal yapı ve cinsiyet temelli iş bölümü, kadınların istihdam olanaklarını sınırlamıştır. Cinsiyete dayalı ücret farklılıkları değerlendirildiğinde ise sektör fark etmeksizin her koşulda kadınların erkeklere oranla daha düşük ücretlerde çalıştıkları yönündeki bulgular, dönemler içerisinde varlığını sürdürmektedir.

Kadın emeğinin sektörel dağılımı tarihsel, ekonomik ve kültürel faktörlerin ortak etkisiyle biçimlenmektedir. Kadın emeği tarihsel süreç içinde ev emeği ile sınırlandırılmış olsa da ekonomik ve toplumsal dönüşümlerle görünürlüğü artmıştır. Ancak kadınların işgücüne katılım oranı ve istihdam koşulları hâlâ erkekler ile eşit düzeyde değildir. Bu durum kadın emeğini niteliksel olarak güçlendirilmesi ve güvenceli hâle getirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kadınların istihdamda daha etkin ve sürdürülebilir biçimde yer alabilmesi için yalnızca ekonomik büyüme politikalarına odaklanılması yeterli değildir. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetken, bakım hizmetlerini kamusal sorumluluk olarak ele alan ve özellikle ev içi emek rollerinin eşler arasında daha adil paylaşıldığı toplumsal bir yapı hedeflenmelidir. Bu çerçevede, kadınların eğitim ve istihdam olanaklarını genişleten, çalışma yaşamında karşılaştıkları yapısal engelleri azaltmayı amaçlayan bütüncül politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Aşağıda bu doğrultuda önerilerde bulunulmuştur.

Kadınların eğitim seviyeleri yükseldikçe, daha sürdürülebilir, güvenceli ve uzun vadeli sektörlerde istihdam edilmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Eğitim, kadınların yalnızca işgücüne katılımını artırmakla kalmamakta aynı zamanda mesleki yükselme olanaklarını,

ücret düzeylerini ve çalışma koşullarını da doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla kadınların hem eğitim olanaklarına erişimi artırılmalı hem de mesleki eğitim alanında kadınları destekleyen politikalar yaygınlaştırılmalıdır.

Kadınların güvenceli ve sağlıklı bir çalışma ortamında yer alabilmeleri için kayıt dışı istihdamın önüne geçilmesi temel bir gerekliliktir. Kayıt dışı çalışma, kadınları sosyal güvenlik, emeklilik haklarından ve iş güvencesinden mahrum bırakmakta; aynı zamanda ücret eşitsizliklerini derinleştirmektedir. Bu doğrultuda hukuki yaptırımların etkin biçimde uygulanması, denetimlerin artırılması ve kadın emeğini koruyucu düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Kadınların istihdama katılımını etkileyen önemli faktörlerden biri de bakım emeğidir. Dolayısıyla büyük ölçüde kadınlar tarafından üstlenilen çocuk, yaşlı ve hasta bakımı gibi sorumluluklar, kadınların çalışma yaşamını sınırlamakta ya da kesintili hâle getirmektedir. Bu nedenle bakım emeğinin yalnızca bireysel bir sorumluluk olarak değil, kamusal bir mesele olarak ele alınması gerekmektedir. Kamusal kreş ve bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması; emeğinin kamusal olarak desteklenmesi, kadın istihdamının sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

Kadınların çalışma yaşamında yalnızca istihdam edilen bir grup olarak değil, karar alma süreçlerinde etkin aktörler olarak yer alması da büyük önem taşımaktadır. Yönetim kademelerinde patron kadınların artırılması, çalışma koşullarının kadınların ihtiyaç ve deneyimlerini dikkate alacak biçimde şekillendirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, kadınların liderlik olanaklarını destekleyen politikaların genişletilmesi toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlenmesine önemli katkılar sunacaktır.

Sonuç olarak kadın emeğinin güçlendirilmesi yalnızca istihdama katılımın artırılmasıyla değil, çalışma koşullarının iyileştirilmesiyle mümkün olacaktır. Eğitim olanaklarının genişletilmesi, bakım emeğinin kamusal olarak desteklenmesi, kayıt dışı istihdamın azaltılması, ücret eşitsizliğinin giderilmesi ve karar alma mekanizmalarında kadın liderlerin artırılması önem taşımaktadır. Bu yönde atılacak adımlar hem kadın emeğinin niteliğini artıracak hem de Türkiye’de toplumsal refahın güçlenmesine katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma, Türkiye’de kadın emeğinin sektörel dağılımını TÜİK verileri ve literatür taraması yöntemiyle incelemiştir. Konunun çok boyutlu ve kapsamlı bir niteliğe sahip olması dolayısıyla ileride yapılacak çalışmalarda farklı veri kaynaklarından elde edilen

verilerin farklı yöntemlerle analiz edilmesi önerilebilir. Bu bağlamda; nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakatlar, odak grup görüşmeleri kullanılarak kadınların sektörel tercihlerinin ardındaki toplumsal, kültürel ve bireysel dinamikler ayrıntılı biçimde analiz edilebilir. Hane halkı işgücü anketleri ve panel veriler aracılığıyla eğitim düzeyi, medeni durum, çocuk sayısı ve bölgesel farklılıkların kadın emeği üzerindeki etkileri istatistiksel olarak incelenebilir.

KAYNAKLAR

- Akbaş, F. (2020). Feminizmin tarihi coğrafyası. *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 77-110.
- Aksoy, N., Felek, Ş., Yayla, N., & Ceviş, İ. (2019). Türkiye’de kadın istihdamı ve etkileyen faktörler. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(3), 146-163.
- Akyıldırım, E. (2020). Kadının özel ve kamusal alanda sömürülen emeği. *International Journal of Business and Economic Studies*, 1(2), 75-85.
- Alkan, H. (2021). A liberal feminist approach to charlotte perkins gilman’s the yellow wallpaper. *Ulakbilge*, 6(5), 1299-1326.
- Altınbaş, D. (2006). Feminist tartışmalarda liberal feminizm. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (9), 21-52.
- Arı, S. (2023). Kadın emeğinin örgütlenmesini feminist bir mesele olarak yeniden düşünmek. *Mülkiye Dergisi*, 47(1), 325-360.
- Aşkın, E. Ö. (2015). Kadınların işgücü piyasasındaki konumlarını etkileyen faktörler. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 10(1), 43-66.
- Aslan, E. O. (2006). Cumhuriyet ve kadın memurlar. *Amme İdaresi Dergisi*, 39(4), 117-149.
- Atabey, A. Ö., & Karakuş, M. (2025). Türkiye’de kadın istihdamının sektörel yapısı ile ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişki: Foruier tabanlı eşbütünleşme ve nedensellik analizlerinden ampirik kanıtlar. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 677-708.
- Atasü Topçuoplu, R. (2012). Küreselleşme ve üretimin esnekleşmesinde kadın emeği. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 12(44), 3-9.
- Avcil, C. (2020). Kesişimsellik: Feminizmde kapsam genişlemesine doğru. *Şarkiyat*, 12(4), 1290-1312. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.801766>.
- Ayata, S. (1987). *Kapitalizm ve küçük üreticilik Türkiye’de halı dokumacılığı*. Ankara Yurt Yayınları.
- Bahar, O., & Bingöl, K. (2010). Türkiye’de işgücü hareketlerinin istihdam ve işgücü piyasalarına etkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(2), 43-61.
- Bakır, K. (2016). Emma Goldman’ın anarşizminde “kadının özgürleşme trajedisi”. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 49-78.
- Baruh, L., & Ammour, L. T. (1999). Çalışan kadından bir kesit: Osmanlı bankası kadın personeli (1911-1934), *Tarih ve Toplum*, (183), 143-150.

- Baysal, H. (2017). Osmanlı'da kadın memureler için motivasyon uygulamaları: Bank-ı Osmani-i Şahane, dersaadet telefon anonim şirketi Osmaniyesi ve kadın birinci işçi taburu üzerine bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (4)29, 339-366.
- Benston, M. (1969). The political economy of women's liberation. Simon Fraser University, https://www.academia.edu/83615967/On_Margaret_Benston
- Berik, G. (1987). Women and employment in Turkey: A critical review. *METU Studies in Development*. 14(1), 1-23.
- Bozkaya, G. (2013). Kadınların işgücüne katılımını belirleyen faktörler: Türkiye üzerine bir analiz. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 69-89.
- Çağır, A. (2020). Feminizm ve politika ilişkisi bağlamında radikal feminizm. *Ağrı İslami İşimler Dergisi*, (6), 136-143.
- Çalışkan, E. M. (2022). Osmanlı modernleşme döneminde feminist yaklaşımlar. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Dergisi*, 12(4), 320-321.
- Çelik, A. (2012). Türkiye'de çalışma ilişkilerinde kurumsallaşma:1960-1980. *Çalışma İlişkileri Tarihi*, 200-225
- Çetinsay, İ., & Aksoy, M. (2020). Feminizmin tarihsel dönüşümü ve uluslararası ilişkilerde güç kavramına yaklaşım, *Global Journal of Economics and Business Studies*, 9(18) 208-21.
- Ceylan, A. (2020). *İktisatta feminizm: Türkiye ve AB Ülkelerinde Kadın İstihdamının Önemi* [yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.
- Charmes, J. (2019). The unpaid care work and the labour market: An analysis of time use data based on the Latest world compilation of Time- Use Surveys. *International Labour Organization*. (337), 1-166.
- Chaykowski, R. P., & Powel, L. M. (1999). Woman and the labor market: recent trends and policy issues. *Canadian Public Policy*, 25(1), 2-5.
- Çiftçi, (1982). *Türk kamu yönetiminde kadın görevliler*. N. Abadan-Unat içinde, *Türk Toplumunda Kadın*. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Cingöz, B. D. (2021). Serpil Sancar, Türk modernleşmesinin cinsiyeti: erkek devlet kadın aile kurar. (Gender of turkish modernization: Men establish the state, eomen establish the family). *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 124-128.
- Cottais, C. (2021). Liberal feminism. https://igg-geo.org/wp-content/uploads/2021/08/IGG_CCottais_Liberal_feminism2020.pdf
- Davutoğlu, A. (2017). Türkiye'de ikinci dalga feminizmin etkisi ve sosyal siyaset konferansları dergisi'nde Gülten Kutal'ın İlk kadın istihdamı makalesi. *Sosyal Siyaset Konferansları* 69, 159-174.
- Dayıoğlu, M., & Kasnakoğlu, Z. (1997). Kentsel kesimde kadın ve erkeklerin işgücüne katılımı ve kazanç farklılıkları. *ODTU Gelişim Dergisi*, (24)3, 329-361.
- Dededeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye'de kadın emeği. *Toplum ve Bilim Dergisi*, (86), 1-383.

- Delphy, C. (1984). *Close to home: A materialist analysis of women's oppression*. the university of massachusetts press, Amherst.
- Demirci, T. (2021). *Osmanlı İstanbul'unda Kadın*. İstanbul Kültür ve Sanat Etkinlikleri Anonim Şirketi
- DİE, Devlet İstatistik Enstitüsü 1980 genel nüfus sayımı
- DİE, Devlet İstatistik Enstitüsü 1957 işçi ücretleri anketi
- Dingeç, E. (2010). Osmanlı toplumunda kadınların üretime katkıları. *History Studies*, 2(1), 9-30.
- Durakbaşı, A. (1998). Cumhuriyet döneminde Kemalist kadın kimliğinin oluşumu. *Toplum ve Bilim*, 9(51), 39-43
- Ecevit, Y. (1998). *Türkiye'de ücretli kadın emeğinin toplumsal cinsiyet temelinde analizi, içinde 75 yılda kadınlar ve erkekler* İstanbul Tarihi Vakıf Yayınları.
- Elson, D. (1999). Labour markets as gendered institutions: quality, efficiency and empowerment issues. *World Development*, 27(3), 611-627.
- Engels, F. (1884). The original of the family, private property and the State. <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1884/origin-family/index.htm>
- Federici, S. (1975) Wages against housework. power of women collective. *FaDing Wall Press ISBN 0 9502702 9 6*
- Folbre, N. (2021). The international labour review and gender equality: The importance of women's unpaid and paid work . *International Labour Organization*. 3, 1-9.
- Gaia Dergi, (2022). Sanayi Devrimi ve Kadın [Fotograf]. www.gaiadergi.com, 2022
- Gençtürk, Z. (2022). Türkiye'de kadın işgücüne katılımı etkileyen faktörler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 361-394.
- Gömceli, N. (2019). Süfraj hareketinin İngiliz tiyatrolarındaki yansımalarına bir örnek: Elizabeth Robins ve Votes for Women! (1907). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 59(1), 100-24.
- Güdek Gölçek, Ş. (2019). Neoliberal politikaların Türkiye'de kadın istihdamına etkisi. *Sosyoekonomi*, (27)41, 129-150.
- Gülen, H. (2015). Kemalist modernleşme 'de Aile, ulus, kadın ve kadın yolu, *Türk Kadın Yolu Dergileri*. MSGSÜ Sosyal Bilimler(12), 152-164.
- Güneş, H. N. (2018). Feminist akımlarda aile. *Social Science Research Journal*, 7(3), 142-153.
- Hartmann, H. I. (1979). Marksizm'le feminizmin mutsuz evliliği. (Çev. Aytül Kantarcı). Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- https://www.academia.edu/11325341/Marksizm_ve_Feminizmin_Mutsuz_Evlili%C4%9Fi_Heidi_Harman
- Hooks, B. (2012) *Feminizm herkes içindir: Tutkulu Politika*. İstanbul BGST Yayınları.
- Hossain, A, Ghimire, S, Valeva, A., & Harriger-Lin, J.(2022). Does globalization encourage female employment? A cross-country panel study. *World*, 3, 206–218.
- İlic, D. T., & Yıldırım. P. (2018). Araçsal akla ve pozitivizme karşı çıkan bir feminist Metodoloji. *folklor/edebiyat*, 24(96), 201-210.

- ILO, (2008). Care work and care Jobs in Turkey
- ILO, (2010). Global employment trends, geneva: İntarnational Labour Office.
- Imperial War Museums. (n.d.). 12 Things you didn't know about woman in the first world war. <https://www.iwm.org.uk/history/12-things-you-didnt-know-about-women-in-the-first-world-war>
- İnce, M. (2010). *Kadın istihdamı ve kadın işgücüne olan talep Türkiye örneği*. [Yayımlanmamış doktora tezi] Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Kabeer, N. (2008). Paid work women's empowerment and gender justice: Critical pathways of social change, https://eprints.lse.ac.uk/53077/1/Kabeer_Paid-work_Published.pdf
- Kadın Savunması, (2020). Mücadeledeki kız kardeşler; İzlanda'nın 1975 kadın grevi. <https://kaminsavunmasi.org/mucadeledeki-kiz-kardesler-izlandanin-1975-kadin-grevi/>
- Kaymaz, İ. Ş. (2010). Çağdaş uygarlığın mihenk taşı: Türkiye'de kadının toplumsal komumu. *Atatürk Yolu Dergisi*, 12(46) 333-366.
- Kazgan, G. (1979). *Türk ekonomisinde kadınların işgücüne katılması, mesleki dağılım eğitim düzeyi ve sosyo-ekonomik statüsü* Ed Nermin Abadan Unat, *Türk toplumunda kadın* Ankara Türk Sosyal Bilimler Yayınları.
- Kepenek, Y., & Yenitürk, N. (2001) . *Türkiye ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Kırkpınar, L. (1998). Cumhuriyet ve kadın. *Çağdaş Türkiye Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(8), 93-114.
- Kocacık, G., & Gökkaya, V. B. (2005). Türkiye'de çalışan kadınlar ve sorunları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 195-219.
- Kolay, H. (2015). Kadın hareketlerinin süreçleri, talepleri ve kazanımları. *Elektrik Mühendisi Odası Kadın Bülteni*, 3,5-11.
- Konuralp, Ö. (2023). Yeni bir meta olarak feminizm: Tüm ideolojik ve siyasi eğilimlerin ötesinde Türkiye'de kadın hareketi. *Avrupa Sosyoloji Derneği*, 12(7), 54
- Korkmaz, M., Alacahan, D. N. &, Cesim, T.D. Yücel, A.S. Aras, G. (2013). Türkiye'de kadın istihdamının Avrupa Birleşik Devletlerindeki kadın istihdamı ile karşılaştırılması, *International Periodical for the languages, literature and history of Turkish or Turkic Volume* 8(9) 1845-1863.
- Köroğlu, A.T. (2015). Literatür taraması üzerine notlar ve bir tarama tekniği. *GİDB Dergi*, 1(61), 69.
- Makal, A. (2001). Türkiye'de 1950-1965 döneminde ücretli kadın emeğine ilişkin gelişmeler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(2), 118-152.
- Makal, A. (2002). *Türkiye'de çok partili dönemde çalışma ilişkileri: 1946-1963*. Ankara İmge Kitapevi Yayınları.
- Makal, A. (2010). Türkiye'de erken cumhuriyet döneminde kadın emeği. *Çalışma ve Toplum*, 2(25), 13-40.
- Makal, A. (2012). *Geçmişten günümüze Türkiye'de kadın emeği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

- Mies, M. (2011). *Ataerki ve birikim: uluslararası işbölümünde Kadınlar*. (Çev, Temürtürkan,) İstanbul Dipnot Yayınları.
- Mill, J. S. (2008). The Subjection of Women. Project Gutenberg eBooks.
- Mollaibrahimoğlu, M. (2016). *Feminist iktisat, Türkiye’de kadın emeği ve istihdamı* [Yayımlanmamış yüksek lisan tezi]. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Mütevellioğlu, N., & Işık, S. (2009). *Türkiye emek piyasasında neoliberal dönüşüm*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Nalbant, F., & Korkmaz, T. (2019). Feminist teori temelinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin Türkiye bağlamında değerlendirilmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 165-186. <https://doi.org/10.22466/acusbd.633806>
- Neves, P. (2017). 3 dalga ile feminizm tarihi. Yeryüzü Postası. <https://www.yeryuzupostasi.org/2017/04/04/3-dalga-ile-feminizm-tarihi-pusper-neves-kara-kizil-notlar/>
- Özar, Ş., & Günlük-Şenesen, G. (1998). Determinants of female (non-) participation in the Urban labour force In Turkey. *METU Studies In Development*, 25(2), 311-328.
- Özateş, Ö. S. (2014). Sosyal hizmetleri neoliberal ekonomik politikalar üzerinden okumak. 7. *Ulusal Sosyal Hizmetler Kongresi*
- Özbay, F (2012). *Türkiye’de ev emeğinin Dönüşümü: Ondookuzuncu yüzyıldaki Osmanlı ev kölelerinden Günümüzdeki Kaçak Göçmen İşçilere*. Ahmet Makal ve Gülay Toksöz. *Geçmişten günümüze Türkiye de kadın emeği* içinde. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Özçelik, A (2023). *Ferhunde Özbay’ın bıraktığı yerden*, Kadın Kitaplığı https://www.academia.edu/95843651/Ferhunde_%C3%96zbay%C4%B1n_B%C4%B1rakt%C4%B1%C4%9F%C4%B1_Yerden_Kad%C4%B1n_Eme%C4%9Fi_Kitap%C4%B1%C4%9F%C4%B1ndan_Merhaba
- Özdemir, Ö. (2017). İkili sistem kuramı olarak sosyalist feminizm. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 142(3), 45-46.
- Özer, M., & Biçerli, M. K. (2003). Türkiye’de kadın işgücünün panel veri analizi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 55-86.
- Özgül, İ., & Vural, P. (2020). Erken dönemden klasik döneme Osmanlı Devleti’nde kadın-ekonomi ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 263-290.
- Özşener, F. (2023). Batı ve doğu feminizmden kadın kavramı üzerine bir inceleme. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12, 40-48.
- Öztürk, H. (2023). Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde kadınların inas Darülfünuna ve Darülfünun tıp Fakültesi’ne girmeleri hususunda bazı mülahazalar. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 45(4),
- Öztürk, H., & Emiroğlu, A. (2022). Türk kadın sağlık çalışanlarının çalışma hayatına dâhil olmalarının tarihsel süreç içerisinde incelenmesi. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (28), 33-47.
- Perrot, M., & Duby, G. (1993). *Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı* (Çev, Ahmet Fethi). Kadınların Tarihi, C. 4, S. 5, 371-374 (İçinde)

- Şafak, P. (2021). Savaş, Propaganda ve emekçi kadınlar. Marksist tutum. <https://marksist.net/pinar-safak/savas-propaganda-ve-emekci-kadinlar>
- Sağlam, M. A. (2020). Feminist kuram 'da kadının politik ekonomisi ve dönüşümü. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, (46), 394-412.
- Sağlık, B. (2021). Türkiye'de işgücü piyasasında kadının konumu (1950-1980). *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi*, 5(4), 256-278.
- Schultz, P. T. (2009). The gender and intergenerational consequences of the demographic dividend: An assessment of the micro- and macrolinkages between the Demographic transition and economic development. *The World Bank Economic Review*, 23(3), 427-442.
- Sezer, E. (2018). *Türkiye'de kadın hareketinin tarihsel gelişimi ve Tekirdağ örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi] Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, E., & Nalbant, F. (2025). İhtimam etiği bağlamında ekofeminizm. *Firat University Journal of Social Sciences*, 35(2), 563-576.
- Sırım, V. Kapçak, S., & Doğan, D. (2021). Geçmişten günümüze Türkiye'de kadın emeğinin değişim ve gelişim süreci. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 12-35.
- Snyder, H. (2019). Literature review as a research method: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333-339.
- Standing, G. (1989). Global feminization through flexible labor. *World Development*, 17(7), 1077-1095.
- Striking Women. (n.d). Post World War II: 1946-1970. <https://www.striking-women.org/module/women-and-work/post-world-war-ii-1946-1970>
- Tarih Eğitimi, (2022). Tekstilde Çalışan Kadınlar [Fotograf]
- Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: kavramsal analiz, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 3(5), 163-175.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve siyasal toplumsal hayat*. İstanbul Birikim Yayınları.
- Temizer, N. C. (2022). 19.Yüzyılda Batı'da ve Osmanlı'da kadının sosyal ve ekonomik hayattaki yeri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 51-57.
- Thornham, S. (1971). Second wave feminism, <https://doi.org/10.4324/9780203011010-11>.
- Tire, O. (2021). Toplumsal cinsiyet yaklaşımının kadınların emek piyasasına katılımına etkisi, *Ünve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (4)1, 12-33.
- Tokgöz, E. (2011). Türkiye'de kadın emeği ve istihdamı. *Ankara Üniversitesi SBF dergisi*, 66(1), 133-158.
- Toksöz, G. (2012). *Kalkınmada farklı yörüngeler kadın istihdamında farklı örüntüler Işığında Türkiye'de kadın istihdamı* Ed. Gülay Toksöz ve Ahmet Makal. *Geçmişten günümüze Türkiye'de kadın emeği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi
- Toprak, Z. (1988). Osmanlı kadınları çalıştırma Cemiyeti, kadın Askerler ve milli aile. *Tarih ve Toplum*, (51), 34-38.

- TÜİK, (2009), Hanehalkı İşgücü İstatistikleri.
- TÜİK, (2012). İstatistiki Göstergeler 1923-2011. TÜİK yayınları
- TÜİK, (2024). İşgücü Göstergeleri
- TÜİK, (2024). İstatistiki Göstergeler 1923-2023 TÜİK yayınları
- Tuna, E. (1994). Postmodern feminizm. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2, 68-80.
- Tuncer, G. (2024). *Türkiye’de kadına yönelik istihdam politikaları: AB ülkeleri ile karşılaştırmalı bir analiz* [(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Un Women, (2019). *Gender Equality and Inclusive Growth: Economic Policies to Achieve Sustainable Development*. Un Women Elson, D., & Anuradh, S (Edt).
- Walby, S. (2020). *Patriyarka kuramı*, (Çev. Hülya Osmanoğlu). İstanbul BGST yayınları.
- Wollstonecraft, M. (2002). Siyasi ve ahlaki konularda kısıtlamalarla kadın haklarının savunulması. Gutenberg- Elkitabı.
- Yadi, A. (2024). Osmanlı belediyelerinde bir sağlık hizmeti: Ebelik [kâbilelik]. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, (20), 2-14.
- Yarar, B. (2015). Küresel yoksulluk içinde kadın yoksulluğu, küresel kadın hareketi içinde yoksulluk odaklı STK’lar,” *Fe Dergi*, 7(1) 32-49.
- Yazıcı, A.M. (2018). Medeni durum ve Eğitim’in kadınların işgücüne katılımına etkisi: TÜİK verileri üzerine ampirik bir çalışma. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 5, 101-116).
- Yeldan, E. (2001). *Küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisi: bölüşüm birikim ve büyüme*. İletişim Yayınları.
- Yenilmez, M.İ. (2023). *Cumhuriyet döneminde kadının çalışma hayatındaki konumu*. Türkiye iktisat kongresi 2023 Bildiri Özetleri Kitabı. Türk Tarih Kurumu.
- Yıldırım, K (2011). Osmanlı çalışma hayatında işçi örgütlenmesi ve işçi hareketlerinin gelişimi (1870-1922) [Yayımlanmamış doktora tezi], İstanbul Üniversitesi
- Yıldız, A. (2022). Bir araştırma metodolojisi olarak sistematik literatür taramasına genel bakış. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22)2, 20.
- Yılmaz, A. (2010). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e kadın kimliğinin biçimlendirilmesi. *ÇTTA Dergisi*, 9(20), 191-222.
- Yılmaz, M., & Zoğal, Y. (2015) Kadının işgücüne katılımının tarihsel gelişimi ve kadın istihdamını etkileyen faktörler: Türkiye ve Avrupa örneği. *Emek ve Toplum Dergisi*, 9(24), 180-204. <https://doi.org/10.31199/hakisderg.747129>
- Yılmaz, S. (2019). *Birinci Dünya savaşı dönemi’nde kadınların ücretli çalışma hayatına katılımı: Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa Ülkelerinin Karşılaştırılması*. [Yayımlanmamış, yüksek Lisans Tezi] İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yorgun, S. (2010). Sömürü, koruma ve pozitif ayrımcılıktan çalışma hayatının egemen gücü olmaya doğru kadınlar: 21.yy ve pembeleşen çalışma hayatı. *Sosyoekonomi* 11(1), 167-190.
- Ziraat Müzesi, <https://www.instagram.com/p/Ca138Ydru9o/>

İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI

Sayfa 2 / 101 - Bütünlük Genel Bakış

Gönderi Kimliği: trn:oid::1:3471986050

13% Genel Benzerlik

Her veri tabanı için çıkan kaynaklar da dâhil tüm eşleşmelerin kombine toplamı.

Rapordan Filtrelenen

- Bibliyografya
- Alıntılanan Metin

Ön Sıradaki Kaynaklar

- 12% İnternet kaynakları
- 4% Yayınlar
- 4% Gönderilen çalışmalar (Öğrenci Makaleleri)

Bütünlük Bayrakları

İnceleme için 0 Bütünlük Bayrağı

Herhangi bir şüpheli metin manipülasyonu belirlenmedi.

Sistemimizin algoritmaları bir belgede, onu normal bir gönderiden ayırabilecek her türlü tutarsızlığı derinlemesine inceler. Tuhaf bir şey fark edersek incelemeniz için bayrak ekleriz.

Bir Bayrak mutlaka bir sorun olduğunu göstermez. Ancak daha fazla inceleme için dikkatinizi vermenizi öneririz.

